

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

P M LEBOPA

PAPETŠO YA DIKANEGELOTSEKA TŠA LEBOPA

KA

NTEPELE ISAAC MAGAPA

E neelanwa go ya ka dinyakwa tša tikrii

ya

MAGISTER ARTIUM

ka

LEFAPHENG LA POLELO LE DINGWALO LE FILOSOFI

MOHLAHLI : DR M J MOJALEFA

MOTHUŠI : PROF P S GROENEWALD

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

AGOSTOSE 1997

DITENG

TŠHUPANE	LETLAKALA
1. Kgaolo ya Pele	1
1.1 Matseno	1
1.2 Maikemišetšo	2
1.3 Tlhalošo ya dikgopolo	2
1.3.1 Kanegelotseka	3
1.3.2 Mehuta ya dikanegelotseka	5
1.4 Mokgwa wa nyakišišo	10
1.5 Diteng	11
1.6 Thulaganyo	12
1.7 Mongwalelo	15
1.8 Tshepedišo	16
2. Kgaolo ya Bobedi	18
2. Diteng I	18
2.1 Matseno	18
2.2 Tlhalošo ya dielemente tša diteng	19
2.2.1 Baanegwa	19
2.2.2 Ditiragalo	20
2.2.3 Tikologo	21
2.2.3.1 Nako	21
2.2.3.2 Felo	23
2.3 Kakaretšo ya diteng : Ntlo ya monna yo mongwe	24
2.4 Tlhalošo ya dielemente tša diteng :	
Ntlo ya monna yo mongwe	25
2.4.1 Baanegwa	25
2.4.2 Mehuta ya ditiragalo (magoro)	34
2.4.3 Tikologo	40
2.4.3.1 Nako	40

2.4.3.2	Felo	45
2.5	Kakaretšo	46
3.	Kgaolo ya Boraro	47
3.	Diteng II	47
3.1	Matseno	47
3.2	Kakaretšo ya diteng : Bomahlwabadibona	47
3.3	Tlhalošo ya dielemente tša diteng:	
	Bomahlwabadibona	49
3.3.1	Baanegwa	49
3.3.2	Mehuta ya ditiragalo (magoro)	56
3.3.3	Tikologo	60
3.3.3.1	Nako	60
3.3.3.2	Felo	63
3.4	Kakaretšo	64
3.5	Papetšo ya diteng	65
4.	Kgaolo ya Bone	71
4.	Thulaganyo I	71
4.1	Tshepedišo	71
4.2	Matseno	71
4.3	Thaetlele	72
4.4	Lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo)	74
4.5	Dikokwane tša thulaganyo	75
4.5.1	Kalotaba	76
4.5.1.1	Baanegwa	80
4.5.1.2	Ditiragalo	84
4.5.1.3	Tikologo	84
4.5.1.4	Dithekniki tša kalotaba	88
4.5.2	Tšwetšopele	89
4.5.3	Sehloa	90
4.5.4	Tlemollahuto	91

4.6	Kakaretšo	92
5.	Kgaolo ya Bohlano	94
5.	Thulaganyo II	94
5.1	Matseno	94
5.2	Thaetlele	94
5.3	Moko wa ditaba	95
5.4	Lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo)	96
5.5	Tirišo ya dikokwane tša thulaganyo :	
	Ntlo ya monna yo mongwe	96
5.5.1	Kalotaba	96
5.5.1.1	Baanegwa	97
5.5.1.2	Ditiragalo	112
5.5.1.3	Tlhalošo le tirišo ya dithekniki tša kalotaba	114
5.5.1.4	Tikologo	117
5.5.2	Tšwetšopele	120
5.5.2.1	Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele	
	Ntlo ya monna yo mongwe	121
5.5.2.2	Tlhalošo ya dithekniki tša tšwetšopele	121
5.5.2.3	Tirišo ya dithekniki tša tšwetšopele	126
5.5.3	Sehloa le tlemollahuto	131
5.6	Kakaretšo	132
6.	Kgaolo ya boselela	134
6.	Thulaganyo III	134
6.1	Matseno	134
6.2	Thaetlele	134
6.3	Moko wa ditaba	135
6.4	Lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo)	136
6.5	Tirišo ya dikokwane tša thulaganyo :	
	Bomahlwabadibona	136
6.5.1	Kalotaba	136

6.5.1.1 Baanegwa	136
6.5.1.2 Ditiragalo	150
6.5.1.3 Tlhalošo le tirišo ya dithekniki tša kalotaba	151
6.5.1.4 Tikologo	154
6.5.2 Tšwetšopele	158
6.5.2.1 Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele	
Bomahlwabadibona	158
6.5.2.2 Tlhalošo ya dithekniki tša tšwetšopele	159
6.5.2.3 Tirišo ya dithekniki tša tšwetšopele	161
6.5.3 Sehloa le tlemollahuto	165
6.6 Kakaretšo	166
7. Kgaolo ya Bošupa	167
7. Papetšo ya thulaganyo	167
7.1 Matseno	167
7.2 Moko wa ditaba	167
7.3 Thaetlele	169
7.4 Lenaneotlhopangwalwa (moakanyetšo)	171
7.5 Dielemente tša kalotaba	172
7.5.1 Baanegwa	172
7.5.2 Ditiragalo	175
7.5.3 Nako	177
7.5.4 Felo	178
7.6 Tšwetšopele	179
7.7 Sehloa le tlemollahuto	184
7.8 Bohlokwa bja papetšo ye	185
7.9 Kakaretšo	186
8. Kgaolo ya Seswai	187
8. Kakaretšo	187
8.1 Matseno	187
8.2 Kgaolo ya pele	187

8.3	Kgaolo ya bobedi	188
8.4	Kgaolo ya boraro	188
8.5	Kgaolo ya bone	189
8.6	Kgaolo ya bohano	190
8.7	Kgaolo ya boselela	191
8.8	Kgaolo ya bošupa	192
8.9	Polelo mabapi le mehuta ya dikanegelotseka	193
9.	Bibliokrafi	199
	Summary	212
	Samevatting	214

SEGOPOTŠO

Ke rata go leboga mohlhali wa ka lengwalonyakišišong le, Dr M J Mojalefa. Mogale! ke re ka wene ke bone gore ka nnete bonna bo epša ntweng. Ge e be e se ka tlhahlo le kgotlelelo ya gago mohlomongwe ekabe ke ile ka goma tseleng. Mogale, hle gola o kake tlou!

Ke leboga le Prof. P S Groenewald ka tlhahlo le tataišo ya gagwe, kudu malemeng a bjalo ka la Sefora. Mokone, ke hloka mantšu a ditebogo.

Ke rata go leboga gape le wene Dr M M Marggraff ka tshwayatshwao ya mošomo wo kudu ka dikakaretšo tša Seisimane.

Go wene Mahlako 'a Ngwato, ke ra wene Maggie Mokone, ke re o ntlanyeditše mošomo wo ka bokgoni le bokgwari bjo bo sa kakwego. Hle le ka moso kgaetšedi ya motho!

Go banyakišišikanna, e lego Mohumagatšana Ida Kekana le Mohumagadi Lebaka, ke re hle bana bešo, tšhutšhumetšo le thekgo ya lena ke tšona di mphihlišitšego fa! Golang le kake tlou, tšhukudu go lena e be mošemane.

Napjadi! Ke ra wena mmagobanake, ke hloka a go go leboga ka gobane tlhohleletšo, kgotlelelo le thekgo ya gago, lehono di ntirile mothwana. Gomme ke re botša thorwana tšeo tša rena, kudu Ngwaga' Mmalešidi gore aowa! raporoto ya mola "Papa" a re o tsena sekolo še, o be a sa le fore.

Ditebogo tše kgolo ke di lebiša go Yena Kukamaditšhaba. Ke ka thato ya Gagwe ge lehono ke kgonne go phetha lengwalonyakišišo le.

KGAOLO YA PELE

1.1 Matseno

Maikemišetšo a lengwalonyakišišo le ke go nyakišiša dikanegelokopanatseka tša Lebopa. Dikanegelokopanatseka tša gagwe ke dikanegelokopana tše di latelago: **Ntlo ya monna yo mongwe le Bomahlwabadibona** tše di lego ka mo go **Makhura' lefehlo** (1993) yeo e rulagantšwego ke Mampuru. Dikanegelokopanatseka tša Lebopa ga se dikanegelo tša mathomo tše a di ngwadilego. O thomile ka go ngwala **Motho wa Maloba** (1975) yeo e lego padi.

Ge Groenewald (1993:35) a ngwala ka kanegelo ya **Bomahlwabadibona** o re:

Lebopa o hlaloša ditiragalo tša mahlagahlaga ("adventure") tša Joe le Ranti ge ba thulana le Sebata le Kid Coward.

O tšwela pele gona letlakaleng leo ka go gatelela mahlagahlaga a kanegelo yeo a e swantšha le kanegelo ye e bitšwago "potboiler". Groenewald o gatelela bohlokwa bja Lebopa ka gore ke mongwadi wa mathomo yo a ngwadilego mohuta woo wa kanegelokopanatseka mo Sepeding.

Pele ga ge go ka nyakišišwa dikanegelokopanatseka tše tša Lebopa go tlo hlokomelwa maemo a dinyakišišo mabapi le tšona.

1.2 Maikemišetšo

Bjale go ya go hlokomedišišwa dikanegelokopanatseka tše pedi tše tša Lebopa e lego **Ntlo ya monna yo mongwe le Bomahlwabadibona**.

Banyakišiši ba ba ngwadilego mabapi le dikanegelotseka ba be ba lebeletše kudu kanegelotseka ka bophara e sego kanegelokopantseka. Mabapi le tšeo tša Lebopa go hwetšagala gore ga go na bao ba šetšego ba di nyakišišitše ge e se Groenewald fela. Groenewald (1993:33-35) o :

- (a) hlalošitše diteng tša dikanegelokopantseka tšeo ka boripana fela,
- (b) a tšwela pele a di aroganya go laetša ge di wela dikgorwaneng tša go fapafapana e lego **leina la mogobošwa** goba **mmolawa ke sephiri** mo go welago **Ntlo ya monna yo mongwe**, le **nyakišišo ya go utolla sephiri** mo go welago **Bomahlwabadibona**.

Go kgonthišišwe gore banyakišiši ka moka bao go boletšwego ka bona ka mo godimo, ba be ba ikgethela seo ba nyakago go se nyakišiša gomme ba nyakišiša sona fela. Ka fao maikemišetšo a lengwalonyakišišo le ga se go ya go kgetha ntlha ye e itšego gwa tseparelwa yona fela, aowa, go yo nyakišišwa ka bophara ka mohuta wo wa sengwalo.

Go yo tsinkelwa le go nyankurelwa dikanegelokopantseka tša Lebopa tšeo go boletšwego ka tšona. Se se dirwa e le go laetša gore go na le mehuta ye e fapafapanego ya dikanegelotseka go ya ka dipolelo tša tšona. Pele a go kgonthišwe gore kanegelotseka ke eng.

1.3 Tlhalošo ya kanegelotseka

Mo go tlo latelwa lenaneo le:

1. Kanegelotseka.
2. Mehuta ya dikanegelotseka.

1.3.1 Kanegelotseka

Borateori ba mmalwa ba ngwadile kudu ka ga seo kanegelotseka e lego sona. Stewart (1980:12) ge a hlaloša seo kanegelotseka e lego sona o re ke kanegelo yeo go yona monyakišiši/letseka goba banyakišiši/matseka a/ba swaraganego le go rarolla bosenyi.

Taba ye ya letseka le bosenyi e tiišetšwa ke Boileau le Narcejac (Groenewald 1993:29) ge ba re:

Le roman policier est un enquête, à coupe sûr, mais une enquette qui a pour but d'élucider un certain mystère en apparence incompréhensible, accablant pour le raison.

Bona ba gatelela gore kanegelotseka e bolela ka ga **nyakišišo** ye e utollago taba ye e sa kwešišegego, e lego **sephiri** ("mystère").

Ge Stewart a tšwela pele gona letlakaleng leo ka go bolela ka ga nyakišišo yeo, o tsopola Ellery Queen ka la gore kanegelotseka e swanetše go ba le letseka/monyakišiši yoo a nyakišišago bosenyi; gomme lona letseka leo e swanetše go ba molwantšhwa yoo a atlegago dinyakišišong tša gagwe. Gona letlakaleng leo, Stewart o tsopola gape Routley go re o hlaloša kgopolo ye ka go re ke kanegelo yeo go yona go nago le bosenyi, maphodisa/letseka (leo e ka bago la kgoro ya maphodisa goba aowa) le nyakišišo yeo e utollago sephiri.

Groenewald (1993:29) o laetša gore ge go balwa dipaditseka tša **Kekana** e le **Nnete Fela**, le ge e ka ba dikanegelokopanatseka tša **Lebopa**, **Ntlo ya monna yo mongwe** le **Bomahlwabadibona** tše di kgobokantšhitšwego ke Mampuru mo pukung ya **Makhura' lefehlo**, go a makatša ka gobane go laetša gore tlhalošo ya paditseka, ye e filwego ke Boileau le Narcejac (le ba bangwe ka godimo), ga e kgotsofatše gabotse.

Se se ra gore go tsongwe tlhalošo ye nngwe. Yona e fiwa ke Narcejac (Groenewald 1993:29). Ge a bolela ka melao ya paditseka "Le lois du roman policier" o re:

Le roman policier est un récit où le raisonnement crée l'effroi qu'il est chargé d'apaiser.

O tliša gore ke polelo ye e **tšhošago**. Gape ke polelo ye e **homotšago**; ke go re, kanegelotseka e na le polelo ya mahlakore a mabedi:

- (a) Ya go tšhoša.
- (b) Ya go homotša mmadi.

Go ka lemogwa seo ge go balwa dikanegelokopanatseka tša Lebopa. Mo go **Ntlo ya monna yo mongwe**, thulano ya Vincent le mogatšagwe Shadi gotee le Tumo e lebane le **sephiri**, mola tlemollo ya lehuto e lebane le **go utolla sephiri**. Groenewald (1993:29) yena o bolela ge e le gore thulano yeo e lebane le **go tšhoša** mola tlemollo ya lehuto e lebane le **go homotša** mmadi. Taba yeo ya Groenewald e yo nyakišišwa.

Ka go le lengwe **Bomahlwabadibona** yona e lebane thwii le mahlakore a mabedi ao, ka gore thulano ya Joe le Ranti kgahlanong le Sebata le Kid Coward e tšweletša polelo ya **go tšhoša** mola tlemollo ya lehuto la kanegelo ye e tšweletša **khomotšo** go mmadi.

Ka fao, kanegelokopanatseka yeo ya Lebopa, bjalo ka kanegelotseka ya Kekana, **Nnete Fela**, e lebane thwii le tsopolo yeo ya Narcejac.

Ge a nyalanya dikgopolo tšeo tša Narcejac le Boileau, Groenewald (1993:29) o re:

Tlhalošo yeo ya mafelelo (ke go re ya Narcejac) e bolela ka bophara, ka go phatlalala, (ke go re, go akaretša). Gape e swana le yeo ya mathomo (ke go re ya Boileau le Narcejac) ka gobane **sephiri** se lebane le **letšhogo**; **nyakišišo** e lebane le **go homotša**. Phapano ye kgolo ke ya go rulaganya ditaba.

Ge go rungwa seo kgopolo ye, kanegelotseka e lego sona go ka thwe kgopolo ye e akaretšwa gabotse ke Murch (1968:84) ge a re:

A detective story is a tale in which the primary interest lies in the methodical discovery, the rational means, of the exact circumstances of a mysterious event or series of events.

Ge a tiiša seo se hlalošwago tsoolong yeo, Groenewald (1984:2) yena o re:

... die speurverhaal (word) gekenmerk deur die absolute rationalisering van die werklikheid, (en dit) vorm 'n sekere beslotenheid; die intrige is 'n noukeurig inmekaar gelaste ketting om 'n logiese argumentasie te word sodat die probleemoplossing aan dié van die wiskundevraagstuk gelyk gestel kan staan.

Ke yona nyakišišo ye ya go utolla sephiri le mokgwa, gammogo le tsela yeo e latelwago, tšeo di šikinyago maikutlo le megopolo ya babadi, tše di nyakegago.

1.3.2 Mehuta ya dikanegelotseka

Taba ya bobedi ye e tlogo bolelwa mo, ke ya mehuta ya dikanegelotseka. Polelong yeo go tlo latelwa lenaneo le le latelago:

- Karoganyo ya Boileau le Narcejac.
- Bofokodi bja karoganyo yeo.
- Karoganyo ya Groenewald.

- Karoganyo ya Boileau le Narcejac.

Bangwadi ba ba aroganya dikanegelotseka ka mehuta ye e latelago ye lesome:

1. "Detective" (kanegelo ya letseka)
2. "Policier" (kanegelo ya lephodisa)
3. "Policier noir" (kanegelo ye šoro ya lephodisa)
4. "Problème" (kanegelo ya mathata)
5. "Noir" (kanegelo ye šoro)
6. "Bourreau" (kanegelo ya mmolai/phišegelo/sefegabatho)
7. "Victime" (kanegelo ya mogobošwa)
8. "Cruel" (kanegelo ye šoro)
9. "Suspense" (kanegelo ya ngagego)
10. "Thriller" (kanegelo ya go boifiša/poifišo).

- Bofokodi bja karoganyo yeo.

Bofokodi bjo bogolo bja karoganyo ya banna ba ba Mafora ke gore ba hlakahlakanya ditaba ge ba etla temaneng ye. Bona ba dirile karoganyo yeo ya ka godimo, go ya ka Groenewald (1993:30) ka go hlokomedišiša:

- (a) Dielemente tše di itšego tša kanegelotseka, bjalo ka letseka, mogobošwa le sefegabatho ("detective", "victime", "bourreau").
- (b) Thulaganyo, bjalo ka ya poifo le ya mararane ("thriller", "problème")
- (c) Diteng, bjalo ka ya bošoro ("noir", "cruel").

Karogantšho ye e hlakahlakane ka gore thulaganyo le diteng ke matlalo a sengwalo, mola e le gore dielemente di tšwelela ka gare ga diteng tša sengwalo go se fapantšha le mehuta ye mengwe ya dingwalo. Dielemente tšeo tša diteng go bolelwago ka tšona ke:

- * Baanegwa,
- * Ditiragalo,
- * Nako,
- * Felo.

Tšona ke dikgopolo tše di tlogo ahlaahlwa kgaolong ya bobedi.

Borateori bao ba hlokomologile taba ya gore ba ele hloko lebaka la gore dikokwane tše bohlokwa tša karoganyo yeo ya dikanegelotseka, di swanetše go lebana le dielemente tšeo di fapantšhago kanegelotseka le mehuta ye mengwe ya dikanegelo, bjalo ka dikanegelorato. Gomme dielementekgolo tšeo e ile go ba:

- * Baanegwa ba ba itšego.
- * Ditiragalo tša go fapafapana.

- Karoganyo ya Groenewald.

Yena o hlokomedišiša taba ya gore dikanegelotseka di swanetše go aroganywa ka go hlokomela gore dikokwane tše bohlokwa tša karoganyo yeo di lebane le dielemente tšeo di fapantšhago mohuta wo le mehuta ye mengwe ya dikanegelo. Go ya ka yena Groenewald (1993:30) dielemente tšeo ke:

- * Monyakišiši, e lego letseka.
- * Mosenyi, e lego mmolai.
- * Mogobošwa, e lego mmolawa.

* Bohlatse bjo bo utollago nyepo/sephiri.

* Nyakišišo, go utolla nyepo/sephiri.

Ge a tšwela pele mabapi le nyakišišo ya ditaba go utolla sephiri, Goenewald (1993:32) o laetša gore nyakišišo ye e lebane le dikanegelo tšeo di boelago ka **go tšhoša le go homotša**. Mabapi le taba yeo o fo di nepiša ka go re:

Ga go na sephiri se se swanetšego go utollwa; fela go na le mathata a a swanetšego go rarollwa. Ka tsela yeo thulaganyo ya dikanegelo tšeo tša botseka, e swana le ya dikanegelorato. Gantši bangwadi ba dikanegelo tšeo ba hlakahlakantšha kanegelorato le kanegelotseka, bjalo ka Kekana ge a ngwala **Nonyana ya Tokologo le Nnete Fela**.

Taba ye ke temošo ya gore go fapana le ka fao borateori ba babjalo ka Boileau le Narcejac ba arogantšhago dikanegelotseka ka gona. Mo Sepeding dikanegelotseka di ka aroganywa ka tsela ye e fapanego le yeo ya bona.

Groenewald (1993:32) o aroganya dikanegelotseka tša Sepedi ka dikarolo tše tlhano e lego:

* **Semelo sa nnete sa monyakišiši ke sephiri.** Mehuta ya karoganyo ya Boileau le Narcejac yeo e lebanego le mohuta wo ke ya "problème", "detective" le "policier".

Mohlala: Motuku (1972), Ralato 1 (**Nka se lebale**).

* **Leina la mosenyi ke sephiri.** Mehuta ya karoganyo ya Boileau le Narcejac yeo e lebanego le mohuta wo ke ya "detective", "criminel" le "policier".

Mohlala : Moloto (1962), **Tšhipu e rile ke lebelo.**

* **Leina la mogobošwa goba mmolawa ke sephiri.** Mehuta ya karoganyo ya Boileau le Narcejac yeo e lebanego le mohuta wo ke ya "suspense" le "thriller".

Mohlala: Lebopa, **Ntlo ya monna yo mongwe** (Mampuru (morulaganyi), **Makhura' lefehlo**).

* **Bohlatse bjo bo utollago nyepo ke sephiri.** Mehuta ya karoganyo ya Boileau le Narcejac yeo e lebanego le mohuta wo ke ya "policier", "problème" le "criminel".

Mohlala : Bopape (1982), **Lenong la Gauta.**

* **Nyakišišo ya go utolla sephiri.** Mehuta ya karoganyo ya Boileau le Narcejac yeo e lebanego le mohuta wo ke ya "noir" le "cruel".

Mohlala : Lebopa, **Bomahlwabadibona** (Mampuru (morulaganyi), **Makhura' lefehlo**).

Go ya ka karoganyo ye ya Groenewald go tla lemogwa gore go na le phapano karogantšhong ya dikanegelotseka tša Sepedi le yona yeo ya Boileau le Narcejac. Mo Sepeding mehuta yona yeo ya borateori ba Mafora e ipoeletša mo dikarogantšhong tša go fapafapana ka ge mo go tša Sepedi Groenewald a etše hloko nepišo ya mongwadi. Ke nepišo yona yeo, yeo e tlišago dikaroganyo tšeo di yago go lebelelwa lengwalonyakišišong le.

Go phethagatša tšeo go swanetše gwa ba le mokgwa wo o yago go latelwa ge go nyakišišwa.

1.4 Mokgwa wa nyakišišo

Lengwalonyakišišong le go ya go latelwa mekgwa ye mebedi ya go nyakišiša e lego:

- Mokgwa wa go hlaloša sebopego sa sengwalo gore diphapantšho tša dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo e lego **Ntlo ya monna yo mongwe le Bomahlwabadibona**, di tšwelele.
- Mokgwa wa go bapetša dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo go bontšha ka mo dibopego tša tšona di fapanago le ka mo dibopego tša tšona di kwanago ka gona.

Ka tsela ye di yo hlophišwa bjalo ka dikanegelokopanatseka tša mehuta ya go fapafapana.

Go hlaloša sebopego sa sengwalo teori ye e amanago le ya naratholotši e tlo šomišwa. Teori yeo e tlo hlalošwa ka mo fase.

* **Sebopego sa sengwalo.**

Mojalefa (1995a:13) o swantšha sebopego sa sengwalo bjalo ka segwere sa eie seo se nago le matlalo a mararo ao e lego letlalo la diteng, la thulaganyo le la mongwalelo.

Megopolo ye e amana le ya borateori ba naratholotši fela e fapana le yona ge go nepišwa letlalo la boraro. Strachan (1988:3) o re le lebane le "**Visie**" (pono/ tebelelo), eupša ge a hlaloša tsela ye "visie" e tšweletšwago ka gona, o e lebantšha le ye nngwe ya dithekniki tša thulaganyo, e lego **tebelelo**. Gabotse "visie" yeo e tšweletšwa ke mongwalelo. Ke ka lebaka leo Mojalefa (1995:83) a e bitšago letlalo la mongwalelo. Phapano yeo ga se ya theo ya

teori ye; ke ya gore kgopolo yeo e šomišwa ka go fapana fela. Bjale dikgopolo tšeo tše tharo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo di yo hlalošwa. Go yo thongwa ka go hlaloša diteng.

1.5 Diteng tša sengwalo

Mojalefa (1995a:14) o re diteng ke ditaba tšeo e lego kgale di le gona pele ga ge mongwadi a ka gopola go di ngwala le go di rulaganya ka mo a ratago ka gona. O tšwela pele ka go re ditaba tšeo di tlemaganywa ke **sererwa** ("topic") gore di be kgopana.

Groenewald (1993:4) o tiišetša seo ka go re:

... ke ge ditaba di lemogwa ka botšona, pele ga ge mongwadi a bolela/ngwala ka ga tšona, pele ga ge a di hlaloša.

Kgopolo ye bohlokwa mo nyakišišong ya diteng ke sererwa. Ke ka lebaka leo kgopolo yeo e swanetšego go hlalošwa ka botlalo.

* Sererwa

Sererwa ke **lentšu** goba **lefokwana** leo le akaretšago diteng tša sengwalo. Ke ditaba ka moka tšeo di rerwago mo sengwalong goba re ka fo re ke modu wa ditaba tša sengwalo.

Marggraff (1994:61) ge a nepiša kgopolo yeo ya sererwa o re:

When a point is reached at which the reality cannot be abstracted any further, when a final abstraction is reached, then one refers to the topic of the story.

Seo se gatelelwago mo ke kgopolo ya gore sererwa se laola ditaba ka moka tša diteng go tloga mo di thomago go fihla mo di felelago. Ka fao sererwa se bohlokwa. Bohlokwa bjo bo tla šetšwa kgaolong ya bobedi.

Seo se gateletšwego mo ke dintlha tše di latelago mabapa le diteng. Ke gore diteng ke letlalo la mathomo la sengwalo, le gore di tlemaganywa ke sererwa gore di be kgopana; mola sona sererwa seo e le modu wa ditaba tša diteng.

Bjale go yo hlalošwa thulaganyo.

1.6 Thulaganyo ya sengwalo.

Thulaganyo ke letlalo la bobedi la sengwalo. Gape ebile ke tsela yeo mongwadi a rulaganyago ditaba tša sengwalo ka gona.

Serudu (1992:48) o hlaloša thulaganyo ka go re:

Ke tlhamo ya ditiragalo mo pading, papading goba kanegelongkopana goba mo go thetokanegelo. ... ke freime goba motheo wo go wona mongwadi a hlamago taba ya gagwe godimo ga wona. Go yona ditiragalo di latelana go ya ka moo di hlolanago ka gona.

Thokoane (1994:13) o tiišetša tšeo Serudu a di boletšego; o tlaleletša ka gore ditiragalo tšeo di kgethwa ke mongwadi ka bokgwari bjo bogolo.

Serudu le Thokoane ba hlaloša thulaganyo ka go lebantšha ditiragalo fela. Mojalefa (1995(b):16) o bolela ka ga go rulaganywa ga ditaba, e sego ditiragalo fela. Ge a tšwela pele ka go gatelela bohlokwa bja moko wa ditaba o re:

... mongwadi o rulaganya ditaba gore di tle di lebane le **maikemišetšo** goba **tebanyo (moko wa ditaba)** yeo.

Groenewald (1991:22) o tlaleletša megopolo yeo ya Mojalefa ka:

- (a) Go gatelela bohlokwa bja moko wa ditaba.
- (b) Go lebantšha dithekniki ge go bolelwa ka ga thulaganyo.

Ge a tšwela pele go gatelela kgopolo yeo ya go beakanywa (1993:5) o re:

Thulaganyo ke tlhopho ya **dithekniki** ge di amana seng sa tšona; ge ye nngwe le ye nngwe e lebane le **moko wa ditaba**.

Groenewald (1993:17) o hlaloša thekniki ka go fo re ke mokgwa woo mongwadi a tšweletšago moko wa ditaba pele ka wona mo sengwalong. Gomme Mojalefa (1995(b):24) o tlaleletša tlhalošo yeo ka gore ke ditsejanatsejana - e ka ba tša mararankodi goba tša thwii! - tšeo mongwadi a sepelago ka tšona mo leetong la go hlaloša ditaba mo sengwalong sa gagwe.

Se se ra gore gabotse go ka no thwe thekniki ke:

- (a) Kamano gare ga ditaba tše di bolelwago, ke gore di rulaganywago.
- (b) Kamano gare ga ditaba tšeo le moko wa ditaba.

Se bohlokwa se se gatelelwago mo ke go rulaganya ditaba gore maikemišetšo a mongwadi a tšwelele. Ke ka lebaka leo maikemišetšo goba tebanyo goba moko wa ditaba, e lego kgopolo ye bohlokwa ye e swanetšego go hlalošwa.

* **Moko wa ditaba**

Moko wa ditaba ke molaetša wo mongwadi a ratago go o fa babadi. Molaetša wo ke wona maikemišetšo goba tebanyo ya mongwadi ge a ngwala sengwalo.

Mojalefa (1995(a):27) ge a hlaloša seo moko wa ditaba o lego sona o re:

... ke ge mongwadi a hlaloša kgopolo goba tebelelo ya gagwe,
ge a ngwala mabapi le taba goba tiragalo yeo a e lemogilego
bophelong ... ke motheo wa sengwalo sa mongwadi.

Moko wa ditaba o fapana le sererwa. Phapano gare ga moko wa ditaba le
sererwa e ka laetšwa ka tsela ye go ya ka Groenewald (1993:14):

Moko wa ditaba

- * Moko wa ditaba o lebane le letlalo
la thulaganyo.
- * Moko wa ditaba o tlemaganya
dithekniki gore di lebane.
- * Moko wa ditaba ke tabakgolo
(molaetša) yeo e lego kokwane yeo
e laolago thulaganyo ya ditaba gore
e be sengwalo.

Sererwa

- * Sererwa se lebane le letlalo
la diteng.
- * Sererwa se tlemaganya
ditaba tša diteng gore di be
kgopana.
- * Sererwa ke kakaretšo ya
mafelelofelelo ya ditaba tša
diteng.

Groenewald (1993:16) le Mojalefa (1995:(b):18) ba ruma ka gore phapano ye
e swana le phapano gare ga diteng le thulaganyo gomme mohola wa yona
phapano ye ke go godiša kgogedi. Ge a tšwela pele go hlaloša seo
maatlakgogedi e lego sona Groenewald gona letlakaleng leo la lesometshela
o re:

... ke phišegelo ye e gapeletšago mmadi gore a tšwele pele ka
go bala, ka gobane a nyaka go tseba molaetša wa mongwadi.

Maatlakgogedi a, a na le mahlakore a mabedi ao e lego **go tseba le go se
tsebe:**

- Go tseba ke lehlakore leo le lebanego le sererwa le diteng tša sengwalo tšeo mmadi a di tsebago.
- Go se tsebe ke lehlakore leo le lebanego le moko wa ditaba le thulaganyo tšeo mmadi a sa di tsebego.

Go ka akaretšwa ka gore thulaganyo ke ka fao mongwadi a rulaganyago ditaba tša sengwalo ka gona. Thulaganyo yeo mongwadi o e dira a etše hloko moko wa ditaba. Go feta fao, o rulaganya ditaba tšeo tša sengwalo a di theile godimo ga dikokwane tša thulaganyo e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollahuto. Dikokwane tše di tlo ahlaahlwa ka botlalo kgaolong ya bone ya nyakišišo ye.

1.7 Mongwalelo

Mongwalelo ke letlalo la boraro e lego la mafelelo la sengwalo. Nyakišišong ye mongwalelo o ka se nyakišišwe. Lebaka ke gore nyakišišo ya mongwalelo e ka se tšweletše phapano gare ga dikanegelokopanatseka tšeo tše pedi ye e tlogo ba ye bohlokwa ge di bapetšwa. Go tla fo tsopolwa fela dintlha tše pedi tše tharo go hlaloša seo mongwalelo e lego sona. Groenewald (1993:28) o re:

... ke ge polelo e tšwetša maikutlo a mongwadi pele mabapi le taba ye e bolelwago.

O tšwela pele gape letlakaleng la masomepedisenyane; o re:

Maikutlo a mongwadi mabapi le taba ye a e bolelago, a e hlalošago, a sepedišana le khuduego. Ke ka lebaka leo re rego polelo e tšweletša khuduego ... ka mongwalelo mongwadi o kgona go tswalanya mmadi le tebelelo ya gagwe.

Seo Groenewald a se gatelelago ke gore ge go sekasekwa mongwalelo go swanetše go hlokomelwa polelo; eupša e sego yona fela, empa le khuduego le maikutlo tšeo mongwalelong di tšweletšago moko wa ditaba.

Le ge go le bjalo, mongwalelo ga o ye go nyakišišwa. Go yo nyakišišwa matlalo a mabedi a sengwalo e lego: letlalo la diteng le la thulaganyo fela.

1.8 Tshepedišo ya ditaba

Kgaolo ya bobedi e ya go lebana le diteng I. Mo go yona go yo hlalošwa dielemente tša diteng (baanegwa, ditiragalo, nako le felo), go akaretšwa diteng tša kanegelokopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe** le go hlaloša dielemente tša diteng tša kanegelokopanatseka yeo. Kgaolo ya boraro e yo lebana le diteng II. Go yona go akaretšwa diteng tša kanegelokopanatseka ya **Bomahlwabadibona**, tlhalošo ya dielemente tša diteng tša kanegelokopanatseka yeo le go ruma ka go bapetša diteng tša dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo: **Ntlo ya monna yo mongwe** le **Bomahlwabadibona**. Kgaolo ya bone yona e yo lebana le thulaganyo I. Fao go yo hlalošwa teori ya dikgopolo tše di latelago tša thulaganyo: Thaetlele, lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo) ("design"), le dikokwane tša thulaganyo. Kgaolo ya bohloko e ya go lebana le thulaganyo II. Yona e yo swaragana le tirišo ya dikgopolo tšeo tša thulaganyo ge di lebantšhwa le **Ntlo ya monna yo mongwe**. Kgaolo ya boselela e lebane le thulaganyo III. Yona e lebane le tirišo ya dikgopolo tšeo tša thulaganyo ge di lebantšhwa le **Bomahlwabadibona**. Kgaolo ya bošupa ke papetšo ya thulaganyo ya dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo: **Ntlo ya monna yo mongwe** le **Bomahlwabadibona**. Gomme kgaolo ya go ruma lengwalonyakišišo le ke ya seswai. Yona e lebanego le kakaretšo ya lengwalonyakišišo le.

Go gateletšwe bohlokwa bja Lebopa ka go bontšha tšeo a šetšego a di ngwadile. Go gateletšwe gape le maikemišetšo a lengwalonyakišišo le. Ona a latetšwe ke tlhalošo ya kgopolo ya kanegelotseka (kanegelokopanatseka). Go

gateletšwe le mogwa wa nyakišišo wo o yago go latelwa nyakišišong ye. Go filwe le tlhalošo ya matlalo ao a mararo a sengwalo, e lego, la diteng, la thulaganyo le la mongwalelo. Go rumilwe ka tshepedišo yeo e yago go latelwa leetong la rena la nyakišišo ye.

KGAOLO YA BOBEDI

2. DITENG 1

2.1 Matseno

Kgopolo ya diteng e hlalošitšwe kgaolong ya pele ya lengwalonyakišišo le. Ka lebaka la botele bja letlalo leo la diteng, le yo arolwa ka dikarolwana tše pedi, ke go re, diteng I le diteng II. Mo kgaolong ye go yo hlalošwa kgopolo ya diteng ka fase ga karolwana ya diteng I ka go latela lenaneo le:

(a) Tlhalošo ya dielemente tša diteng e lego:

- * Baanegwa
- * Ditiragalo
- * Nako
- * Felo

(b) Kakaretšo ya diteng tša **Ntlo ya monna yo mongwe**.

(c) Tlhalošo ya dielemente tša diteng tša **Ntlo ya monna yo mongwe**.

(d) Kakaretšo.

Kgaolong ya pele ge go hlalošwa sererwa go boletšwe gore bohlokwa bja sererwa bo tla hlalošwa kgaolong ye. Ka gona pele go hlalošwa dikgopolo tšeo tša ka godimo, go tla šetšwa ntlha yeo e sa tšwago go bolelwa. Mojalefa (1995(a):20) o akaretša bohlokwa bja sererwa ka dintlha tše:

- * Sererwa se kgokagantšha ditiragalo.
- * Se laola ditiragalo.
- * Se laola tikologo e lego nako le felo.

- * Mongwadi o phetha moo diteng di thomago gona le moo di felelago gona. Sephetho seo se laolwa ke sererwa.
- * Sererwa se lemoša mmadi ditiragalokgolo le moanegwagolo.

Se se laetša gore sererwa se bohlokwa ka ge se laola dielemente tša diteng e lego dikgopolo tše re yago go di hlaloša ka fase gomme ya re ka morago ra di lebanya le dikanegelokopanatseka tše pedi tše.

2.2 Tlhalošo ya dielemente tša diteng

2.2.1 Baanegwa

Pele go ka lebanywa kgopolo ye le dikanegelokopanatseka tše tša Lebopa, go tla lebeletwa gore na yona e hlalošwa gore ke eng.

Strachan (1988:11) ge a hlatholla baanegwa o re:

... akteurs word beskou as instansies wat handelinge verrig.
Hulle is nie noodwendig menslik nie, want 'n hond of 'n masjien of 'n slang kan byvoorbeeld as akteur optree.

Kgopolo ye ya gore baanegwa ke "akteurs" (baraloki) e sego "batho" ("persons") fela, e tiišwa le ke Bal (1980:14-15). Mojalefa (1995(c):6) ge a tšwetša taba ye ya baanegwa ge e le "batho" pele o re:

Baanegwa ke batho ba sengwalo, le ge e le gore le dilo (dikgomo, nku, tonki, letlapa, selepe, thaba, noka, sefofane, puku, bjalobjalo), e ka ba baanegwa.

Ka go realo baanegwa ga se batho fela ka gore le dilo di fetoga baanegwa; ka gona, go kaone ge ba ka bitšwa "baraloki", ke gore, bakgathi ba tema mo

sengwalong. Bona ge ba tšwelela mo sengwalong go na le ka tsela yeo ba amanago ka gona. Kamano yeo e laolwa ke **sererwa**.

Baanegwa ba diteng ba arolwa ka mehuta ye mebedi. Mehuta yeo ke **baanegwagolo** le **baanegwanyane**. Bobedi bja mehuta ye bo bohlokwa, eupša mo nyakišišong ye re yo lebanya baanegwagolo fela. Bona ba arotšwe ka mehuta ye mebedi. Mojalefa (1995(c):6) o bitša baanegwagolo bao gore ke **mongangiši** le **mongangišwa**.

Dikgopolo tšeo di swiswaditšwego tša mafelelo di tla yo hlalošwa ge di lebanywa le dikanegelokopanatseka tšeo tša Lebopa.

2.2.2 Ditiragalo

Groenewald (1993:9) ge a hlaloša kgopolo yeo ya tiragalo o re:

Tiragalo ke seo moanegwa a se dirago goba se se mo diragalelago/welago. Ke ge ditaba di fetoga. Ditiragalo tšeo di a latelana.

Mojalefa (1995(c):4-5) o tlaleletša seo Groenewald a se bolelago ka go re:

Ditiragalo ke dilo tše di diragalelago baanegwa gammogo le mabaka ao ba ikhwetšago ba le go ona. Mongwadi wa sengwalo se se itšego (padi, kanegelokopana, kanegelo= tšhaba, taodišo, tiragatšo, bjalobjalo) o phetha moo diteng di thomago le moo di felelago gona. Sona sephetho seo se laolwa ke sererwa.

Go molaleng gore sererwa ke sona se laolago ditiragalo tša diteng; gore di thoma kae le gore di felela kae. Ke gore, se re lemoša ditiragalokgolo tša sengwalo. Mojalefa (1995(c):4) o re sererwa se lebanya ditiragalogolo

gammogo le moanegwagolo. Nyakišišong ye go ya go sekasekwa ditiragalo tša diteng ge go hlokometšwe sererwa seo se lebanego le ye nngwe le ye nngwe ya dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo, ka ge e le sona se laolago ditiragalo tšeo.

Go ya ka Mojalefa (1995:4) le Marggraff (1994:88) ditiragalo tšeo di arotšwe ka mehuta ye meraro. Marggraff o di bitša "**cardinal events, secondary events and arbitrary/superfluous events**" mola Mojalefa a di bea ka Sepedi gore ke **ditiragalotshwanelo, ditiragalotebanyo le ditiragalotlaleletšo**. Dikgopolo tše di tlo hlalošwa ge go sekasekwa ditiragalo tša dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo.

Bjale go yo hlokomelwa kgopolo ya tikologo.

2.2.3 Tikologo

Potter (1967:27) ge a hlaloša tikologo o re:

... the actions of the characters take place at some time, in some place, amid some things - these temporal and spatial surroundings are the setting.

Seo se bolelwago ke Potter ke gore tikologo e na le dikarolwana tše pedi e lego nako le felo. Go tla hlokomelwa teori yeo e lebanego le dikarolwana tše pedi tšeo, go thongwa ka nako.

2.2.3.1 Nako

Serudu (1992:35) ge a hlaloša kgopolo ye o re:

Ge re bolela ka nako dingwalong gona re šupa lebaka leo le

tšewago ke mongwadi ge a laodiša ditiragalo tše di tšwelelago sengwalong sa gagwe.

Mojalefa (1994:56) o tiiša seo ka go re:

Ge go bolelwa ka nako ya histori, ga go bolelwe ka kudu ka lebaka leo mongwadi a le tšeago ge a anega taba ("story") goba ka fao mongwadi a tšeago lebaka le le itšego a ngwala botelele goba bontši bja matlakala a a itšego; ka fao nako e ka se lekanyetšwe ka botelele goba bontši bja matlakala a a ngwadilwego goba a ngwalwago.

Go tšwela pele Mojalefa (1993:64) o re:

Nako ke lebaka leo ditiragalo di diregago go lona, ka go latelana go tloga nakong ya go feta, go tla nakong ya bjale, go tsenelela nakong ye e tlogo. Modiro wa nako ke go re elela mabaka: motsotso, iri, letšatši, beke, kgwedi, ngwaga, bjalobjalo. Ka fao nako e holana gore re kgone go lemoga tatelano ya ditiragalo.

Nako yeo Mojalefa a boletšego ka yona mola mathomong ke yeo e bitšwago **nako ya kanegelo** ("story time") goba go ya ka yena Mojalefa (1995 (c):8), **nako ye e itšego**. Yona ke nako ya go se be le **mathomo** le **mafelelo**. Go ka fiwa **bošego** goba **selemo** bjalo ka mohlala wa nako ya mohuta wo. O ka se šupe iri goba motsotso woo bošego goba selemo se thomago ka ona. Ka ntle le nako yeo, go na le **nako ya diteng** ("narratological time") goba **nako ya ditiragalo**. Ye ke nako ye e nago le **mathomo** le **mafelelo**. Yona ke ye e bolelwago ke tsopolo yeo ya bobedi. Mo go ka fiwa mohlala wa **iri** goba **beke**. Go a tsebega gore iri e thoma ka motsotso ofe e felela ka motsotso ofe.

Ešita le yona beke go a tsebega gore e thoma ka letšatši lefe e felela ka letšatši lefe.

Ka gona go tla kwešišagala gore ge go bolelwa ka nako bjalo ka elemente ya diteng, gona nako yeo e arotšwe ka mehuta ye mebedi e lego **nako ye e itšego** le **nako ya ditiragalo**.

2.2.3.2 Felo

Felo ke elemente ya bone e lego ya mafelelo ya diteng. Ge go bolelwa ka felo go bolelwa ka felo fao baanegwa ba phelago gona le moo ditiragalo tša sengwalo di diregago gona. Groenewald (1993:10) o hlaloša felo ka go re:

Felo ke mo tiragalo e diregago gona, bjalo ka motse wo o itšego, naga, ka meetseng, bjalobjalo.

Mojalefa (1995(b):15) yena o tlaletša Groenewald godimo ga kgopolo ye ka go re:

Felo e bolela mafelo ao baanegwa ba phelago gona, le moo ditiragalo tša sengwalo di diregago gona. Mafelo ao a laetša histori.

Mafelo a laola phetogo ya ditiragalo, gomme ona mafelo ao a laolwa ke sererwa. Se se ra gore sererwa se lebane le tikologo.

Ka kakaretšo go sekasekilwe baanegwa ge e le mehuta ye mebedi e lego **baanegwagolo** le **baanegwanyane**. Baanegwagolo ba arolwa ka **mongangiši** le **mongangišwa**. Baanegwagolo le baanegwanyane ba na le kamano. Kamano ya baanegwa ba e laolwa ke sererwa. Sererwa se rwele gape boikarabelo bja tatelano ya ditiragalokgolo. Ditiragalo tšeo ke **tiragalotshwanelo**, **tiragalotebanyo** le **tiragalotlaleletšo**. Ditiragalo tše ka moka di tlemaganywa ke sererwa gore e be kgopana. Go boletšwe ka **nako** ge e na le mehuta ye

mebedi e lego **nako ye e itšego le nako ya ditiragalo**. Go boletšwe gore **felo** ke moo ditiragalo di diregago goba di diragalelago baanegwa gona. Bobedi nako le felo di laolwa le go tlemaganywa ke sererwa. Ge go fetoga nako goba felo, gona le tiragalo e a fetoga. Sererwa ke sona se laolago phetogo yeo.

Bjale go ya go hlokomelwa dielemente tšeo tša diteng ge di lebane le ye nngwe le ye nngwe ya dikanegelokopanatseka tšeo tša Lebopa. Go tla thongwa ka kanegelokopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe**. Pele ke kakaretšo.

2.3 **Kakaretšo ya diteng tša Ntlo ya monna yo mongwe**

Kanegelongkopanatseka ye re bala ka polao ya monna wa mathomo wa Shadi, a bolawa ke Vincent. Vincent ge a bolaya monna yoo ke ge yena (monna wa Shadi) le Shadi ba na le dikgwebo tše mmalwa. Vincent o ile a swarwa a ya kgolegong. O ile a lokollwa ka morago ga gore go hlokwe bohlatse bjo bo feletšego bja gore ke yena mmolai. Morago ga go lokollwa o ile a nyala Shadi.

Ka morago ga sebakanyana lenyalo la Vincent le Shadi la thoma go ba le mathata. Bothata bo thomile morago ga ge Vincent a seno thoma go ratana ka ntle. Go ratana moo go dirile gore a se sa robala gae ka mehla, le gona go hlokomologa dikgwebo. Go boa e be e no ba go tlo rafa tšhelete, gomme a nape a ile. Taba ye e ile ya dira gore Shadi a thome go belaela Vincent. Ke nnete mafelelong a utolla gore Vincent o ratana le lekgarebe tsoko la mmothlelara, le gona pasporoto ya gagwe e laetša gore o šetše a etšwa go etela Mahé, e lego lefelo le le lego ka lewatlewatlang dihlakahlakeng tša molokoloko tše dinyenyane tše di bopago Seychelles, ka lewatlang la India, ka thokong ya leboabohlabela bja Madagascar. Se se ile sa dira gore ba thome go lwa. Nakong yeo ke ge Shadi a šetše a kopane le Tumo gomme lerato magareng a bona le thoma go gola, kudu ka thokong ya Shadi ka ge a

be a tennwe ke Vincent le mediro ya gagwe. Shadi ka nako yeo o be a na le mengwaga ye 37, mola Tumo a be a na le ye 30.

Kgabo ya ntwala ka lapeng la Shadi le Vincent e hlohleleditšwe ke ge lekgarebe la Vincent le gapeletša nyalo. Ka thoko ye nngwe Shadi o be a tennwe ke mekgwa ya Vincent. Go ratana ga Shadi le Tumo le gona go napile gwa fa Shadi makoko le go mo okeletša swele le setenwa, ka go tseba gore o na le lewa leo a le tshepilego. Mathata a gola, gomme Vincent a thoma go emišetša Shadi letsogo. Shadi a napa a bona go se bokaone bjo bo phalago gore Vincent a bolawe pele a mmolaya ka diatla. O napile a šomiša moratiwa wa gagwe Tumo go no swana le ge a ile a šomiša Vincent go fihlelela maikemišetšo ao a gagwe a go bolaya. Polao yeo ya Vincent e tšile ka nako yeo le yena a bego a beakanya go bolaya Shadi gore a šale a ipshina ka mahumo ao a Shadi.

Mafelelong Tumo o bolaya Vincent. Shadi o humana dikgobalo hlogong; tšeo di fetšago di mo gafišitše. Tumo o a swarwa, gomme o ahlolwa bophelo ka moka kgolegong malebana le polao ya Vincent; mola a otlwa mengwaga ye mehlano tebang le maitekelo a go bolaya Shadi.

2.4 Tlhalošo ya dielemente tša diteng tša : Ntlo ya monna yo mongwe

2.4.1 Baanegwa

Pele ga ge go sekwasekwa baanegwa, dikgopolo tšeo di tlogo šomišwa di tlo hlalošwa. Go na le baanegwagolo le baanegwanyane. Baanegwagolo bao ke **mongangiši le mongangišwa**. Bona ba amantšhwa ke **sererwa**. Kamano gare ga **mongangiši le mongangišwa** e lebane le **bongangiši le bongangišwa** ka ge mongangiši e le moanegwa yo a ganetšanago le mongangišwa; mola mongangišwa yena e le moanegwa yo a ngangišwago ke mongangiši. **Mongangiši** o lebane le **go se loke**; mola **mongangišwa** a lebane le **go loka**.

Go šetše go boletšwe gore baanegwagolo ba arotšwe ka mehuta ye mebedi e lego mongangiši le mongangišwa. Lebakeng le dikgopolo tše di tla hlalošwa ka botlalo.

* **Mongangiši**

Mojalefa (1995(c):6) o re mongangiši ke moanegwa yoo a ganetšanago le ditiro tša mongangišwa. Mongangiši yo ke sengangele; wa go se rate go fenywa le ge nnete a e bona. Ka bonganga bja gagwe o ganetša maikemišetšo a mabotse a mongangišwa go tšwela pele. Mongangiši yo ga se motho wa go ratega.

* **Mongangišwa**

Mongangišwa ke moanegwa wa go loka yoo a ratago go tšwetša pele dikganyogo tšeo tša go loka; eupša o a ganetšwa. O ganetšwa ke mongangiši. Mojalefa (1995(c):6) o re mongangišwa ke moanegwa yo mogolo.

Bjale, ka ntle ga kamano yeo e šetšego e ukangwe ka godimo ya gare ga baanegwagolo, go sa na le kamano gape gare ga :

(a) **baanegwagolo le baanegwanyane le**

(b) **baanegwanyane ka bobona.**

Dikamano tše di laolwa ke lenaneo le le itšego, e lego la:

* Tebanyo

* Bokgontšhi

* Bothuši

* Boganetši

* Bothušegi.

Dikgopolo tše di tlo hlalošwa ka moragonyana ge go sekasekwa lenaneo leo. Tshekatsheko ya lenaneo leo e yo latela ya go swana le ya kgoro ya Maleme a Babaso ya Yunibesithi ya Tshwane. Bjale go yo latela tshekatsheko ya dikanegelokopanatseka tše pedi tseo. Pele go tla thongwa ka ya **Ntlo ya monna yo mongwe**.

- **Kamano ya baanegwa ba Ntlo ya monna yo mongwe**.

Sererwa sa kanegelokopanatseka ye se lebane le: **Go šomiša motho yo mongwe ka tsela ya bošaedi gore motho a boelwe; ke phošo**. Sererwa se se amantšha mongangišwa le mongangiši. **Mongangiši** kanegelongkopanatseka ye ke **Shadi**; mola **mongangišwa** e le **Tumo**. Bjale go latela tshekatsheko ya kamano ya baanegwagolo gammogo le ya gare ga baanegwagolo le baanegwanyane ka go latela lenaneo leo la kamano ya baanegwa.

Go yo sekasekwa ditiragalo tseo di lebanego le mongangiši pele, gomme ka morago go latele tseo di lebanego le mongangišwa.

(a) Tebanyo ya mongangiši : Shadi

Ge go bolelwa ka tebanyo, go ya ka Mojalefa (1995(c):7) go bolelwa ka go lebanya mongangišwa le mongangiši. Seo se bolela gore mongangiši o ngangiša mongangišwa tirong yeo a e dirago. O tšwela pele Mojalefa (1997:4) ka go tlaleletša tseo ka go re:

... tebanyo ye e nepiša maikemišetšo/phegelelo ya mongangišwa (mongangiši) godimo ga seo a tlogo ba a ikemišeditše sona. Maikemišetšo ao a lebane le sererwa.

Tebanyo ya Shadi ke **lehumo/go ikhumiša**. Taba ye e tiišetšwa ke ditiro tša gagwe. Shadi ge a loga leano la gore a šomiše Vincent go bolaya monna wa

gagwe, tebanyo e be e le gore a tšee mahumo ao ba bego ba na le ona e be a gagwe. Shadi ge a šala a gokagoketša Tumo ka go itira o ka re o a mo rata; a mo fa le ditšhelete, se segolo seo a bego a ikemišeditše go se dira e be e le go bolaya Vincent gore a šale le mahumo ao a bona. Ka fao, go molaleng gore ka dinako ka moka, dilo tšeo Shadi a di dirago di be di dirwa ka boradia fela maikemišetšo a mafelelo e le go ikhumiša. Ditiro tše tša Shadi di kgahlanong le maikemišetšo a mongangišwa, e lego Tumo. Tebanyo ya Tumo ke go ba le sa gagwe gore a kgone go phela gabotse. Gomme tšeo ka moka a ikemišeditšego tšona o bona a swanetše go di fihlelela ka go šoma ka maatla.

- Bokgontšhi bja mongangiši : Shadi

Go ya ka Mojalefa (1997:4) ge go bolelwa ka bokgontšhi go ka thwe ke seo se kgontšhago goba se hlohleletšago mongangišwa (mongangiši) go phegelela seo e lego nepo goba tebanyo ya gagwe. Bokgontšhi bo lebane le **senaganwa** (lerato, lehloyo, bobo, bogale, bjalobjalo).

Go ka thwe Shadi o kgontšhwa ke **megabaru** go phethagatša nepo yeo ya gagwe. Ke boradia bjo bo dirago gore a kgone go phethagatša ditiro tša gagwe tša megabaru go ikhumiša. O na le megabaru ka gobane ga a nyake go ngwathelana le lekgarebe leo le ratanago le Vincent seo e lego sa gagwe. O na le megabaru ka gobane ga a nyake ge Vincent a ka tla a feta ka mahumo a gagwe. Ke ka fao a nyakago taba ya tlhalo e thongwa ke Vincent. Go se go bjalo o bona a swanetše go diriša boradia gore Vincent a tloge tšatšing. Megabaru e kgontšha Shadi go phethagatša tebanyo ya gagwe.

- Bothuši bja mongangiši: Shadi

Bothuši ge bo bolelwa ke Mojalefa (1997:4) o re ke se sengwe le se sengwe seo se thušago mongangišwa (mongangiši) maikemišetšong a gagwe. O tšwela pele o re go a kgonega gore bothuši bo lebane le **senaganwa, selo** goba

motho. O re go realo go ra gore bothuši bo nepiša dilo tše tharo. Gomme sengwalo se ka ba le se tee, tše pedi goba boraro bja tšona ka moka.

Ge e le **senaganwa** Shadi o thušwa ke **boikaketši le botse**. Botse bja gagwe bo mo dira gore a ikaketše gore o tla fo phela ka go radia banna ka moka bao a kopanago le bona go ya go ile; ebile ga go seo se ka mo hlagelago. O ikaketša gore o bohlae go feta ka moka bao a phelago le bona. Ke ka fao a phelago ka mathaitai ka go tshepa bjona botse bja gagwe. O gogetše Vincent go yena ka botse bja gagwe. A buša a gogela Tumo go yena ka bjona botse bjoo bja gagwe. Ka gona botse bo a mo thuša le ge a ka se feletše felo.

Batho bao ba mo thušago go fihlelela tebanyo ya gagwe go ka thwe ke **Vincent le Tumo**. Vincent o mo thušitše go bolaya monna wa gagwe; mola Tumo a mo thušitše go bolaya Vincent. Dipolao tšeo ka bobedi di be di lebane le tebanyo ya gagwe ya go ikhumiša. Ka fao di mo thušitše go e fihlelela, le ge e le gore ka polao ya Vincent le yena o bunne dikgobalo.

Ge e le **selo** go ka thwe Shadi o thušwa ke **tšhelete**. Ka yona o kgonne go reka Vincent gore a bolaye monna wa gagwe. Ka yona o kgonne go thabiša Tumo ka go mo iša dihoteleng, go mo rekela sefatanaga sa taxi, gomme a fetša a mo reka gore a bolaye Vincent. Ka gona tšhelete e thuša Shadi go phethagatša boradia bja gore a fihlelele tebanyo ya gagwe.

- **Boganetši bja mongangiši : Shadi**

Boganetši ke se sengwe le se sengwe seo mongangišwa goba mongangiši a thulanago le sona, ke gore seo se mo ganetšago go phethagatša maikemišetšo a gagwe. Mojalefa (1997:5) o re bjalo ka bothuši, boganetši le bjona bo na le dinyakwa tše **tharo** e lego **senagwanwa, selo le motho**.

Ge e le **senaganwa** go ka thwe Shadi o ganetšwa ke **molao** go fihlelela tebanyo ya gagwe. Shadi ka thušo ya boramelao ba gagwe, o lemogile kotsi

yeo a lego go yona lebakeng le. Ka gona, gore molao o se ke wa tle wa mo otlaga bohloko, o itira o ka re ga se a felela monaganong. O dira bjalo a tseba gore boradia bja gagwe bo tla thekgwa ke kgobalo yeo a e humanego le mangwalo a dingaka tša monagano. Molao o mo ganetša go fihlelela tebanyo ya gagwe ka go mo gapeletša ka tsela ya go rarela gore a itire o ka re ga se a felele monaganong. Dithoto di abelwa bana ba gagwe sebakeng sa gore di fiwe yena go ya ka fao a bego a lebantšhitše ka gona.

Ge e le **batho** go ka thwe Shadi o ganetšwa ke **Vincent le Tumo** go fihlelela tebanyo ya gagwe. Ka go se kgopele tlhalo Vincent o ganetša maikemišetšo ao a Shadi a go tlo šala le lehumo, gomme o gapeletša Shadi go dira tiro yeo e tlogo tsenya bophelo bja gagwe kotsing mafelelong. Kgopelo/potšišo ya Tumo le kgoro ya tshoko mafelelong ge go ratwa go tsebja gore Shadi o tsebana le Tumo, le utollela babadi boradia bja Shadi. Ka go tseba gore ge a ka dumela go tsebana le Tumo, gona o tllile go fetša a bonwe molato, Shadi o itira o ka re o hlakane hlogo, ebile o tšhogile. Go gana go fa karabo ya thwii! moo, go ganetša maikemišetšo a Shadi a go ikhumiša ka ge bjale lehumo le tla abelwa bana, ke go re, la ngwadišwa ka bona.

- **Bothušegi bja mongangiši : Shadi**

Mojalefa (1995 (c):7) o bolela gore bothušegi bo lebane le mongangišwa goba mongangiši yoo mafelelong a atlegago. Se se ra gore **ge go ka phethagala tebanyo ya mongangišwa goba mongangiši**. Kanegelongkopanatseka ye ke yena Shadi a swanetšego go thušega. Bjale, ka ge tebanyo ya gagwe e sa phethagala, ga a thušege.

Bjale go latela tshakatsheko ya ditiragalo tšeo di lebanego le **mongangišwa** e lego **Tumo**.

(b) Tebanyo ya mongangišwa : Tumo

Tebanyo ya Tumo ke **go ba le sa gagwe gore a kgone go phela gabotse**. Go fihlelela maikemišetšo ao a gagwe Tumo o kwešiša gore o swanetše a šome ka maatla le go phela ntle le go tshela molao. Maikemišetšo ao a ganetšwa ke Shadi ka go ikgweranya le Tumo; go mo iša dihoteleng; go mo fa ditšhelete, mme a fetša ka go mo radia gore a dire tiro ya bošula. Tiro yeo e fetšago e dirile gore Tumo a ye kgolegong lebaka la bophelo bja gagwe ka moka gomme maikemišetšo ale a gagwe a mabotse bophelong a folotše.

- Bokgontšhi bja mongangišwa : Tumo

Go ka thwe ge e le **senaganwa** Tumo o kgontšhwa ke **phišegelo/mafolofolo a go ikemela ka boyena bophelong**. Ke phišegelo ya go rata go ikemela yeo e dirilego gore a ye Setotolwane go ithutela borutiši. Gomme ge a paletšwe fao, yona phišegelo yeo e dira gore a nyake mošomo wo e lego gore o tla mo phediša le go mo kgontšha go fihlelela tebanyo ya gagwe. Mošomo wo a o humanego ke wa go otlela taxi. Wona o o dira ka mafolofolo. Mafolofolo ao a mo dira gore a re mo lebakeng le lekopana morago ga gore Shadi a mo thuše go reka taxi ya gagwe, a be a šetše a kgona go ithekela taxi ya bobedi.

Ge e le **selo** go ka thwe Tumo o kgontšhwa ke **taxi** go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Ke yona e dirago gore a kopane le Shadi; a fetše a tsebana le yena, a kgone go kopana le Shadi kgafetšakgafetša, gomme ba fetše ba kwane ka taba ya sephiri. Ke taxi e dirago gore a be le tšhelete ya go reka taxi ya bobedi gomme a thome go ipona a phela lefaseng la monono leo e lego kgale a le duma.

- Bothuši bja mongangišwa : Tumo

Ge e le **senaganwa** go ka thwe Tumo o thušitšwe ke **mafolofolo**. Ke tebanyo ya go ba le se e lego sa gagwe gore a phele gabotse, yeo e dirilego gore a

šome ka mafolofolo a tšwe bohloking bja lapa labo. Mafolofolo ao a mo thušitše gore a šome ka maatla le tlhokomelo gore a ikgobokeletše mahumo ka pele. Mahumo ao e lego gore le kgale o be a a nyaka, le ge e le gore mafelelong ga se nke a tle a mo thuše ka selo.

Ge e le **motho** gona go ka thwe o thušitšwe ke **Shadi**. Shadi o kiba Tumo ka ditšhelete tšeo di dirago gore Tumo a bone a fihleletše maikemišetšo a gagwe ka ntle ga go šoma boima go swana le ka fao a bego a gopotše. Shadi o dira se ka maikemišetšo a go tla go šomiša Tumo. Morago ga go reka taxi ya bobedi Tumo o ipona a phela bonananeng ka ge bjale a na le sa gagwe.

Ge e le **selo** go ka thwe Tumo o thušitšwe ke **taxi** go fihlelela tebanyo yeo ya gagwe.

- **Boganetši bja mongangišwa : Tumo**

Ge e le **senaganwa** gona go ka thwe Tumo o ganetšwa ke **lerato**. Lerato leo Tumo a nago le lona godimo ga Shadi ke lona leo le dirago gore a thibane mahlo le mogopolo a se bone ditiro tše mpe tša boradia tša mosadi yo. Le ge Tumo a tseba gabotse gore go bolaya ke molato, ka lebaka la lerato o phethagatša polao ka kgopolo ya gore bjale gona Shadi e tla ba wa gagwe. Mafelelong lona lerato leo le dira gore a se kgone go fihlelela tebanyo ya gagwe ka ge a romelwa kgolegong bophelo ka moka. Lerato le mo ganetša go iphsina ka mahumo ao e lego kgale a a duma, gomme bjale a lebane le ona.

Ge e le **motho** go ka thwe Tumo o ganetšwa ke **Shadi**. Shadi o thakgatša Tumo ka mabose ka moka ao Tumo a bego a sa kgone go a fihlelala. Dihotele le matsebetsebe a ditšhelete. Ka gare ga mathabo ao Shadi o bontšha Tumo gore le ge motho a ka huma - e lego seo Tumo a se dumago - a ka no se iketle le go pata boroko. O fa Tumo mohlala wa kgauswi ka yena Shadi

le Vincent ka fao ba phelago ka gona le ge ba humile. Tlhalošo yeo Shadi a e fago Tumo, e tswalela mogopolo wa Tumo gomme Shadi o hwetša sebaka se sekaone sa go mo kgeloša mola maikemišetšong a gagwe gabonolo.

Ge e le **selo** gona go ka thwe Tumo o ganetšwa ke **polao ya Vincent** go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Polao ya Vincent e dira gore Tumo a lahlelwe kgolegong bophelo ka moka, gomme tšohle tšeo a di kgobokeditšego ka mafolofolo gore a tle a be le sa gagwe, a phele gabotse, a se ke a tla a ipshina ka tšona.

- Bothušegi bja mongangišwa : Tumo

Ge nka be maikemišetšo a Tumo a phethagale, gona go be go tšile go thušega **yena Tumo** ka go ba le sa gagwe, gotee le **setšhaba** ka go holega ka ditaxi tšeo tša gagwe. Ka bomadimabe ga a thušege mola le setšhaba le sona se sa thušege ka ge a feletše ka kgolegong.

Go ka akaretšwa ka go lebantšha baanegwagolo bao gore go tle go bonale gabotse ka fao ba amanago.

Shadi : Mongangiši

Tebanyo : Lehumo/go ikhumiša

Bokgontšhi: Megabaru

Bothuši: 1) Boikaketši le botse.
2) Vincent le Tumo
3) Tšhelete

Boganetši: 1) Molao
2) Vincent le Tumo

Tumo : mongangišwa

Tebanyo : Go ba le sa gagwe gore a kgone go phela gabotse.

Bokgontšhi : (1) Phišegelo/
mafolofolo
2) Taxi

Bothuši: 1) Mafolofolo
2) Shadi
3) Taxi

Boganetši: 1) Lerato
2) Shadi
3) Polao ya

Vincent

Bothušegi: Shadi

Bothušegi: 1) Tumo
2) Setshaba

Ka lenaneo le la kamano ya baanegwa re kgona go bona gore Shadi o kgontšha Tumo go fihlelela maikemišetšo a gagwe le gore Tumo le Vincent ba thuša Shadi go phethagatša maikemišetšo a gagwe; mola le yena Shadi a thuša Tumo go phethagatša maikemišetšo a gagwe. Re boa gape re kgona go bona gore ke Vincent le Tumo bao ba ganetšago Shadi go phethagatša maikemišetšo ao a gagwe; mola ka go le lengwe le yena Shadi a ganetša Tumo go phethagatša maikemišetšo ao a gagwe. Mafelelong go bonwa go se yo a thušegago gare ga baanegwagolo bao malebana le maikemišetšo ao a bona ka ge a sa phethagala. Ge a be a phethagetše, gona tebanyo ya Shadi e be e tla thuša yena mong; mola tebanyo ya Tumo e be e tla thuša yena mong gotee le setšhaba. Ka fao lenaneo leo la kamano ya baanegwagolo le baanegwanyane le gare ga bona baanegwanyane ka bobona, le bohlokwa kudu ka ge le re utollela dilo tšeo di utamilego mo sengwalong.

Bjale go yo latela ditiragalo tša kanegelokopanatseka ye. Go tla thongwa ka go hlaloša legoro le magoro ao a le bopago, gammogo le legorwana le magorwana ao a le bopago a ditiragalo ao a šetšego a boletšwe. Go tla tsopolwa mehlala go tiiša ditlhalošo ka go tšwa kanegelongkopanatseka ye.

2.4.2 Mehuta ya ditiragalo (magoro)

Go šetše go boletšwe gore go na le mehuta (magoro) ye meraro ya ditiragalo e lego tiragalotshwanelo, tiragalotebanyo le tiragalotlaleletšo. Lengwalonyakišišong le re ya go bitša mehuta yeo legoro la tiragalotshwanelo, legorwana la tiragalotebanyo le ditiragalo. Lebaka leo le tlišago se ke diphapantšho tša legoro le legorwana leo. Diphapantšho tšeo di tla hlalošwa ka morago. Ge go hlalošwa legoro le legorwana leo go ya go fiwa mehlala

go tšwa kanegelongkopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe** pele, gomme ka morago gwa tlo fiwa mehlala go tšwa kanegelongkopanatseka ya **Bomahlwabadibona**.

- **Legoro la tiragalotshwanelo**

Phapantšho: Legoro le le lemogwa ka gore le laolwa ke sererwa le baanegwa. Baanegwa bao e lego mongangiši le mongangišwa. Legoro la tiragalotshwanelo le theilwe godimo ga tiragalo ye kgolo ya sengwalo. Lona le bopilwe ka magorwana a ditiragalotebanyo. Mojalefa (1977:7) o re gantši legoro la tiragalotshwanelo le ipopile ka ditiragalo tše tharo, e lego magoro a:

- * Legoro la tiragalotshwanelo ya mathomo.
- * Legoro la tiragalotshwanelo ya gare.
- * Legoro la tiragalotshwanelo ya mafelelo.

Go ka tlaleletšwa ka gore magoro a ditiragalo tše tharo tše, ke ona dikokwane tša diteng tša sengwalo ka gore kanegelo e theilwe godimo ga ona. Bjale go tlo sekasekwa kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe**; pele go yo bolelwa sererwa.

Sererwa sa kanegelokopanatseka ye ke : **Go šomiša motho yo mongwe ka tsela ya bošaedi gore motho a boelwe, ke phošo.**

Bjale go yo bolelwa le go tiiša magoro a legoro le la ditiragalotshwanelo tša kanegelokopanatseka ye le le ipopilego ka ona.

* **Legoro la tiragalotshwanelo ya mathomo: Kopano ya Shadi le Tumo**

Go ya ka sererwa sa kanegelokopanatseka ye, legorong le go swanetše go ba le batho ba babedi. Wa mathomo ke yo a šomišago yo mongwe ka tsela ya

bošaedi gore a boelwe; mola wa bobedi e le yo a šomišwago bošaedi. Ke gore go swanetše go be mongangiši le mongangišwa. Bjale go tiiša gore legoro le le bopa tiragalotshwanelo yeo ya mathomo, mo mathomong a kanegelokopana-tseka yeo go kopanwa le batho bao ba babedi. Batho bao ke Shadi le Tumo. Mo mafelelong a kanegelokopanatseka go tlo bonwa Shadi a šomiša Tumo ka tsela ya bošaedi gore yena Shadi a boelwe.

* Legoro la tiragalotshwanelo ya gare : Boradia bja Shadi.

Go ya ka sererwa sa kanegelokopanatseka ye, legorong le go na le tiragalo ya bošaedi. Bošaedi bjoo bo lebane le boradia. Go ra gore go na le motho yo mongwe yo a dirago bošaedi bjoo. O dira bošaedi bjoo gore mafelelong a boelwe. Kanegelongkopanatseka ye boradia bjoo bo dirwa ke mongangiši e lego Shadi. Ka fao a dirago boradia ka gona go tiišetšwa ke mehlala yeo e tlogo fiwa go magorwana a ditiragalotebanyo.

* Legoro la tiragalotshwanelo ya mafelelo : Kotlo - go utologa ga boradia bja Shadi.

Sererwa se laetša gore ditiragalo tšeo, ke gore magoro ao a mabedi a mathomo, ke phošo. Bjale ge e le phošo gona go ra gore go swanetše go be le go sola phošo yeo. Tsholo e ka feleletša ka kotlo goba kgalemo/tebalelo. Kanegelongkopanatseka ye, ge Tumo a utolla gore Shadi ke motho wa go phela ka boradia le go šomiša ba bangwe ka tsela ya bošaedi gore mafelelong a boelwe, go hwetšwa e le gore Shadi o hweditše kotlo ya go se boelwe ke selo go ya ka moo a bego a gopotše ka gona.

Magoro ao a mararo a ditiragalo a laolwa ke sererwa le baanegwagolo ka ge a theilwe godimo ga bona.

Mohuta wo mongwe gape wa ditiragalo ke wa magorwana a ditiragalotebanyo. Ditiragalo tše di ipopile ka magorwana.

- Legorwana la tiragalotebanyo

Diphapantšho. Sa mathomo se bohlokwa ke gore legorwana le re le tseba ka gore ke ditiragalokoketšo tše mmalwa tšeo di bopago legoro la tiragalotshwanelo. Sa bobedi ke gore go swana le legoro la tiragalotshwanelo, legorwana le le laolwa ke sererwa le baanegwa. Mojalefa (1977:7) o re legorwana le le laolwa ke dielemente ka moka tša diteng (baanegwa, ditiragalo, nako le felo). Gomme tabeng yeo ga re dumelelane le yena ka gore dielemente tšeo tša nako le felo di amana le phetogo, gomme phetogo ga e amane le legorwana leo la tiragalotebanyo, eupša e lebane le ditiragalo.

Ga go yo hlalošwa magorwana a ditiragalotebanyo tša magoro a ditiragalotshwanelo tšeo ka moka, eupša go tla tsopolwa mehlala e se mekae go legoro la tiragalotshwanelo ya gare.

*** Magorwana a ditiragalotebanyo tša legoro la tiragalotshwanelo ya gare:
Boradia bja Shadi.**

Re yo tsopola fela ditiragalo tše di latelago:

- Shadi o memela Tumo dijong tša mantšiboa.
- Shadi o fa Tumo tšhelete ya go reka taxi.
- Shadi o itira o ka re o rata Tumo.
- Shadi o šomiša Tumo go bolaya Vincent.

Ditiragalokoketšo tše ke tšona di bopago legoro leo la tiragalotshwanelo ya boradia bja Shadi.

Bjale ka ntle ga legoro leo la ditiragalotshwanelo le legorwana la ditiragalotebanyo go na le ditiragalo tšeo e lego gore di tlaletša legoro le legorwana leo. Tšona re tlo di bitša ditiragalo.

- Ditiragalo

Ditiragalo tše ke ditiragalo tšeo di tlaleletšago. Di laolwa ke phetogo ya nako le felo. Mojalefa (1997:7) ge a di hlaloša o re:

Tšona ke ditiragalo tšeo di tlaleletšago kanegelo; ke tša go oketša fela; le ge di ka tlošwa ga di na mohola wo mokalo.

O tšwela pele gona letlakaleng leo ka go laetša gore ditiragalo tše di swaraganya dielemente tša diteng ka gore ge tiragalo e ka swaraganya dielemente tše nne, gona go tlo bolelwa ka tiragalotlaleletšo/-koketšo.

Thobakgale (1996:46) o re ge go bolelwa ka taolo ya dielemente ka moka tša diteng go tla lemogwa gore go ba le dipotšišo tšeo go ipotšišwago tšona tšeo di amago dielemente tšeo ka moka tša diteng mabapi le legoro la tiragalotshwanelo. Mohlala:

- * Ke efe tiragalo yeo e dirwago? (tiragalo)
Kopano.
- * Tiragalo yeo e dirwa ke mang? (moanegwa)
Shadi le Tumo.
- * Tiragalo yeo e dirwa kae? (felo)
Toropong.
- * Tiragalo yeo e dirwa nako mang? (nako)
Mosegare.

Phetogo yeo e ka bago gona ya nako goba felo, e tliše go tliša phetogo ya tiragalo gammogo le baanegwa. Ka gona taba ye e tliša gore phetogo ya tikologo e laola phetogo ya ditiragalo mola yona e sa laolwe ke sererwa le baanegwa.

Go no swana le ka legorwana leo la tiragalotebanyo, go yo fiwa mehlala e se mekae ya ditiragalo tše di tlaleletšago legorwana la tiragalotebanyo ya mathomo: **Shadi o memela Tumo dijong tša mantšiboa.**

Re yo tsopola fela ditiragalo tše di latelago:

- Shadi o romela Tumo molaetša.
- Ge Tumo a fihla, Shadi o mo fa mabjala a Sekgowa.
- Shadi o romela Tumo ka ntlong.
- Ka morago Shadi o tšwelela a tšhephile.
- O kgopela Tumo gore ba šomiše taxi ya gagwe.
- Ba ya hoteleng ya ka toropong.
- Shadi o botša Tumo gore tšhelete goba lehumo ga le fetole dilo ka moo di lego ka gona.
- Ge ba batamela gae o kgopela Tumo gore a emiše koloi.
- Morago ga dibeke tše tharo Tumo o reka taxi.

Ditiragalo tše di laolwa ke elemente ya tikologo. Ge nako goba felo e fetoga, le tiragalo le yona e a fetoga.

Go tla lemogwa gore go filo tšama go tsopolwa mehlala ya ditiragalo tšeo. Lebaka ke gore ge go ka fiwa mehlala ye mentši ka le lengwe le le lengwe la magoro a legoro la ditiragalotshwanelo le magorwana a legorwana la ditiragalotebanyo, gona e ka se be maikemišetšo a lengwalonyakišišo le.

Go boletšwe ka magoro a ditiragalotshwanelo gomme go kgethilwe le tee go fa mehlala ya magorwana ao a bopago legorwana la ditiragalotebanyo tša lona. Go boletšwe gape le ka ditiragalo tšeo di tlaleletšago magoro a ditiragalotshwanelo le magorwana a ditiragalotebanyo. Go boletšwe gape gore go tšewa mohlala o tee o tee go ye nngwe le ye nngwe gore go kwagale seo se bolelwago ka ge e se maikemišetšo a lengwalonyakišišo le go ngwala Bible. Go bontšhitšwe le dipharologantšho tša mehuta yeo, ke go re, gore

legoro la ditiragalotshwanelo le tsebja ka go laolwa ke sererwa le baanegwa; mola legorwana la ditiragalotsebanyo le tsebja ka gore sa mathomo le laolwa ke legoro la ditiragalotshwanelo, sa bobedi le laolwa ke sererwa le baanegwa. Ditiragalo tšeo di tlaleletšago legoro le legorwana leo tšona di laolwa ke phetogo, e lego tikologo (nako le felo).

Legoro le magorwana a ditiragalo a sekasekilwe. Bjale go yo sekasekwa nako le felo. Ge go tsinkelwa tikologo go yo thongwa ka nako.

2.4.3 Tikologo

2.4.3.1 Nako

Kgopolo ya nako e hlalošitšwe gomme go boletšwe gore nako e arotšwe ka mehuta ye mebedi e lego **nako ye e itšego** le **nako ya ditiragalo**. Bjale go yo lekolwa dinako tše pedi tšeo. Ge di lekolwa go ya go fiwa mehlala go tšwa kanegelongkopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe pele**, gomme ka morago go tsopolwe mehlala go tšwa kanegelongkopanatseka ya **Bomahlwabadibona**.

(a) Nako ye e itšego

Nako ye ke nako ya go se be le mathomo le mafelelo. Mojalefa (1993:66) ge a e hlaloša o re:

Ge motho a bolela ka nako ye e itšego o bolela ka nako ya go se be le mathomo le mafelelo. Nako yeo ya go hloka mathomo le mafelelo ya go swana le: bošego, mosegare, marega, selemo, bjalobjalo.

Bjale go kgonthišišwa seo se bolelwago ke Mojalefa ka go tsopola mehlala go tšwa kanegelongkopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe**. Mo le gona go yo tsopolwa mehlala e se mekae ya nako ye e itšego:

O be a fela a boa **matlagosa** fela tša **lehono** tšona di laetša gabotse gore ditlabonnyane ke ditlaboima. (Letlakala 33).

"Vincent, o hloma bjang ge e le mo o itirile matšekelane wa go šoma **bošego** moo re sa go tsebego?" (Letlakala 33).

le

Pheladi ga re tsebe gore o swelwa ke eng, ka gore **maloba** mo o boletše phatlalatša gore taba ya Shadi le monna wa gagwe ga a e tsene, **lehono** šo o tla ka taba. (Letlakala 36).

Ge go bolelwa ka **matlagosa** ga go tsebege gore ke go thoma ka nako efe go fihla nako efe. Go ra gore **matlagosa** ga a na mathomo le mafelelo. Go fo swana le **lehono**, **bošego** le **maloba**, ga go tsebege dinako tšeo di thomago ka tšona, ebile di felelago ka tšona. Ke ka fao ge go bolelwa ka dinako tše, go thwego nako ya mohuta wo ke nako ye e itšego.

Go ka tšwelwa pele ka go laetša gore kanegelokopanatseka ye e lebane le nako ya sebjalebjae. Mohlala: Nakong ya lehono basadi ba otlela difatanaga mola kgale go be go se bjalo. Bathobaso ba na le dikgwebo tša mehutahuta mola mehleng yela go be go se bjalo. Matšatšing ano go šomišwa ditaxi go tloga mafelong a go swana le Polokwane go ya Gauteng, mola peleng go be go sepelwa ka maoto go tloga gona Polokwane go ya Taamane (Kimberley). Ka

gona tše di tiiša taba ya gore nako ya kanegelokopanatseka ye ke ya sebjalebjae. Gomme Lebopa ka ya gagwe pene o re:

Yena (Shadi) le molekani wa gagwe ba na le dikgwebo tše mmalwa; karatšhe mo go lokišetšwago difatanaga le go rekiša diporogwana tša difatanaga, lebenkele la sebjalebja la kgoparara la go swana le a a lego ka toropong ye kgolo. Kgwebo ya bona e be e ka se phethagale ge nkabe e hloke lebenkele la dino. (Letlakala 32).

(b) Nako ya tiragalo.

Nako ye ke nako ya go ba le mathomo le mafelelo, bjalo ka iri, letšatši, kgwedi, ngwaga, bjalobjalo. Mojalefa (1997:8) ge a tlaleletša kgopolo ye o re:

Re tseba gore iri e thoma ka motsotso ofe ya fihla ka motsotso wo mofe, bjalobjalo.

Bjale a re kgonthišeng seo se bolelwago ke Mojalefa ka go tsopola mehlala go tšwa kanegelongkopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe**. Lebopa o re:

E be e le **motsotso** go ya **iring ya bošupa**, mantšiboa. (Letlakala 38).

le

Ga re tsebe sephiri seo Shadi le Tumo ba se boletšego, fela ka morago ga **dibeke tše tharo** ke ge Tumo a thabile pelo ya gagwe e le kua sebakabakeng e latswa maru. (Letlakala 40).

Ge go bolelwa ka nako ya ditiragalo go a tsebega gore **motsotso** ke metsotswana ye mekae, ke gore, ke go thoma kae le go fihla kae. Ge e le **beke** le gona go a tsebega gore ke go thoma ka letšatši lefe (**Lamorena**) go

fihla ka letšatši lefe (**Mokibelo**). Ka fao, ge e le dibeke tše tharo, go a kgonega go ela gore ke metsotswana ye mekae, metsotso ye mekae, diiri tše kae, le go re ke matšatši a makae. Se se ra gore go ka kgonagala go akanya lebaka/nako ye ditiragalo tša kanegelo di e tšerego ge di direga. Go tiiša se Mojalefa (1993:67) o bolela ka nako yeo e elago ditiragalo ka moka tša kanegelo, ke gore re kgona go lemoga gore ditiragalo tše di diregago kanegelongkopanatseka di ka ba di tšere lebaka le lekaakang mola di thomago go fihlela ge di fela. Se ke seo Maila (1997:55) a rego ke nako ye e akantšwego ke monyakišiši.

Bjale go tla elwa nako ya ditiragalo tša **Ntlo ya monna yo mongwe**. Go ka thongwa ka thulano ya Shadi le Vincent. Ge Shadi a bonwa ke Tumo ka toropong ya Polokwane la mathomothomo re ka no akanya gore e be e ka fo ba lebaka la kgwedi mola Vincent a thomago go gakantšha Shadi. Gomme go tloga letšatšing leo Vincent a betha Shadi ka morago ga matšatši a mane. Ka morago ga go betha Shadi, Vincent o feditše dikgwedi tše pedi a lebadiša. Gomme yona nakong yeo ke moo Shadi a ilego a utolla gore Vincent o ile a etela mošwamawatele ka go bona pasporoto ya gagwe. Kgweding ya boraro mola Shadi le Tumo ba bonanago la mathomo, ba buša ba kopana toropong ya Tshwane moo ba ilego ba tsebana semmušo. Shadi a thoma go roma Tumo kgafekgafe mabenkeleng a Tshwane. Kgweding ya boraro ba dutše ba bonana bjalo, Vincent a tšea leeto la matšatši a mmalwa. Letšatšing lona leo Vincent a tlogilego ka lona Shadi a mema Tumo gore a tle go mmona. Ba ile hoteleng ya toropong moo ba go iketla ka dijo tša mantšiboa. Ge ba boa ba ema tseleng moo ba go bolela sephiri seo re sa se tsebego. Eupša dibeke tše tharo morago ga bošego bjoo, ke ge Tumo a etšwa go reka taxi yeo e lego ya gagwe. O šomile ka yona lebaka la dikgwedi tše tshela ba dutše ba bonana kgafekgafe, gomme a reka ya bobedi. Dibeke tše tharo ka morago ga se. Shadi le Tumo ba kopana felo tsoko ka toropong moo Shadi a go botša Tumo

gore o nyaka ba dula mmogo ka gore o nyaka Vincent a mo hlala. Mantšiboa ba ile ka ntlong ya Shadi le Vincent. Ba rile ba sa iketlile ba beakanya ka moo ba ka tlošago Vincent tšatšing ka gona, ba kwa koloi ya Vincent e ema ka ntle . Ba dirile ka bjako gore Tumo a itire Shadi. Vincent o rile go tsena gwa tsoga tlhakatlhakano ya ge go lwewa go fihlela ge Tumo a kgama Vincent a mmolaya. Tiragalo yeo go thoma mosegare go fihla ge Vincent a bolawa e ka no ba e tšere diiri tše šupa le metsotso e 45. Lebaka ke gore ge go tšewa gore Tumo a ka no be a fihlile Polokwane ka boiri ya pele, gomme a re go fihla a leletša Shadi mogala, gomme ya re ka iri ya bobedi ba kopana, gona go tloga ka iri ya bobedi go fihla ka iri ya senyane ge Vincent a tsena ka gae ka la gore o be a sa fetile a etiša, ke diiri tše šupa. Ge Vincent a seno tsena ka ntlong gomme go thoma go lwewa go fihla a kgaoga e bile metsotso ye 45 ka ge ba be ba elwa ba fela ba khutša. Lebopa o re Tumo o swerwe a dula kgolegong lebaka la dikgwedi tše tharo Shadi a sa le bookelong. Shadi o boile o tšere beke a le ka gae, gomme ka ya bobedi tsheko ya tsena. Tsheko e tšere diiri tše 7 pele kahlolo e fiwa ka ge nako e jelwe ge go ngangišanwa ka go se itekanele ga Shadi le go ikgakantšha ga gagwe. Tumo a romelwa kgolegong bophelo ka moka. Morago ga kgwedi a le kgolegong ke gona a go utolla boradia bja Shadi ge a ekwa gore Shadi o šomišitše Vincent go bolaya monna wa gagwe gore a boelwe ke go šala le mahumo, le gore le gonabjale o šomišitše yena Tumo gore a bolaye Vincent gore a boelwe ka go šala le mahumo.

Go ka thwe kanegelokopanatseka yeo go thoma ge Shadi a thulana le Vincent, a boa a kopana le Tumo, gomme a thomiša ka boradia bja gagwe gore a šomiše Tumo ka tsela ya bošaedi gore a boelwe, go fihla ge Tumo a ahlolwa gomme a romelwa kgolegong, e ka akanywa e ka ba ngwaga, dikgwedi tše nne, dibeke tše tharo, diiri tše lesomenne le metsotso ye 45.

2.4.3.2 Felo

Kgopolo yeo ya felo e šetše e hlalošitšwe. Tikologo ke ya sebjalebjae. Mafelo le ditiro tša baanegwa di hlatsela seo. Mafelo a kanegelo ye ke a sebjalebjae. Go yo tsopolwa mehlala go fahlela ntlha yeo:

Shadi o be a ile go reka direkarekane ka **toropong** gobane e be e se motho wa go ipalela. (Letl. 30).

Ge Tumo a fihla gae kua **lekheišeneng** le leswa la **North-Rand**, e be e no ba fela moriti ... a se tsebe leina la sona (Letl.31).

"Ke kgopela gore re ye dijong tša mantšiboa mola **hoteleng** ya **toropong**." (Letl.39).

le

Tumo o rile a le moo **kgolegong** a kwa maphodisa ba bolela ka molato wa gagwe ebile ba hlaloša gore Vincent le yena o hweditše Shadi a na le monna e sa le motho yo mofsa. (Letl.47).

Mafelo ao a ditoropong a ka godimo, **lekheišeneng**, **hoteleng**, bjalobjalo, a lebane le sererwa sa kanegelokopanatseka ye. Mafelong a go a tsebega gore ke moo basadi ba bagolo ba ratago go itira bo-"tšheri magogo" le moo bašemane ba bannyane ba sa hlomphego le go tšhaba go kalela basadi ba bagolo go bona. Basadi ba ba itira bo-"tšheri magogo" ge ba nyaka go šomiša bašemane bao ka tsela ya bošaedi gore ba boelwe. Ditiro tšeo ba di direla gona dihoteleng moo ba kopanelago gona. Ba kgona go fihla mafelong ao gabonolo ka ge ba sepela ka dikoloi tša mabaibai, ba kgona go otlela, ebile ba na le sa bona ba sa ipalele. Ka gona, maboradia ka moka a direga mafelong ao. Ge e le **kgolego** yona e lebane le kotlo. Kotlo ye mongangiši a e

humanago e dira gore a be segafi goba a be lefelong la digafi bophelo bja gagwe ka moka. Gomme kotlo yeo e boima kudukudu.

Go ka akaretšwa ka gore mafelo ao a dirišitšwego kanegelokopanengtseka ye a laolwa ke sererwa. Gomme sona sererwa seo se lebane le nako le felo.

2.5 Kakaretšo

Kgaolong ye go lekotšwe tlhalošo ya dikgopolo tša letlalo la pele la sengwalo la go bitšwa diteng, e lego, bohlokwa bja sererwa le dielemente tša diteng: baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Go tloga fao go akareditšwe diteng tša kanegelokopanatseka yeo: **Ntlo ya monna yo mongwe**. Go tsinketšwe kamano ya baanegwa ba kanegelokopanatseka ye go ya ka lenaneo la baanegwa ba diteng. Malebana le ditiragalo go gateletšwe magoro, magorwana le diphapantšho tša ona gotee le ditiragalo tša go tlaleletša. Go rumilwe ka go tsinkelwa ga tikologo (nako le felo). Mo go gateletšwe tirišo ya nako le felo. Go gateletšwe tirišo ya nako ye e itšego le nako ya ditiragalo, gomme gwa feleletšwa ka go ela nako ya ditiragalo tša kanegelokopanatseka ye. Mafelo a a dirišitšwego mo go kanegelokopanatseka yeo: **Ntlo ya monna yo mongwe**, a laeditšwe ge e le a sebjalebja (ditoropong le makheišeneng). Go akareditšwe ka go bontšha ge nako le felo di laolwa ke sererwa.

KGAOLO YA BORARO

3. DITENG II

3.1 Matseno

Kgaolo ye e ya go tseparela kanegelokopanatseka yeo ya **Bomahlwabadibona** ka go thoma ka:

- (a) Kakaretšo ya diteng tša **Bomahlwabadibona**.
- (b) Tlhalošo ya dielemente tša diteng tša **Bomahlwabadibona**.
- (c) Kakaretšo.
- (d) Papetšo ya diteng tša: **Ntlo ya monna yo mongwe le Bomahlwabadibona**.

3.2 Kakaretšo ya diteng tša **Bomahlwabadibona**

Kanegelokopanatseka ye e bolela ka bošoro le bohvirihwiri bja monna yo a bego a tsebja ka la Sebata. Yena o be a šomiša Kid Coward le magwaragwara a gagwe go phethagatša ditiro tšeo tša bohvirihwiri bja gagwe. O be a iphediša ka go reka a rekiša dilwanalwana tša go fapafapana. Ge re kopana le yena ke ge a thomile go gweba ka manaka a ditšhukudu.

Sebata o kopana le Joe le Ranti bao e lego bomahlwabadibona ka ge ba re ba lapišitšwe ke go hlwa ba swara poo, ba phamola dikhwama tša batho le go ba utswetša dikarata tša go ntšha ditšhelete ka metšheneng ya dipankeng. Sebata o humile ka bohvirihwiri ka go phela a radia bao a dirišanago le bona, eupša bona ba sa lemoge seo. O šomišana le dihlopha tša go fapafapana tša mahodu tšeo di utswago le go utswetšana dithoto gore di iše dithoto go mong wa tšona di sa lemoge ge di hlankela motho o tee.

Ka go se nyake go bonwa a dira mošomo woo wa go kgoboketša manaka a ditšhukudu ka ge e le phošo, o šomiša Joe le Ranti go dira mošomo woo. Joe le Ranti ba begela Sebata kgato ka kgato ya bogolo bjoo ba bo fihlilego ka mošomo wa bona. Ka go dira bjalo kgane ba fa sehvirihwiri seo sebaka sa go dira bonokwane bjoo a bo tlwaetšego bja go jabetša bao a dirišanago nabo. O romela Kid Coward le sehlopha sa gagwe go yo hlakola boJoe bohwa bjoo. Gona tiragalong yeo ya go ba hlakola, Ranti le State (modirišani wa boJoe wa potege) ba a gobatšwa gomme ba tlogelwa ba le makgatheng ka fao lešokeng la diphoofolo la Kruger National Park. Tšeo e le fela ditiro tša bošoro bja Sebata. Kgabagareng yeo boKid Coward ba loma maphodisa tsebe ka baisana bao. Ba a rwalwa, ba išwa bookelong moo ba alafšago ba le ka tlase ga tlhokomelo ya maphodisa ka ge ba humanwe ka gare ga lešoka la diphoofolo ntle le tumelelo. Ka moragonyana Joe le yena o a swarwa. Ba dula kgolegong tekano ya ngwaga. Ba a lokollwa gomme matšatši a mararo ka morago ga go lokollwa ga bona, ba etelwa ke batho tsoko. Bona ba ba botša gore ba le bale ka manaka a ditšhukudu.

Se se dira gore ba nyakane le Sebata ka ge ba lemoga o ka re o nkga lefetla ketelong yeo. Ba etela Themba moo ba tsebago a dula. Ke gona ba lemogago gore Sebata ke sehvirihwiri ka ge a na le magae a mmalwa. Mafelelong ba hwetša a dutše Paradiseville e lego polasa yeo a e rekilego George's Valley ge o eya Tzaneen. Bošoro bja Sebata bo bonala mohlang woo ge a ba tšea ka helikoptara moo a tšhošetšago go ka ba lahlela fase mola e le godimo ebile e le bošego. Go fetiša fao o ba bontšha matamo ao, ka go ona a ruilego dikwena tšeo a di fepago ka ba go swana le bona boJoe ba go nyaka go tseba kudu.

Sebata o iša baisana ba Acornhoek go ye nngwe ya mafelo a gagwe fao a fihlago a ba notlelela ka ngwakong tsoko. Gona moo o ba fa R1m le tšheke ye nngwe ya diketekete gomme yona e dirilwe seo go thwego ke *post-dated cheque*. Matšatši a mabedi ka morago ga moo ke ge bomahlwabadi bona ba

ba kgonne go itokolla ka moo sekakgolegong gomme ba iša tšheke yela ya R1m pankeng.

Mafelelong Sebata, Kid Coward, sehlopha sa banna ba go gweba ka manaka a ditšhukudu le monna wa Nelspruit ba a swarwa. Ge e le Joe le Ranti ba a sokologa ba lahla bomenetša.

3.3 Tlhalošo ya dielemente tša diteng tša : Bomahlwabadibona

3.3.1 Baanegwa

- **Kamano ya baanegwa ba Bomahlwabadibona.**

Sererwa sa kanegelo ye ke **bošoro bja monna wa sehvirihwiri** ga bo mo thuše. Sererwa se se amantšha **mongangiši le mongangišwa. Mongangiši ke Sebata; mola mongangišwa e le Joe le Ranti.** Go yo sekasekwa ditiragalo tšeo di lebanego le mongangiši pele; gomme ka morago go latele tšeo di lebanego le mongangišwa.

(a) Tebanyo ya mongangiši : Sebata

Tebanyo ya Sebata ke **go huma.** Seo a se nyakago ke go ba le tšhelete ye ntši. Ke ka fao re bonago a phela ka go reka a rekiša. Ga a šome ka fase ga motho yo mongwe. Gore na seo a se rekago a se rekiša se kgahlanong le molao, ga se mathata a gagwe. Gore na yo a tlogo a mo rekišetša dithoto tšeo o di humana bjang? Kae? Seo ga se mathata go yena. Ke ka fao re bonago a gwerana le Joe le Ranti gore ba mo nyakele le go mo tlišetša manaka a ditšhukudu. Gore ba yo a hwetša kae? bjang? tšeo ga se taba ya gagwe, di tla no bonwa ke bona. Maikemišetšo a a go ikhumiša ka tsela ye bjalo ka ye ya Sebata, a thulana le molao, le a Joe le Ranti mafelelong. Maphodisa a pabalelo ya tlhago a kwešiša gore diphoofolo di swanetše go šireletšwa.

BoJoe le bona ba kwešiša seo ge ba šetše ba gotše ebile ba bone mathata ao a go humana manaka a ditšhukudu. Ba lemoga bohlokwa bja tšhireletšo ya diphoofolo. Ke ka fao tšhelete yeo ya milione ya diranta ya go tšwa go Sebata, ba e fetišetšago go ba pabalelo ya tša tlhago, e lego Lekgotla la Diphoofolo tšeo di lego kotsing ya go swieletwa molokwana rite! ("Endangered Species Protection Unit"). Sebata ga se motho wa go loka. Yo a sa dirego ka moo ba kwanego o tlošwa tšatšing. Bophelo go yena ke tšhelete pele, motho morago.

- **Bokgontšhi bja mongangiši : Sebata**

Go ka thwe Sebata o kgontšhwa ke **bošoro** bja gagwe go fihlela maikemišetšo ao a gagwe. Ke bošoro bjoo bjo bo gapeletšago gore bao ba sa kwanego le yena ka tiro ye e itšego ba tsenye maphelo a bona kotsing. Seo ba se dira ka gona go tseba gore ge ba ka se phethe dikwano tša bona gona ba tlile go bolla ka nose. BoJoe le ge ba bona kotsi ya go lewa ke dibatana tša naga goba go swarwa ge ba ka hwetšwa ka manaka ao a ditšhukudu, ba fo gapeletša ka gona go tšhaba gore ge ba ka se phethe kwano yeo ya bona le Sebata, gona R70 00 yeo ya depositi e swanetše go boela morago e le R140 000 goba go sego bjalo ba tla bolawa. Bošoro bjo bo kgontšha Sebata go ikhumiša ka tsela ya bohvirihwiri ka go phela a tšhošetša bao ba phelago kgauswi le yena.

- **Bothuši bja mongangiši : Sebata**

Ge e le **senaganwa** Sebata o thušwa ke **go ba le sebetse**. Ga a kgathale gore mang a ka mo swariša goba a tsenya kgwebo ya gagwe kotsing. Ga a tšhabe motho le ge a sa mo tsebe. Ga a tšhabe gore boJoe ka ge e le kgale ba di bona ba ka mo hlagišetša kotsi ya go mmolaya goba go mo tšhabela ka R70 000 yeo a ba fago yona ya depositi ya go mo nyakela manaka a ditšhukudu. Ke la mathomo ba kopana ebile ba tsebana efela o fo e ntšha a ba fa yona.

Ge e le **batho** gona go ka thwe o thušwa ke **Kid Coward** le **badirišanika=yena**. BoKid Coward ba kgonne go amoga boJoe manaka a ditšhukudu a go ka nyaka go tlala lori. Seo se ra gore Sebata o šomišitše bohwirihwiri le boradia go amoga bana bao manaka ao, gomme bjale o ikhumišitše ka ona; mola bona ba le bothateng bja kgolego le bja go humana a mangwe goba tšhelete ya go mo lefa.

Ge e le **selo** gona go ka thwe Sebata o thušwa ke **tšhelete**. Ka yona o kgona go reka le go tlišetšwa seo a se nyakago. Ka yona o kgonne go reka helikoptara yeo a rwalago direkarekane tšeo a gwebago ka tšona go yo dira kgwebo le dinaga tša ka ntle ga mellwane ya Afrika-Borwa bjalo ka Swaziland le Namibia, nako efe kapa efe, ka ntle ga go boifa go ka thibelwa ke maphodisa mo tseleng.

- **Boganetši bja mongangiši : Sebata**

Ge e le **motho** go ka thwe Sebata o ganetšwa ke **Joe le Ranti**. Ka go tšea tšhelete ya milione wa diranta ba e abela ba **Save the Black Rhino Campaign**, bašemane ba ba gwahlafaditše mahumo a Sebata. Ke ka fao re bonago a kitima a tswalela akhaonto yeo ya tšheke gore diketekete tšeo bašemane ba ba sa swerego tšheke ya tšona, di se tšwe.

Ge e le **senaganwa** go ka thwe Sebata o ganetšwa ke **molao**. Molao wa pabalelo ya diphoofolo ke wona o ganetšago maikemišetšo ao a Sebata. Ge maphodisa a swara Kid Coward yoo a hlankelago Sebata ka manaka a go tlala lori ya go swana le ya go rwala marotho, ba ganetša lehumo la Sebata. Go swarwa ga modiredi wa Kruger National Park, go utollwa ga sehlopha sa banna ba go gweba ka manaka a ditšhukudu le go nyakana le Sebata ga maphodisa, tšeo ka moka di sepelelana le molao woo o ganetšago le go ikhumiša ga Sebata.

Ge e le **selo**, gona Sebata o ganetšwa ke **legora** leo le ageleditšego lešoka la diphoofolo. Ka ge le phela le letilwe le go hlokomelwa bošego le mosegare, boSebata ga ba kgone go itirela boithatelo. Phethagatšo ya maikemišetšo a bona e dirwa boima. Ke ka fao ba hira bao ba nyakago tšhelete go phethagatša maikemišetšo ao a bona.

- **Bothušegi bja mongangiši : Sebata**

Go nyaka lehumo ga Sebata go a phethagala. Efela sebakeng sa gore e be yena a thušegago ka tebanyo yeo ya gagwe, go holega ba bangwe. Tebanyo ya Sebata ya go nyaka lehumo e thuša ba sekhwama sa **Save the Black Rhino Campaign** ka milione wa diranta, tu! tšea. Tšhelete ye ke yeo Sebata a bego a ngwaletše Joe le Ranti tšheke ya yona. O be a ipoditše gore moo a tlogetšego bašemane bao, ba ka se tsoge ba kgonne go tšwa. Ge gona ba be ba ka tšwa ka fao ntlong yeo, Kid Coward le badirišane kayena ba be ba tlo ba bolaya ba se ba ye kgole gomme tšheke ya bušwa gape go yena. Ka ntle ga go thušega ga bona ba sekhwama seo, go thušega Joe le Ranti ka gore mafelelong ba lemoga gore bohlae bja nakonyana ga se bja selo. Bona ba fetoga baKreste. Ka gona bothušegi bja mongangiši bo lebane le mongangišwa yoo mafelelong a atlegago. Maikemišetšo a Sebata a go nyaka lehumo a thušitše ba pabalelo ya diphoofolo le boJoe.

(b) **Tebanyo ya bangangišwa : Joe le Ranti**

Tebanyo ya boJoe ke **go huma**. Bjalo ka Sebata le bona ga ba kgathale gore lehumo la bona ba le humana bjang. Le ge ba tlogetše go swara poo, go hlasela dilo tša batho, go šomiša dikarata tša go ntšha ditšhelete ka metšheneng ya dipanka, ba be ba sa fo ba le mogopolo wa go buna moo ba sa bjalago. Se ke sona se ba kopantšhago le Sebata. Tebanyo ye ya bona e swana le ya Sebata. Ka gona se se dira gore ba thulane. Sebata ga a tšweletše thulano ya gagwe le tebanyo ya bašemane ba kgakala. O diriša bohwirihwiri go ba

kgahlanong le bona. O šomiša Kid Coward yoo a dirago o ka re ga ba tsebane. Mafelelong boJoe ba a swarwa ba išwa kgolegong. Maikemišetšo a bona a go ikhumiša ka manaka a ditšhukudu a a folotša.

- **Bokgontšhi bja bangangišwa : Joe le Ranti**

Ge e le **senaganwa** go ka thwe boJoe ba kgontšhwa ke **sebeta le mahlajana** a bona go fihlelela tebanyo ya bona. Ke sebeta seo se dirago gore ba nyake Sebata bošego le mosegare le ge ba tseba gore o šoro bjang. Ke sona sebeta seo se dirago gore ba se šie go tsena ka lešokeng la diphoofole; ba se šie go lwa le boKid Coward le ge ba swere dithunya, eupša bona ba lekeletša diatla. Ke mahlajana a bona ao a dirago gore ba kgone go kgoboketša manaka a ditšhukudu; go hwetša lori; go tšwa ka kgolegong ya maitirelo ya Sebata le gona go abela sekhwama sa **Save the Black Rhino Campaign**, tšhelete.

Ge e le **selo** go ka thwe ba kgontšhwa ke **sefatanaga**. Ke sona se dirilego gore ba kgone go fihla moo ba nyakago go phetha tšeo tša go lebana le maikemišetšo a bona.

- **Bothuši bja bangangišwa : Joe le Ranti.**

Ge e le **senaganwa**, go ka thwe boJoe ba thušitšwe ke **bonganga**. Ke bonganga bjo bo dirilego gore ba kgone go utolla mathaithai a Sebata. Ba lekile go ba tšhošetša, eupša ba ngangabala go fihlela ba nyapolla Sebata le sehlopha sa gagwe.

Ge e le **selo**, go ka thwe boJoe ba thušwa ke **difatanaga**. Ka tšona ba kgona go kitima go ya Themba, gaSeleka, George's Valley, Nelspruit, go no fa mohlala. Ka go ya mafelong ao a go fapafapana, boJoe ba kgonne go utolla boradia bja Sebata le Kid Coward.

Ge e le **motho**, gona go ka thwe ba thušwa ke **States**. Ke yena a ba thušitšego go humana lori ya go yo rwala manaka a ditšhukudu; a ba thušitšego go humana lefelo la go dula kua Nelspruit, a ba thušitšego go humana tšhelete ya go lefa mokgoboketši wa manaka a ditšhukudu le mong wa lori.

- **Boganetši bja bangangišwa : Joe le Ranti**

Ge e le **senaganwa** go ka thwe boJoe ba ganetšwa ke **molao** go fihlelela maikemišetšo a bona. Ke molao o dirago gore ba swarwe ge ba sentše. Ke molao o dirago gore ba sware gomme ba romelwe kgolegong morago ga go humanwa ka manaka a ditšhukudu. Ka gona maikemišetšo a bona a go humana tšhelete ye ntšintši ka manaka ao, a a ganetšwa.

Ge e le **batho**, gona go ka thwe boJoe ba ganetšwa ke Sebata le Kid Coward. Ke bona ba ba emaemišago gore ba se kgone go bona bohwirihwiri bja Sebata. BoKid Coward ba betha boJoe ebile ba loma maphodisa tsebe gore boJoe ba swarwe. Ge nkabe Kid Coward ba se gobatše boRanti gona bašemane ba, nkabe ba kgonne go tšwa ka lešokeng la diphoofolo la Kruger National Park le manaka ao a ditšhukudu gomme ba ikhumišitše. Go bethwa moo ke gona go dirilego gore ba swarwe ebile ba palelwe ke go lota mohlala wa lori ka bjako. Tše ka moka e be e le mathaithai le mabohwirihwiri a Sebata a go ganetša go ikhumiša ga boJoe. Le ge go le bjalo mathaithai ao mafelelong a tšwelela nyanyeng.

- **Bothušegi bja bangangišwa : Joe le Ranti**

Ge nkabe boJoe ba atlege go phethagatša maikemišetšo a bona e be e tla ba bona ba thušegago. Ka bomadimabe ga ba thušege. Go thušega sekhwama sa **Save the Black Rhino Campaign** le ge se sa tsebe gore se thušitšwe ke

mang goba bomang, le ge e le gore maikemišetšo a bona boJoe go tloga mathomong e be e se ao a go se thuša.

* Kakaretšo

Bjalo ka mo kanegelongkopanatseka yeo ya mathomo, le mo kakaretšo e tla dirwa ka go lebantšha baanegwagolo gore go tle go bonale kamano ya bona le gare ga bona le baanegwanyane.

SEBATA (mongangiši)		Joe le Ranti (bangangišwa)	
Tebanyo:	Go huma	Tebanyo:	Go huma.
Bokgontšhi:	Bošoro	Bokgontšhi:	1. Sebete le Mahlajana. 2. Sefatanaga.
Bothuši :	1. Sebete 2. Kid Coward 3. Tšhelete	Bothuši :	1. Bonganga 2. Sefatanaga 3. States
Boganetši:	1. Joe le Ranti 2. Molao 3. Legora	Boganetši:	1. Molao 2. Sebata le Kid Coward.
Bothušegi:	1. Sebata	Bothušegi:	Joe le Ranti.

Ka lenaneo le go kgona go bonwa gore Kid Coward o thuša Sebata go ngangiša Joe le Ranti godimo ga tebanyo yeo ya bona. States le yena o tšwelela gabotse a thušana le Joe le Ranti go ngangiša Sebata godimo ga tebanyo yeo ya gagwe. Joe le Ranti ba tšwelela ba ganetša Sebata maikemišetšong a gagwe; mola Sebata le Kid Coward le bona ba ganetša Joe le Ranti go phethagatša tebanyo yeo ya bona. Ge nkabe tebanyo tšeo

tša bona di phethagale, gona Sebata o be a tla thušega; mola Joe le Ranti le bona ba be ba tla thušega. Ka bomadimabe seo ga se diragale. Lenaneo le la kamano ya baanegwagolo le baanegwanyane ka bobona le bontšha gabotse ka fao sererwa se kgokagantšha ditiragalo le go lemoša mmadi baanegwagolo.

Bjale go tla lekolwa ditiragalo tša kanegelo ye.

3.3.2 Mehuta ya ditiragalo (magoro)

Mehuta ya magoro a ditiragalo e šetše e hlalošitšwe. Bjale go yo lekolwa legoro le legorwana leo la ditiragalo go tsopolwa mehlala kanegelokopanengtseka ye.

- Legoro la tiragalotshwanelo

Mo gape ga go yo fiwa diphapantšho tša magoro ao ka ge di boletšwe ka godimo. Go bile go šetše go bontšhitšwe gore legoro le le ipopile ka ditiragalo tše tharo, e lego tiragalotshwanelo ya mathomo, ya gare le ya mafelelo. Pele go hlalošwa kanegelokopanatsela ye, go yo lekolwa sererwa sa yona: **Bošoro bja monna wa sehvirihwiri ga bo mo thuše.**

Go yo lekolwa ka fao sererwa se se laolago legoro la ditiragalotshwanelo tša kanegelokopanatsela ye:

* **Legoro la tiragalotshwanelo ya mathomo : Kopano ya Sebata le Joe le Ranti.**

Go ya ka sererwa sa kanegelo ye, legorong le go swanetše go ba le batho ba babedi : Wa mathomo ke yo mošoro wa sehvirihwiri; mola wa bobedi e le wa go ganetša bohvirihwiri bjoo. Ke gore go swanetše go be le mongangiši le mongangišwa. Go tiiša gore legoro le le bopa tiragalotshwanelo yeo ya

mathomo; mo mathomong a kanegelokopanatseka yeo go kopanwa le batho bao ba babedi. Batho bao ke Sebata le Joe le Ranti. Mo mafelelong Sebata o laetša bošoro le bohvirihwiri bja gagwe.

* **Legoro la tiragalotshwanelo ya gare : Bošoro le bohvirihwiri bja Sebata.**

Go ya ka sererwa sa kanegelokopanatseka ye, legorong le go na le ditiragalo tša bošoro le bohvirihwiri. Bošoro le bohvirihwiri bjoo ke bja Sebata. Sebata ke yena mongangiši gomme ditiro tšeo di dirwa ke yena. Ka fao a dirago bošoro le bohvirihwiri go tlo tiišwa ka mehlala yeo e tlogo tsofolwa go magorwana a ditiragalotebanyo.

* **Legoro la tiragalotshwanelo ya mafelelo : Kotlo - go swarwa ga Sebata.**

Sererwa se laetša gore ditiragalo tšeo, ke gore magoro ao a mabedi a mathomo, kudu la bobedi, a lebane le phošo. Ge e le phošo, gona go ra gore go swanetše go be le kotlo godimo ga motho yo a dirago ditiro tšeo tša phošo. Kanegelongkopanatseka ye, mafelelong go utollwa sehlopha sa banna ba go gweba ka manaka a ditšhukudu go tšwa mo Afrika-Borwa go fihla Namibia. Ge ba swarwa banna ba, gare ga bona go tšwelela le yena monna yola yo mošoro wa sehvirihwiri, e lego Sebata. Ka fao, Sebata o fiwa kotlo yeo e mo lebanego godimo ga ditiro tšeo tša gagwe.

Magoro ao a mararo a ditiragalo a laolwa ke sererwa le baanegwagolo ka ge a theilwe godimo ga bona.

Mohuta wo mongwe gape wa ditiragalo ke wa magorwana a ditiragalotebanyo. Ditiragalo tše di ipopile ka magorwana.

* Legorwana la tiragalotebanyo

Diphapantšho tša legorwana le di šetše di filwe. Go bile go bontšhitšwe gape gore go swana le legoro la tiragalotshwanelo, legorwana le le lona le laolwa ke sererwa, baanegwa le tiragalotshwanelo.

Ga go yo hlalošwa magorwana a ditiragalotshwanelo tša magoro a ditiragalotshwanelo tšeo ka moka, eupša go tla tsopolwa mehlala e se mekae legorong la tiragalotshwanelo ya gare, e lego: **Bošoro le bohwirihwiri bja Sebata.**

Mo le gona go yo tsopolwa fela ditiragalo tše di latelago:

1. Sebata o fa Joe le Ranti R70 000.
2. Sebata o romela Kid Coward go lota boJoe mohlala.
3. Sebata o romela boJoe ka magwaragwara.
4. BoJoe ba nyakana le Sebata.
5. Sebata o iša boJoe Acornhoek.
6. BoJoe ba iša tšheke pankeng.
7. Sebata o tswalela akhaonto ya tšheke.

Ditiragalokoketšo tše ke tše dingwe tša tšeo di bopago legoro leo la tiragalotshwanelo ya bošoro le bohwirihwiri bja Sebata.

Ka ntle ga legoro leo la ditiragalotshwanelo le legorwana la ditiragalotebanyo, go na le ditiragalo tšeo e lego gore di tlaleletša legoro le legorwana leo. Tšona go tlo thwe ke ditiragalo.

- Ditiragalo

Ditiragalo tše di šetše di hlalošitšwe, gomme go yo tsopolwa mehlala e se mekae ya ditiragalo tše di tlaleletšago legorwana la tiragalotebanyo ya bone

ka godimo: BoJoe ba nyakana le Sebata.

Go yo tsopolwa fela ditiragalo tše di latelago:

- Joe o belaela Kid Coward.
- Kid Coward o bonwa a otlela lori ya boJoe.
- BoJoe ba dula ngwaga kgolegong.
- BoJoe ba etela Themba, gaSeleka, Beauty, Shongwane le George's Valley.
- BoJoe ba letela gore bošego bo sware.
- BoJoe ba šwahlela legae la Sebata - Paradiseville.
- Ranti o kgorogela Sebata.
- Sebata, Joe le Ranti, ba tšea leeto ka helikoptara.

Ditiragalo tše le tšona di laolwa ke elemente ya tikologo. Ge nako goba felo e fetoga, le tiragalo le yona e a fetoga.

Nepo ya nyakišišo ye ke go tsopola mehlala fela ka gobane ge go ka fiwa mehlala ye mentši, nyakišišo ye e tlo gola.

* **Kakaretšo**

Mo le gona go boletšwe ka magoro a ditiragalotshwanelo gomme go kgethilwe le tee go fa mehlala ya magorwana ao a bopago legorwana la ditiragalotebanyo tša lona. Go lekotšwe gape le ditiragalo tšeo di tlaleletšago magoro a ditiragalotshwanelo le magorwana a ditiragalotebanyo. Go gateletšwe gape gore go tla tšewa mehlala o tee o tee go ye nngwe le ye nngwe go nepiša maikemišetšo a nyakišišo ye.

Bjale go yo sekasekwa tikologo ge e lebane le kanegelokopanatseka yeo ya **Bomahlwabadibona**. Go tla thongwa ka nako.

3.3.3 Tikologo

3.3.3.1 Nako

Kgopolo yeo ya nako e šetše e hlalošitšwe. Go boletšwe gore go na le mehuta ye mebedi ya nako e lego:

- (a) **Nako ye e itšego**, bjalo ka **bošego**,
- (b) **Nako ya ditiragalo**, bjalo ka **bošego ka moka**.

(a) **Nako ye e itšego**

Kgopolo ye šetše e hlalošitšwe. Wo ke mohuta wa go se be le mathomo le mafelelo. Bjale a go tsopolweng mehlala go tšwa kanegelongkopanatseka yeo ya **Bomahlwabadibona**.

Mosegare wa gona States o hlwele a mo laetša ditsela tša go tšwa ka fao lešokeng, a ba a mo laetša a mangwe a manaka ao a ditšhukudu. Ba kwane gore **mantšiboa** ona ao tšhelete e tle e feleletše gomme o tla mo laetša a mangwe mola a lego gona e be go fedile. (Letl. 68).

"Ke gopola gore re ye **gosasa**, re kobe tšhipi e sa fiša," gwa tlatša Ranti. (Letl. 71).

le

Mathapama a letšatši le latelago ke ge re tloga Seshego ka sefatanaga. (Letl. 71).

Ge go bolelwa ka **mosegare** goba **mantšiboa** ga go tsebege gore ke go thoma ka nako efe go fihla ka nako efe. **Mosegare** ga o na mathomo le mafelelo. Go fo swana le **gosasa** le **mathapama**, ga go tsebege nako yeo di thomago ka

yona ebile di felelago ka yona. Ke ka fao ge go bolelwa ka nako ya mohuta wo go thwego ke nako ye e itšego.

Ka ntle ga nako yona yeo e sa tšwago go bolelwa ka godimo, go sa na le nako ye nngwe yeo e lebanego le legoro lona leo la nako yeo e bolelwago ke mongwadi mo kanegelongkopanatseka ye. Nako yeo e lebane le ya sebjalebjae. Mohlala: BoJoe ba bolela ka go šomiša dikarata tša go ntšha ditšhelete ka metšheneng ya dipanka. Dikarata ke dilo tša matšatši ano mo go bolelwago ka theknolotši. Go bolelwa gape ka go utswiwa ga difatanaga ke bana ba bannyane bjalo ka Joe le Ranti. Tšeo go tsebega ge e le dilo tša matšatši ano. Go humaga Mosotho bjalo ka Sebata gore motho wa gona a kgone go ba le dipolasa le ka helikoptara ke dilo tša matšatšing a. Ka fao, mehlala ye e laetša gabotse gore nako yeo ditaba tša kanegelokopanatseka ye di diragalago ka yona ke ya sebjalebjae e sego ya segologolo.

(b) Nako ya ditiragalo

Nako ye le yona e šetše e hlalošitšwe. Ke nako yeo e nago le mathomo le mafelelo. Ebile yona e kgona go elega. Go tlo tsopolwa mehlala e se mekae fela go tšwa gona mo go kanegelokopanatseka ya **Bomahlwabadibona**. Lebopa ka pene ya gagwe o re:

Ga re tsebe gore go be go diregang ka ntle, fela taba ke gore rena re ile ra dula ka kgolegong **tekano ya ngwaga** go se na se se diregago. (Letl.69).

le

E be e šetše e ka ba **matšatši a mararo** re boile kgolegong ge re tlelwa ke baeng. (Letl.70).

Go a tsebega gore ngwaga ke go thoma ka kgwedi efe go fihla ka efe. Seo se ama gape le lona letšatši. Ka fao, nako ye e na le mo e thomago le mo e felelago. Ka gona, le kelo ya nako ya ditiragalo tša kanegelo ye e a kgonagala. Ge go thongwa ka kopano ya Joe le Ranti gotee le Sebata go ka thwe kopano yeo e tšere tekano ya diiri tše tharo. Ke gore, go tsebana, go boledišana le go fana mabaka le ditšhelete. Go dira dinyakišišo ka ga Sebata le go itokišetša leeto go tšere dibeke tše pedi. Lebaka ke gore ba be ba swanetše go direla ka pela go ya le ka fao Sebata a bego a ba kgopetše. Leeto la go leba Kruger National Park go tliwa ka tsela ya Nelspruit le tšere diiri tše pedi. Go dula lefelong leo la bohlabela bja Transfala, go itlwaetša lona, go nyakana le yoo ba ka thušanago le yena ka moo lešokeng, go kgobela manaka le go dira ditokišo tša go boela morago, go tšere dikgwedi tše tharo. Go swarwa le go dula kgolegong ga boJoe e bile tekano ya ngwaga. Go boa kgolegong le go thulana le magwaragwara a Sebata le Kid Coward e bile ka morago ga matšatši a mararo. Go itlhama go nyakana le Sebata go fihlela ba fihla Paradiseville e bile matšatši a mabedi. Leeto la helikoptara go ya Acornhoek e bile metsotso ye masometharo. Go dula Acornhoek ka "kgolegong" ya Sebata e bile diiri tše masomepedipedi. Go tšhaba moo lefelong la Sebata go fihlela ba iša tšheke ya milione wa diranta pankeng e bile diiri tše lesomepedi. Go tloga fao e bile tekano ya kgwedi pele ba ka iša tšheke yela ye nngwe ya go be e dirilwe seo go thwego ke *post-dated cheque*. Go tloga fao go tšere tekano ya kgwedi pele go ka utollwa sehlopha sa banna ba go gweba ka manaka a ditšhukudu le go swarwa ga Sebata, Kid Coward le mošomi wa gona fale Kruger National Park wa go dula Nelspruit.

Nako ya ditiragalo tša kanegelokopanatseka ye ya **Bomahlwabadibona** e ka akanywa go ba ngwaga, dikgwedi tše tlhano, dibeke tše pedi, matšatši a a seelago, diiri tše lesomehlano le metsotso ye masometharo.

3.3.3.2 Felo

Felo ga kanegelokopanatseka ye ke ga ditoropong le ga magaeng. Mafelo le

ditiro tša baanegwa a hlatsela taba ye. Go tiiša ntlha yeo go yo tsopolwa mafelo go tšwa kanegelongkopanatseka ye ao a lebanego le metse ya ditoropong pele, gomme ka morago go tsopolwe ao a lebanego le a magaeng. Mafelo ao ga a ye go fiwa ka moka ga ona, eupša go yo fiwa mehlala ka ge mehlala ye mentši e se maikemišetšo a nyakišišo ye. Go yo thongwa ka mafelo ao a **metse ya ditoropong**.

Lori e ile ya rorompana go fihla e re ka motse wa **Pienaarsriver** fihli! Ya gagaba go fihla e thepogela ka motseng wa **Themba**. (Letl.64).

le

Nna le Ranti re be re le mola **Seshego Zone 4** re šetše le ntlo ya malome yoo a bego a šoma borwa. (Letl.70).

Mafelo a **metse ya magaeng**:

Bjaka ge re kwane le yena monna yoo, o ile a re ge a buša dinao a re hwetša re le gona fao **gaSekgopo kgauswi le mola go rekišwago madila** re le ka motseng wa mosadi yo mongwe go thwe ke Tšhweu. (Letl.64)

le

Ntle le go senya nako, le le latelago re ile ra leba **pankeng**. Ba rile ... Mohlang re boela **pankeng** re hweditše tšhemo e metše meetlwa. (Letl.77).

Mafelo ao a bo**Pienaarsriver**, **Themba** le **Seshego Zone 4** ke mafelo ao a tsebegago a sebjalebjae a ditoropong. Ditiro tšeo di bego di direga fao, di kwana le tikologo. Ka go le lengwe mafelo ao a boga**Sekgopo kgauswi le**

mola go rekišwago madila le pankeng, ke mafelo ao a hlalošago gore felo fao ke magaeng efela e sego magae ale a segologolo. Go na le tllhabologo. Go a tsebja gore moo go rekišwago madila ke pareng, potlolostoro goba sepotong. Mafelo a ke ao a hwetšwago metseng ya ditoropong. Bjale ge a hwetšwa magaeng go ra gore le ge go agilwe ka tsela yela ya sekgale, efela go hlabologile. Ke magaeng ga matšatši a. Seo se šupa le gona go ba ga panku moo motseng goba kgauswi le motse woo.

Mafelo a kanegelokopanatseka ye a lebane le sererwa ka ge se laola tikologo ebile se le bohlokwa. Ge motho a lebelediša mafelo ao go bonwa ka pela gore a phatlaletše. Go phatlalala fao ke taetšo ya bohwirihwiri bja Sebata, ka lebaka la gore ga a gona motho yo a ka rego a se na mokgwa a ba le madulo mafelong a mantši bjalo le gona a go phatlalala le naga. Sebata o na le madulo ditoropong le magaeng. O šomiša akhaonto ya tšheke ka go tseba gore o tla re go ngwalela motho tšheke gomme ge a sa nyake go mo lefa a fihle pele a e thibele. Ge motho yoo a mo nyaka a ka se tsebe gore o tla mo hwetša kae ka ge a tla phela a šupša pele mo a fihlago. Se ke taetšo ya bošoro bja Sebata.

Sererwa sa sengwalo se bohlokwa. Ka gona, mafelo ka moka ao go boletšwego ka ona mo go kanegelokopanatseka ye gotee le nako di laolwa ke sona sererwa.

3.4

Kakaretšo

Go akareditšwe diteng tša kanegelokopanatseka yeo: **Bomahlwabadibona**, mo mathomong a kgaolo ye gore mmadi a tle a kgone go kiba ka mošito o tee le nyakišišo. Go tloga fao go tsinketšwe kamano ya baanegwa ba kanegelokopanatseka yeo go ya ka lenaneo la baanegwa ba diteng. Malebana le ditiragalo go gateletšwe magoro (mehuta ya ditiragalo), magorwana le ditiragalo tšeo e lego tša go tlaleletša. Go tsinketšwe gape nako le felo. Mo go gateletšwe tirišo ya nako le felo. Go gateletšwe tirišo ya nako ye e itšego

le nako ya ditiragalo, gomme gwa rungwa ka go ela nako ya ditiragalo tša kanegelokopanatseka ye. Mafelo a a dirišitšwego mo go kanegelokopanatseka yeo, **Bomahlwabadibona**, a laeditšwe ge e le a go hlakahlakana (ditoropong, magaeng a sebjalebja le dithokgwa) gomme a phatlaletše. Go rumilwe ka go bontšha ge tikologo (nako le felo) e laolwa ke sererwa.

Bjale ka ge karolo yela ya diteng I le II e fihlile mafelelong, a go bapetšweng diteng tša dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo: **Ntlo ya monna yo mongwe** le **Bomahlwabadibona** bjalo ka ge e le maikemišetšo a lengwalonyakišišo le.

3.5 Papetšo ya diteng

Ge go sekasekwa papetšo ya diteng go yo lekolwa kudu ditiragalo tša dikanegelokopanatseka tšeo. Sererwa ga se ye go bapetšwa ka ge se sa tliše phapano gare ga dikanegelokopanatseka tše. Ka gona papetšo ya sona ga e bohlokwa. Ge diteng tšeo di bapetšwa go yo hlokomelwa:

- (a) Baanegwa
- (b) Bontši bja ditiragalokoketšo
- (c) Nako
- (d) Felo

(a) Baanegwa

(i) Baanegwagolo

Ntlo ya monna yo mongwe

Mongangiši (Shadi): Ke motho wa go tlala boradia, o na le sephiri.

Mongangišwa (Tumo): Ke motho wa go loka.

Bomahlwabadibona

Mongangiši (Sebata): Ke motho yo mošoro kudu.

Bangangišwa (Joe le Ranti):

Ke batho ba go se loke. Le ge ba

bonala mo mafelelong o ka re ba lokile, ga se ba loke. E fo ba gore go se loke ga bona go khupetšwa ke go se loke kudu moo ga mongangiši.

(ii) Baanegwanyane

* Ba bohlokwa ke Vincent le Pheladi fela.

* Vincent o lebane le go se loke, mola Pheladi yena a lebane le go loka le go se loke.

* Baanegwanyane ba bangwe mongwadi o fo bolela ka bona ka gona ga ba bohlokwa ka ge ditiro tša bona di le tše nnyane.

* Ba bohlokwa ke States, Kid Coward le baisesa ba magwara-gwara.

* Baanegwanyane ba ka moka ga bona ba lebane le go se loke.

Papetšo yeo ya baanegwa e bontšha sona sela se boletšwego ke Boileau le Narcejac gotee le Groenewald moo kgaolong ya mathomo ya nyakišišo ye, sa gore kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe** e lebane le mongangišwa (mogobošwa) yoo e lego gore leina la gagwe ke sephiri mo mathomong. Mola yeo ya **Bomahlwabadibona** e lebane le polelo ya go tšhoša le go homotša. Tše ka moka di hlatselwa ke sephiri seo sa Shadi le bošoro bjoo bja Sebata.

(b) Bontši bja ditiragalokoketšo

Ge go lekolwa ditiragalokoketšo tša dikanegelo tšeo go tla lemogwa gore bontši ke bja tšeo tša kanegelokopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe**.

Go na le ditiragalokoketšo tšeo di diregago gare ga mongangiši le mongangišwa, le mongangiši le baanegwanyane le gare ga baanegwanyane ka bobona. Efela ge go tsinkelwa gabotse go lemogwa gore bontši bja ditiragalokoketšo ke tšeo tša baanegwanyane. Moanegwanyane yo bohlokwa mo ke Vincent. O thulana le Shadi ka go rafa tšhelete go sa tsebege moo e felelago. O robala malalatlle. O phela a tšwele maeto. O kitima le makgarebe. O nwa mabjala. O thula batho ka dikoloi, ebile o nyakwa le ke maphodisa. Yoo a latelago Vincent ke Pheladi. O etela Shadi kgafekgafe. O emaema le Shadi ka koloi. Ba dulela lesebo yena le Shadi. Tšatši le lengwe o dira go loka mola ka le lengwe a thuba lapa la Shadi.

Ditiragalokoketšo tša **Bomahlwabadibona** ga di nene. Seo se dirwa ke gore bontši bja ditiragalo ke tšeo di diregago gare ga mongangiši le mongangišwa. Se se utolla taba ye nngwe ya gore bontši bja baanegwanyane ga bo šupe gore le ditiragalokoketšo e tla ba tše ntši.

(c) Nako

* Nako ye e itšego

Mohuta wo wa nako ga o bohlokwa phapantšhong ya dikanegelo tše pedi tšeo ka ge nako yeo ya bošego le mosegare di tšwelela mo dikanegelongkopana = tseka tšeo.

* Nako ya ditiragalo

Nako ye ke yona ye bohlokwa ka ge ka yona go kgonwa go ela nako yeo ditiragalo tša dikanegelokopanatseka tšeo di ka bego di e tšere ge di diragala. Ge go lekolwa ditiragalo tše bohlokwa dikanegelongkopanatseka tšeo, go lemogwa gore ditiragalo tšeo di tšerego nako ya go tsebalega ke tša **Bomahlwabadibona**. Go tloga ka kopano ya Sebata le Joe le Ranti, boitokišo

le leeto la bona go yo fihla Kruger National Park, dikgwedi tseo ba di feditšego moo Kruger National Park, lebaka leo ba le feditšego kgolegong, go boa kgolegong le go nyakana le Sebata, e ka ba ngwaga, dikgwedi tše tlhano, dibeke tše pedi, matsatši a a seelago, diiri tše lesomehlano le metsotso ye masometharo. Mola ditiragalo tša kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe** go thoma letšatši lela Shadi le Tumo ba bonago la mathomo go putlaganya dithulano tseo di bilego gona ka ga Shadi le Vincent, go tlaletša ka tseo tša boradia bja Shadi, go fihla mohlang Tumo a bolaya Vincent, gomme a dula kgolegong go fihla a ahlolwa, e ka ba ngwaga, dikgwedi tše nne, dibeke tše tharo, diiri tše lesomenne le metsotso ye masomennehano. Ka gona phapano yeo e bago gona ka nako yeo e tšerwego ke ditiragalo tša dikanegelokopanatseka tseo ka dibeke tše tharo, matsatši a a seelago, iri e tee le metsotso ye lesomehlano. Ke gore nako yona ye e sa tšwago go bolelwa, ke yeo e tšerwego ke ditiragalo tša **Bomahlwabadibona** go feta tseo tša **Ntlo ya monna yo mongwe**. Lebaka leo le ka fiwago gore go tla bjang gore go be ka tsela ye ke la gore, mola ditiragalo tša kanegelokopanatseka yeo ya **Bomahlwabadibona** di latelana thwii!, tseo tša kanegelokopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe** go na le nako yeo di diragalago ka nako e tee. Mohlala: Ge Shadi a kgotla kolozi a leba Seshego gomme a fihla a apea, a bile a sola, a eja, a emela Vincent go fihlela a robala; mongwadi o šomiša yona nako yona yeo go re bontšha Tumo a tloga moo lebenkeleng (leo Shadi a tšwelego ka go lona) a leba karatšheng go tšea taxi yeo a e otlelago, gomme a swara tsela a leba lekheišeneng la North-Rand.

Se ke sona se se fokotšago nako ya ditiragalo ka gore go diragala ditiragalo tše pedi, ka baanegwa ba go fapana, mafelong a go fapana, ka nako e tee.

(d) Felo

Kanegelongkopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe** mongwadi o dirišitše fela mafelo a ditoropong bjalo ka: toropong ya Polokwane, Seshego,

hoteleng le Tshwane. Kanegelongkopanatseka yeo ya **Bomahlwabadibona** o dirišitše mafelo a ditoropong bjalo ka: Pienaarsriver, Themba, Seshego, Nelspruit le Acornhoek gotee le a magaeng bjalo ka: gaSekgopo, gaSeleka, Beauty le Shongwane. Le ge mafelo ao e le a magaeng, ke a magaeng a sebjale moo go bonwago dithelebišene, go nago le dipotlolostoro/dipara, le tšona dipanka. Go fetiša fao gona go kanegelokopanatseka ye go dirišitšwe le mafelo a tlhago bjalo ka Kruger National Park. Ka gona phapano ke gore kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe** e dirišitše mafelo a ditoropong fela, mola yeo ya **Bomahlwabadibona** e dirišitše mafelo ao a ditoropong gomme ya oketša ka a magaeng a sebjalebja le a dithokgwa ao kanegelokopanatseka yeo ya mathomo e se nago le ona.

Go gateletšwe phapano ya baanegwa ge mongangiši wa kanegelokopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe** a lebane le boradia le sephiri, mola wa **Bomahlwabadibona** a lebane le bošoro kudu. Mongangišwa wa kanegelokopanatseka yeo ya mathomo ke wa go loka mola bangangišwa ba yeo ya bobedi e le ba go se loke. Baanegwanyane ba laeditšwe ge ba **Ntlo ya monna yo mongwe** e le ba babedi fela bao ba lego bohlokwa, mola ba **Bomahlwabadibona** ba feta ba bararo ka palo, le gore bao ba babedi ba hlakantšhitše go loka le go se loke, mola bao ba palo ya go feta boraro e no ba ba go se loke ka moka ga bona. Gape ke bona baanegwa ba laeditšego gabotse gore dikanegelokopanatseka tšeo di lebane le magorwana/karolwana tše pedi tša go fapana, e lego ya **sephiri** le ya **go tšhoša le go homotša**. Ditiragalokoketšo di laeditšwe ge bontši e le tšeo tša **Ntlo ya monna yo mongwe** ka baka la go sepela di bapetše. Ke gore ditiragalo di direga ka nako e tee mafelong a go fapana. Go gateletšwe gape le phapano ya nako ya ditiragalo. Go laeditšwe gore ge ditiragalo tša go fapana di diragala ka nako e tee mafelong a go fapana, gona taba yeo e tlile go fokotša nako ya ditiragalo mo sengwalong. Ntlha ya mafelelo ke ya felo, yeo yona e bontšhitšego ge mongwadi a šomišitše mafelo a go fapana gore pharologanyo ya dikanegelokopanatseka tšeo e bonale gabotse.

Bjale karolo yela ya letlalo la diteng le papetšo ya lona godimo ga dikanegelokopantseka tše pedi tšeo, e fedile. Go yo latela kgaolo ya bone yeo yona e yago go hlokomela letlalo leo la bobedi la sengwalo e lego la thulaganyo.

KGAOLO YA BONE

4. THULAGANYO I

4.1 Tshepedišo

Kgaolo ye e lebane le letlalo la thulaganyo. Thulaganyo e yo arolwa ka dikgaolo tše tharo:

- * Thulaganyo I
- * Thulagano II
- * Thulaganyo III

Thulaganyo I e lebane le kgaolo 4, thulaganyo II e lebane le kgaolo 5, mola thulaganyo III e lebantšhwa le kgaolo 6.

4.2 Matseno

Mo kgaolong ye go yo hlalošwa dikgopolo tšeo di latelago tše di lebanego le thulaganyo, eupša di sego tša hlalošwa:

- (a) Thaetlele
- (b) Lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo) ("design")
- (c) Dikokwane tša thulaganyo

Kgopolo ye, moko wa ditaba, ge o lebane le dikanegelokopantseka tše pedi tše: **Ntlo ya monna yo mongwe** le **Bomahlwabadibona**, e tlo lekolwa pele ga ge go ka thongwa ka tshekatsheko ya dikanegelokopanatseka tšeo. Go se hlalošwe ga wona kgaolong ye ke ka lebaka la gore o šetše o hlalošitšwe kgaolong ya pele. Go o hlaloša lebakeng le e tla no ba poeletšo. Go yo tsopolwa mehlala go tiiša seo se tlogo be se bolelwa ge go hlalošwa dikokwane

tšeo tša thulaganyo. Mehlala ye mentši e tla be e se maikemišetšo a lengwalonyakišišo le. Bjale dikgopolo tšeo di tla hlalošwa.

4.3 Thaetlele

The Oxford English Dictionary (1989:155) e hlaloša thaetlele ka go re ke:

The name of a book, a poem or other (written) composition; an inscription at the beginning of a book, describing or indicating its subject, contents, or nature, and usually also giving the name of the author, compiler, or editor, the name of the publisher, and the place and date of publication.

Seo se gatelelwago mo ke gore thaetlele ke leina la puku goba sereto. Mojalefa (1995:89) o tiišetša seo ka go tsopola John Fisher (Wilsmore 1987:403) mo ditaodišwaneng tša gagwe tša go bitšwa **Entitling** ge a re:

Attending to titles, even subtitles, is in some instances absolutely essential to understanding, evaluating, and interpreting.

Seo se hlaloša gore thaetlele ya puku goba ya kanegelokopana e bohlokwa ka gore yena Mojalefa o tiiša gore e na le khuetšo godimo ga sengwalo. Seo se ra gore thaetlele ya puku goba ya kanegelokopana e kgona go re hlalošetša seo puku goba yona kanegelokopana e bolelago ka sona. Ka fao a go lebeledišwe mehola ya thaetlele.

* **Bohlokwa bja thaetlele**

Wilsmore (1987:402-8) ka ditaodišwaneng tša go bitšwa **The role of titles**, ge a rulaganya maikemišetšo a gagwe ka ga kgonagalo ya mehola ye mengwe yeo thaetlele e ka bago le yona o re:

My concern will be to show that we can identify a work of art, by virtue of its having had a particular history, with an origin which suffices both to identify and individuate it. Although this paper will focus on literary works, it shall be implied that the act of entitling the artwork is generally a normal constituent part of its identifying history of production.

Lekganyane (1997:57) ge a tiiša seo se bolelwago ke Wilsmore ka thaetlele o re:

Sengwalo se swanetše go laolwa ke maikemišetšo a mongwadi ka go bea goba go fa sengwalo seo leina. Ke ka lebaka leo go tlogo kgona go lemogwa bohlokwa bja thaetlele.

Gomme taba yeo e sepelelana le yeo Wilsmore (1987:405) a rego e swana le leinakgwebo. Gomme Mojalefa (1995:92) ge a bolela ka lona leinakgwebo mo go setšweletšwa ("product") le thaetlele sengwalong, o re di bontšha tlhago goba setšo seo se swanetšego go ka šupša gore se tsebje. Ka fao thaetlele goba leinakgwebo e ka šomišwa ke mong fela.

Thaetlele e lebane thwii le sengwalo. Yona e laola diteng tša sengwalo le moko wa ditaba. Thaetlele yeo, **Ntlo ya monna yo mongwe** ke mmolelo wo o sego wa feleletšwa. Yona e laetša gore **Ntlo ya monna yo mongwe ga e na boroko**. Polelo yeo e ra gore ka moo monna yo mongwe a tšwelego a athile patšana o se re ge o le monna o tsena ka fao ntlong yeo wa ba le lehutšo la gore wena o tla ya o di kgona wa bo pata. Seo se ntšhitšego yoo ka fao le wena se tlile go fetša se go ntšhitše. Kanegelongkopanatseka ye, thaetlele ye e lebane le molwantšhwa e lego Tumo le mohlohleletši e lego Vincent. Bobedi ba tsene ka fao lapeng la Shadi ka tsela ya bomenemene (sephiri) gomme ba fetša ba etšwa ka tsela yona yeo ya boradia (sephiri). Ka go le lengwe, thaetlele yeo ya **Bomahlwabadibona**, e hlaloša gore batho bao go bolelwago ka bona ke kgale ba di dira ga go ka fao ba ka feletšago ba le

bothateng. Thaetlele ye le gona fa e lebane le balwantšhwa e lego Joe le Ranti. Bašemane ba ba fetša ba paletše bošoro le bohvirihwiri (go tšhoša le go homotša) bja Sebata. Mafelelong go itswalanywa le Joe le Ranti.

4.4 Lenaneotlhopangwalwa ("design")

Lenaneotlhopangwalwa (moakanyetšo) ke seo banyakišiši ba bjalo ka boMojalefa (D.D. le M.J.) (1994 le 1993), Thobakgale (1996), Maila (1997) le, Lekganyane (1997), ba le bitšago **moakanyetšo** ka ge le lebane le patrone ya thulaganyo ya sengwalwa.

Mojalefa (1997:10) o hlaloša lenaneotlhopangwalwa gore ke "motheo goba freimi" yeo go ka thwego kanegelo e bopilwe godimo ga yona. O tšwela pele gore freimi yeo ke lenaneo la patrone ya motheo wa sengwalwa. Ke lenaneo la dikokwane tše bohlokwa tša go laola thulaganyo ya sengwalo gore go tle go bonagale moko wa ditaba, ke gore thuto yeo (ya sengwalo se sengwe le se sengwe) e tšweletšago maikemišetšo a mongwadi. Lenaneotlhopangwalwa le laola mohuta wa sengwalo, ke gore a na sengwalo ke sa mohuta ofe. Ge go tlo thwe sengwalo ke kanegelothuto, kanegelotseka, kanegeloboitshwaro, bjalobjalo, ke ka baka la gore se hlophilwe go ya ka lenaneo la mohuta woo wa sengwalwa. Ntlha ye nngwe ye bohlokwa yeo e nyakago šedi lebakeng le ke ya phapano yeo e lego gona gare ga moko wa ditaba le lenaneotlhopangwalwa. Mojalefa (1995(c):12) ge a bontšha phapano gare ga moko wa ditaba le lenaneotlhopangwalwa o re:

Moko wa ditaba o lebane le tebanyo ya mongwadi, mola lenaneotlhopangwalwa le lebane le thulaganyo ya sengwalo.

O tšwela pele gona letlakaleng leo ka go bolela gore lenaneo leo le na le dikokwane tša thulaganyo ye e itšego, gomme kokwane ye nngwe le ye nngwe e lebane le mahlakore a mabedi ao go kgethwago le tee; mahlakore ao a

lebane le moanegwathwadi (molwantšhwa) yoo babadi ba itswalanyago le yena. Ke gore molwantšhwa/molwantšhi ke moanegwa:

- (a) Wa maemo/ goba/ Wa mehleng.
- (b) Wa bofokodi/ goba/ Wa go hloka bofokodi.
- (c) Wa go kokobetšwa/ goba/ Wa go se kokobetšwe.
- (d) Wa go amogelwa/ goba/ Wa go se amogelwe.

Ka tsela ye bjalo ge kanegelo e le ya botseka gona molwantšhwa:

- * Ke (motho) yo bohlale.
- * Wa go hloka bofokodi.
- * Wa go se kokobetšwe.

Ka gona go tla lemogwa gore lenaneotlhophangwalwa le laola semelo sa moanegwathwadi, ke gore go tsebja seo a lego sona ka baka la lona. Ka tsela yeo ge go sekasekwa semelo sa moanegwathwadi go swanetše ka mehla gore go lekolwe lenaneotlhophangwalwa la sengwalo seo, go sego bjalo go tlo ba boima go hwetša dimelo tša baanegwa.

Go napile bjalo go hlokomelwa dikokwane tša thulaganyo e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollahuto.

4.5 Dikokwane tša thulaganyo

Borateori ge ba hlaloša thulaganyo mo kgaolong ya pele ba gateletše gore thulaganyo e na le dikokwane tše nne e lego:

- Kalotaba
- Tšwetšopele
- Sehloa
- Tlemollahuto.

Go tiiša seo Heese le Lawton (1988:116) ge ba hlaloša thulaganyo ya tiragatšo (kanegelo) ba re:

The plot of a typical five act play has definite phases: exposition, complication or development, climax, reversal and denouement (unravelling the complication).

Gomme sona se se bolelwago mo sa dikarolwana tša thulaganyo, se gatelelwa gape le ke Preminger le ba bangwe (1986:192) ge ba re:

If viewed in terms of the basic conflict, the elements of a plot are : (1) The Exposition, (2) The Initiating Action, (3) The Rising Action, (4) The Falling Action and (5) The Denouement or conclusion.

Borateori ba ka moka ba tlatšana tabeng yeo ya gore thulaganyo e theilwe godimo ga dikokwane tšeo tša ka godimo bjale ka ge ba di hlaloša.

4.5.1 Kalotaba

Karolo ye ke matseno a ditaba tšeo mongwadi a ratago go thoma ka tšona sengwalwa seo a se ngwalago. Ke gona karolong ye moo mongwadi a re tsebantšhago le baanegwathwadi le go re sedimoša ka tšeo re yago go kopana le tšona. Cohen (1973:69) ge a hlaloša kalotaba o re:

Exposition, which often comes at the beginning, provides the necessary background material for a reader. It establishes the setting, creates the basic atmosphere, provides information about the pasts of characters, and delineates vital contexts for the events which will soon begin to unfold.

Tlhalošo yeo ya kgopolo ye e buša e tlaletšwa ke Brooks le ba bangwe (1975:7) ka gore:

Exposition refers to such elements as to inform the reader of facts necessary to understand the plot, for instance, facts of time, persons, the preliminary condition of affairs, and what will be at stake in the basic motivations impelling the plot.

Empa le ge e le nnete go swanetše go be ka fao Cohen, Brooks le ba bangwe bahlalošago kalotaba ka gona, Machiu (1994:74) o lemoša ntlha ye bohlokwa ya gore ga se ka mehla moo ditaba di bago ka fao Cohen, Brooks le ba bangwe ba hlalošago. Go na le dikanegelo tše dingwe tšeo kalotaba e tšweletšwago kgaolong ya bobedi goba ya boraro ge e le padi, mola ge e le kanegelokopana mohlomongwe letlakaleng la bobedi go iša go la boraro; e sego mo mathomong bjalo ka ge go swanetše.

Mojalefa (1997:12) ge a tiišetša tšeo tše borateori ba ba šetšego ba di boletše o re mo go kalotaba mongwadi o swanetše a utollele mmadi baanegwa, ditiragalo, nako le felo tšeo e lego dielemente tša kalotaba. O tšwela pele letlakaleng la lesometharo ka go hlaloša gore kalotaba ke mo mongwadi a rotošago mathomo a thulano, mathomo a ditiragalo, bjalobjalo. O re kalotaba e thoma mathomong a sengwalo ya felelela mo go thomago thulano. Thulano ya mathomo ye e lebanego le seo e lego molaetša wa mongwadi, ke mafelelo a kalotaba.

Mojalefa o boletše ka kgopolo ye bohlokwa yeo e swanetšego go šetšwa e lego thulano.

* Thulano

Cohen (1973:181) o hlaloša thulano gore ke:

The collision of opposing forces in prose fiction, drama or poetry.

Gomme Mojalefa (1997:14) o re thulano ke go se kwane fao go bago gona magareng ga baanegwa goba moanegwa le tikologo ya gagwe. Go se kwane fao go na le seo go se hlolago, gomme Holman le Harmon (1986:192) ba re thulano yeo e hlolwa ke:

... the force that starts the conflict of opposing interests and sets in motion the rising action ...

Mojalefa gona letlakaleng leo la lesomenne ge a tlatša seo se bolelwago ke Holman le Harmon o re seo ke tiragalo ya go thuša go godiša bothata bjo bo rotošitšwego

... kgato ka kgato gore bo tle bo lebane goba bo be kgauswi le maikemišetšo a mongwadi, ka gobane go thwe tiro/tiragalo yeo e tlemaganya maemo a pele a tiragalo go ba lehuto la mmakgonthe.

Thulano yeo e bago gona e dira gore mmadi a rate go balela pele le pele go rato tseba mafeletšo a ditaba. Ke gore o fišegelwa go balela pele. Phišegelo yeo ke **kgogedi**. Lereo le le tla hlalošwa ka mo fase.

* **Maatlakgogedi**

Ge a hlaloša kgopolo ya maatlakgogedi Cuddon (1991:937) o re ke:

A state of uncertainty, anticipation and curiosity as to the outcome of a story or play, or any kind of narrative in verse or prose.

Yena o bolela gore lebakeng le babadi ba mo magareng ga ba tsebe gore na go tllile go direga eng, gomme seo se dira gore ba hlohleletšege go balela pele go bona gore pheletšo e ba eng. Abrams (1988:139-140) ge a tšwetša pele taba ye ya phišegelo ya mmadi o re ke:

A concerned uncertainty about what is going to happen, especially to those characters whose qualities are such that we have established a bond of sympathy with them.

Groenewald (1993:16) o ruma dikgopolo tšeo ka go bolela gore maatlakgogedi ke phišegelo ye e gapeletšago mmadi gore a tšwele pele ka go bala, ka gobane a nyaka go tseba molaetša wa mongwadi. Gomme ona maatlakgogedi a, a na le mahlakore a mabedi ao e lego go tseba le go se tsebe. Seo se šupa gore mmadi o tla rata go bala go fihla mafelelong gore a tle a kgone go tseba tšeo a bego a sa di tsebe.

Go ruma taba ya maatlakgogedi go ka thwe, bjale ka ge e tlišwa ke thulano, go bohlokwa go laetša gore thulano e na le mahlakore a mabedi e lego thulano ya ka gare le ya ka ntle. Serudu (1992:49) o hlaloša mehuta ye ka gore:

Ge moanegwa a elwa le dikgopolo tša gagwe mabapi le taba tsoko goba tikologo ya gagwe, gona re re o na le thulano ya ka gare. Ke gore o na le dipelo tše pedi ... Thulanontle yona e šupa phapano ya pepeneneng gare ga baanegwa mo pading, papading goba kanegelongkopana. E ka ba go gebelana ka matswele, go rogana goba go hlabana ka marumo.

Tlhalošong ya Mojalefa ka godimo mabapi le kalotaba go laeditšwe gore kalotaba e swanetše go utollela mmadi dielemente tše di latelago:

- Baanegwa
- Ditiragalo

- Nako
- Felo

Bjale go yo hlalošwa dielemente tše ge di lebane le kalotaba.

4.5.1.1 Baanegwa

Baanegwa ba thulaganyo ba na le mediro. Mediro yeo ke go emela go loka goba go se loke, gomme ba arotšwe ka mehuta ye mebedi e lego:

- Baanegwathwadi
- Baanegwathuši

* Baanegwathwadi

Serudu (1992:32) ge a hlaloša baanegwathwadi o re:

Moanegwathwadi ke mogale goba mogaleadi wa padi, kanegelokopana goba papadi. Mahlo a diphedi ka moka a tsepeletše meragelo ya gagwe mo pading, papading goba kanegelongkopana. Ke yena a utswago pelo ya mmadi. Ditiro tša gagwe e ka ba tše botse goba tše di sa lokago.

Gomme Aristotle ka mo go Winks (1980:33) ge a tlaletša kgopolo yeo ya Serudu o re:

... they must be consistent from first to last; the development of a character should not bring about drastic changes. He should remain the person we have always known from the beginning to the end.

Mojalefa (1997:13) o re ge go bolelwa ka baanegwathwadi go bolelwa ka **molwantšhwa, molwantšhi le mohlohleletši.**

- Molwantšhwa

Mojalefa gona letlakaleng leo la lesometharo o hlaloša molwantšhwa gore ke moanegwa yo mogolo yoo kanegelo (puku) e theilwego godimo ga gagwe. O re ditaba ka moka tša kanegelo di mabapi le yena. Ke yena yoo bogolo bja ditiragalo bo diragalelago yena. Ge e le mahlo a diphedi ka moka tša sengwalo a lebeletše go yena. Gomme yena o lwantšhetšwa go loka goba go se loke ga gagwe ke moanegwa yo mongwe. Ke ka fao Abrams (1988:139) a gatelelago gore moanegwa yo ke moanegwathwadi mo sengwalong yoo kgahlego le šedi ya rena babadi e lego go yena, ke gore, re itswalanya le yena. Gomme go ya ka lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo) la kanegelotseka, moanegwa yo (molwantšhwa/monyakišiši) ke:

- Motho yo bohlae.
- Wa go hloka bofokodi.
- Wa go se kokobetšwe.

* **Molwantšhi (mosenyi/mmolai)**

Moanegwa yo ke yoo a lwantšhago molwantšhwa. Yena a ka be a mo lwantšhetša dinepo tša gagwe tšeo e ka bago tše botse goba tše mpe. Serudu (1992:33) o mo hlaloša ka go re ke:

Moanegwa yo a lwantšhago mogale goba mogaleadi ka nepo ya go mo thibela go phethagatša dinepo tša gagwe.

Go tlaleletša kgopolo yeo ya Serudu, **The Oxford Advanced English Dictionary** e hlaloša molwantšhi e lego mmolai/mosenyi ge kanegelo e le ya botseka, gore ke:

A person guilty of murder, i.e. the unlawful killing of a human being.

Gomme Auden ka mo go Winks (1980:19) yena a ritelela ka gore:

Murder is negative creation, and every murderer is therefore the rebel who claims the right to be omnipotent. His pathos is refusal to suffer.

Teori yeo ka moka e thekga kgopolo e tee ye kgolo e lego gore molwantšhi o lwantšhetša molwantšhwa dinepo tša gagwe.

* **Mohlohleletši**

Pretorius le Swart (1983:24) ba hlaloša mohlohleletši gore gantši ke:

... the character who stands between the two extremes ...
He/she acts as a kind of catalyst between the positive and the negative poles.

Gomme Serudu (1992:33) o tlaletša ka gore mohlohleletši ke moanegwa yoo a butšwetšago mollo gare ga molwantšhwa le molwantšhi. O lebelela moo phefo e tšwago pele a ka kgatha tema. Wa gabo ka mehla ke wa ka godimo. Mojalefa (1997:14) o tiišetša le go oketša dikgopolo tšeo ka go hlaloša gore mohlohleletši yo, ke moraloki yoo a bešeletšago pitša ya mpherefere gore bobedi bjoo, molwantšhwa le molwantšhi, bo se kwane le gatee. Ke ka moo a lebanego le thulano. Ka thoko ye nngwe mohlohleletši o lebane le tlemollahuto. Go thwe mohlohleletši ke moraloki ka gobane a ka ba ka tsela ya **bomotho**, **selo** goba **senagwanwa**. Se se tiišwa ke Bal (1980:14-15) ge a re baanegwa e ka ba batho, dilo goba dinaganwa.

Ge go rungwa go ka thwe molwantšhwa, molwantšhi le mohlohleletši ba amana ka gore molwantšhi o lwantšha kgopolo ya molwantšhwa, mola mohlohleletši yena a thumantšha bobedi bjoo ka dihlogo le go bešeletša mollo gore thulano yeo ya bona e golele pele. Tswalano ya boraro bjo e tšwetša moko wa ditaba pele.

Bjale go latela tlhalošo ya baanegwathuši.

* **Baanegwathuši**

Serudu (1992:32) o hlaloša moanegwathuši gore ke moanegwa yoo a kgathago tema ye nnyane mo pukung. O thuša go bonatša ditiro tša mogale goba mogaleadi. A ka tšwelela mo le mola goba a tlogelwa pele taba e fihla mafelelong. Mojalefa (1994:110) o tlaleletša le go gatelela kgopolo ye ka gore:

Baanegwathuši ke baanegwa bao ba nago le tebanyo ya baanegwathwadi, ba thuša go hlaloša le go godiša semelo sa moanegwathwadi, ke gore ba tlaleletša kgolo le mediro ya moanegwathwadi yo a itšego.

Gomme Mojalefa (1997:14) o oketša ka gore baanegwathuši mohola wa bona ke go thuša baanegwathwadi. O tšwela pele gore ge mongwadi a rato godiša kgogedi o tlo diriša baanegwathuši le ge e le gore ga se bona fela ka gobane le ditiragalo le tšona di na le modiro wa go thuša go hlohleletša mmadi gore a balele pele le pele goba a itemogele yona kgogedi. O re bathuši ba bangwe ba ka dirišwa go tiiša goba go gapeletša tharollo ya mathata, mola ba bangwe ba lebanywa le tlemollahuto. Ge a ruma gona letlakaleng leo la lesomenne o re bjalo ka baanegwathwadi, baanegwathuši le bona ba fiwa mediro ye e fapafapanego, e lego:

- Go hlaloša semelo sa moanegwathwadi
- Go tiiša tlemollahuto.
- Go tswalanya mmadi le moanegwathwadi wa molwantšhwa.
- Go godiša kgogedi.
- Go hlatholla tlemollo ya lehuto.

Seo se gatelelwago ke gore moanegwathuši o bohlokwa ka ge a thuša go godiša semelo sa moanegwathwadi le gona go se hlaloša, a tiišetša tlemollahuto, a tswalanya mmadi le molwantšhwa, a godiša kgogedi le gona go hlatholla tlemollo ya lehuto.

Baanegwa ba kalotaba ba ahlaahlilwe, bjale a go lekolwe ditiragalo.

4.5.1.2 Ditiragalo

Ditiragalo ge di lebane le letlalo la thulaganyo di ba le mešomo. Se se ra gore di fetoga diswantšho. Ke ka fao Mojalefa (1997:14) a rego di dirišwa bjalo ka diswantšho tšeo di swantšhago bophelo ka botlalo. Ke gore ditiragalo tšeo di swantšha mahlakore a mabedi a bophelo:

- * La go loka.
- * La go se loke.

Seo se ka lemogiwago ke gore ditiragalo tša thulaganyo ke tša go thulanya molwantšhwa le molwantšhi. Ka go dira bjalo mongwadi o tšwetša pele moko wa ditaba, gomme yeo taba e lemoša babadi thulano ya baanegwa. Kgopolo yeo ya thulano e šetše e hlalošitšwe ka fao e ka se sa boeletšwa mo. Seo se ama le kgopolo ya maatlakgogedi. Ka gona go yo hlalošwa tikologo.

4.5.1.3 Tikologo

Tikologo e arotšwe ka dikarolo tše pedi : nako le felo.

- Nako

Go fapana le nako ya diteng, nako ge e lebane le thulaganyo e fiwa mošomo. Yona e bolela lebaka leo ditiragalo di diregago go lona. Mojalefa (1997:16) ge a hlatholla mošomo woo o fiwago nako o re nako e bopa moya le atmosfere gore e be diswantšho. Ke gore e lebantšhwa le moko wa ditaba gore e fetoge diswantšho. Mohlala, bošego bo fetoga poifo, go se loke. Gomme go ya ka Maila (1997:102) nako ye ya thulaganyo, e arolwa ka dikarolo tše tharo e lego:

- Nako ya tshwanelo.
- Nako ya atmosfere.
- Nako ya seka/seswantšho.

Bjale dikgopolo tše di yo hlalošwa.

- Nako ya tshwanelo

Mojalefa (1997:16) ge a hlaloša nako ye o re ke nako yeo e lego ya tlhago. Ka fao ke tshwanelo gore e be gona sengwalweng ka gobane e laetša baanegwa le ditiro tša bona. Mohlala: Bošego: Ke tshwanelo gore polao ya Vincent le go utswiwa ga manaka a ditšhukudu go phethwe bošego ka gore mediro ye mebe e phethwa bošego mola motho a sa bonwe. Ka fao bošego ke nako ya tshwanelo ya go phetha mediro yeo.

Nako ye go tla halošwa ka yona ka botlalo ge e lebantšhwa le dikanegelo-kopanatseka tše.

- Nako ya atmosfere

Gona letlakaleng leo la lesometshela Mojalefa o hlaloša nako ye gore ke nako yeo e tšweletšago khuduego/maikutlo moyeng wa mmadi. O tšwela pele go

hlaloša gore ke nako yeo e tšhošago : nako ya poifo le letšhogo. Go ya ka Yelland le ba bangwe (1983:14) atmosfere:

... may embrace the actual place in which the story is enacted, the time or season, the conditions under which the characters live, and their outlook on life.

Serudu (1992:24) yena o ruma kgopolo ye ka go hlaloša gore atmosfere ke moya le maikutlo ao a tanyago dikwi tša mmadi ge a bala modiro wa bokgabo. E ka ba moya wa lethabo, manyami, bonaba goba segwera. Mohlala: Go ya dijong tša mantšiboa ga Tumo le Shadi go tsoša maikutlo a go tšhoša ge o lemoga kotsi ya gore Shadi o nyetšwe.

- Nako ya seka/seswantšho

Lekganyane (1997:85) ge a hlaloša nako ye o re mongwadi wa paditseka o diriša bošego bjalo ka seka/seswantšho sa kotsi. Mojalefa (1997:16) yena o hlaloša gore nako ye ke nako ya go swantšha mahlakore a mabedi, e lego **botse le bobe**. O tlaleletša ka gore gantši bošego bo emela bobe mola mosegare o emela botse. Mohlala: Mongwadi o hlaloša le go tšweletša Sebata a na le boJoe ka gare ga helikoptara bošego a re ge a nyaka a ka ba lahlela ka lefelong la gagwe moo a ruilego dikwena tše bogale. Nako yeo le polelo di emela bošoro (bobe) bja Sebata.

* Felo

Bjalo ka nako, felo e arotšwe ka dikgoro tše tharo e lego:

- Lefelo la tshwanelo
- Lefelo la atmosfere
- Lefelo la seka/seswantšho

- Lefelo la tshwanelo

Yelland le ba bangwe (1983:14) o hlaloša gore le ke "the actual place in which the story is enacted". Lekganyane (1997:85) o re felo e lebane le tiragalo ye e hlalošwago. Ge go boletwa ka ga go apea re thoma go nagana ka lefelo la boapeelo go swana le sebešo. Mojalefa (1997:16) o tlaleletša ka gore mafelo ao a swanetše go ba gona sengwalong ka gobane a bonagatša baanegwa le ditiro tša bona le yona nako yeo ba bonalago ka yona. Ke mafelo a bjalo ka lešokeng, kgolegong, bjalobjalo.

* Lefelo la atmosfere

Cohen (1973:175) o hlaloša atmosfere gore:

... is the mood or moods of a literary work created by the description of settings, by actions and words of characters, by the tone of an author or the voice through which he speaks.

Yona tsela yeo ya mongwadi ya go bea ditaba ka tsela ye e itšego, e tiišetšwa ke Fowler (1973:14) ge a hlaloša gore lefelo

... is often created by the viewing of ordinary events from an unusual angle, giving them an air of mystery.

Ge e le Mojalefa (1997:17) o ruma kgopolo ye ka gore lefelo le ke leo le hlolago gore go be le maikutlo; ke gore ke mafelo ao a ka bago a go tšhoša, a lethabo, a manyami, a mašoro, bjalobjalo, ao a lebanego le khuduego ya mmadi. Mohlala: Ka ngwakong wa Shadi le Vincent moragonyana ga polao ya Vincent.

* **Lefelo la seswantšho/seka**

Maila (1997:105) o re mafelo a diswantšho ke ao a swantšhago ditiragalo tšeo di diregago go ona. E ka ba ditiro tše mpe goba tše botse tšeo di dirwago ke baanegwa. Lekganyane (1997:85) o tiišetša seo se bolelwago ke Maila ka gore mongwadi wa paditseka o šomiša sethokgwa bjalo ka seka sa kotsi. Ka fao, mafelo a mangwe a emela ditiragalo tše di itšego ge a tšwelela mo sengwalong. Mohlala: Lešokeng la diphoofo, hoteleng, khefing, bjalobjalo.

Ge mongwadi a tšweleditše tikologo ka tshwanelo, gona seo se tla godiša maatlakgogedi le go tšweletša moko wa ditaba.

4.5.1.4 Dithekniki tša kalotaba

Kgopolo ye thekniki, Kerkhoff (1962:16) o bolela gore ke seo se bonwago, seo se tlogo kgona go dirišwa go tšweletša seo se bolelwago. Ka go diriša thekniki mongwadi o kgona go tšweletša tebanyo ya gagwe gabotse. Mojalefa (1997:17) o re Marshal McLuthan (Lazarus le Smith, 1983:289) o tiiša taba yeo ya gore ke seo mongwadi a se bolelago ka go ngwala, le ka wona mokgwa woo a se boletšego ka gona ka go se ngwala ("the medium is the message"), mola Mark Schorer (Lazarus le Smith, 1983:288) a tšwetša kgopolo yeo pele ka gore:

(It) may well become the discipline that leads writers to discover what they have to say.

Se se ra gore dithekniki ke mokgwa woo o akaretšago wa go ngwala sengwalo. Ke mokgwa wa go amanya phapantšho ya mongwalelo le tše dingwe go tšwetša pele moko wa ditaba. Go na le dithekniki tšeo di lebanego le thulaganyo le tšeo di lebanego mongwalelo. Mehlala ya tšeo tša thulaganyo e šetše e filwe. Ge e le dithekniki tšeo di lebanego thwii! le dikanegelokopanatseka tšeo tša Lebopa, di tlo ahlaahlwa ge go sekasekwa le

go hlaloša dikokwane tša thulaganyo ge di lebane le thulaganyo ya dikanegelo-
kopanatseka tseo : **Ntlo ya monna yo mongwe le Bomahlwabadibona.**

Kalotaba e sekasekilwe go hlokometšwe tlhalošo ya dikgopolo tseo e lego dielemente tše nne tša yona : baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Ge go hlalošwa baanegwa go bontšhitšwe gore ba arotšwe ka dikarolo tše pedi: baanegwathwadi le baanegwathuši. Baanegwathwadi ba arotšwe gape ka dikarolo tše tharo: molwantšhwa, molwantšhi le mohlohleletši. Tswalano ya boraro bjo e tšwetša moko wa ditaba pele. Mohola le mediro ya baanegwathuši le tšona di gateletšwe. Go hlalošitšwe ditiragalo ge di lebane le thulaganyo. Gwa hlalošwa le tikologo. Mošomo wa tikologo o hlalošitšwe ge o na le mahlakore a mararo e lego, maemo a tshwanelo a ditaba, go swantšha tikologo ka gore e be seka, le go tšweletša atmosfere. Go rumilwe ka go tsopola dithekniki tša thulaganyo. Bjale go tla lekolwa elemente ya tšwetšopele.

4.5.2 Tšwetšopele

Mampuru (1986(6):176) ge a hlaloša tšwetšopele o re:

This phase encompasses that part of the story from the first event of the plot to the climax. Here the author will indicate the development of the basic situation, suggest any important conflicts and develop his character.

Seo se gatelelwago ke go direga ga ditiragalo tseo di lebanego le thulano yeo e tla dirago gore ditaba di lebe sehloeng. Gomme Mojalefa (1996(c):17) ge a tlaleletša kgopolo yeo o re tšwetšopele e bolela go direga le go rarana ga ditaba. Ke moo ditaba tšela tša go tšweletšwa mo go kalotaba bjale di tšwetšwago pele. Tšwetšopele e thoma mola kalotaba ya go felela gona gomme e felela ka thulano ya mafelelo. Go tloga fa ga go sa tlo ba le thulano ye nngwe. Brooks le ba bangwe (1975:8) le yena o thekga dikgopolo tseo ka

go hlaloša gore:

... complication implies resistance to the movement toward solution of the problem from which the plot stems.

Gomme seo se šupa gore ditaba tša thulaganyo mo di thatafa gannyane = gannyane go iša thokong ya sehloa. Kgopolo yeo e tlatšwa gape ke Meij le Snyman (1986:36) ge ba re:

Die intrige dwing die verloop van die verhaal na 'n punt toe. Hierdie klimaks of slot kan die oplossing wees; of die oplossing kan daarna volg.

Tšwetšopele e lemogwa ka tšona dikgogagogano tšeo di išago sehloeng. Gomme Mojalefa (1997:17) ge a ruma kgopolo ye ya tšwetšopele o re bontši bja ditaba tša ditiragalo bo lebane le dithekniki. Ka gona modiro wo mogolo wa tšwetšopele ke go godiša kgogedi gore moko wa ditaba o tle o bonagale gabotse. Ka go realo thekniki ke kokwanekgolo ya tšwetšopele. Kgopolo yeo ya thekniki e šetše e hlalošitšwe ka godimo, ka gona e ka se sa hlalošwa gape fa.

Bjale go tla lekolwa sehloa sa thulaganyo.

4.5.3 Sehloa

Sehloa ke ntlhohlo ya godimo yeo ditiragalo tša tšwetšopele di lebilego yona. Shipley (1979:51) o re ke:

The presentation of ideas or events in ascending order of importance, least first. Now generally used to refer to the highest or culminating point of this series.

Kgopolo yeo e tlaletšwa ke Brooks le ba bangwe (1975:8) ka gore:

... this phase is the point at which the forces in conflict reach their moment of greatest concentration, the moment at which as it develops subsequently, the apparently dominant force becomes the subordinates ...

Ke mo kगतong ye moo dikgakgano tšeo di lego gona mo thulaganyong di tšwelelago kgakala gomme di fihlago sehlweng. Ke mo thulano e fihlago bofelong. Serudu (1992:41) o ruma ka gore:

Sehloa ke karolo ya kanegelo goba papadi le ge e le kanegelokopana moo kgakgano e fihlago magomong. Re ka re ke makgaolakgang ka ge ka morago ga yona go sa hlwe go na le thulano goba phapano. Mathata a rarolotšwe.

Mojalefa (1997:18) yena o thumeletša kgopolo yeo ka go re sehloa se ka swantšhwa le molato woo o sohlilwego ke banna kgorong, gomme bjale ba letile selepe sa ka difokeng go rema. O tšwela pele o re yona taba yeo e fediša kgogedi ka lebaka la gore kgakgano e fihlile magomong. Ge e le ditaba ga di sa tšwela pele ka gore bothata bo fedile, seo se šetšego ke tharollo ya mafelelo fela. Ge e le lenti re ka re le ngangegile moo bjale le lebanwego ke go kgaoga, ke gore mathata ale a rarolotšwe gomme molato o tšwele ka kgoro.

Bjale sehloa se hlalošitšwe. Sona se tla sekasekwa ge se lebane le dikanegelo tše pedi tšeo tša Lebopa. Go tla hlalošwa tlemollahuto.

4.5.4 Tlemollahuto

Mo ke moo makunutu le diphiri tšeo mongwadi a tšwetšego a di utetše mmadi go tloga kua mathomong, a di utollago. Shipley (1979:77) o hlaloša

tlemollahuto gore ke:

The unravelling of the complications of a plot, immediately after the climax.

Ge ba thekga kgopolo yeo ya Shipley, Altenbernd le Lewis (1966:24) bona ba re:

The denouement or catastrophe presents the outcome, disposes of subplots and gives a glimpse of a new stable situation.

Se segolo se se tšweletšwago ke tlemollahuto ke seemo se sefsa sa ditaba. Mojalefa (1997:19) o re:

Mo gona ke mo mafelelong a ditaba tšeo di bego di kgatlampana. Bothata bjola bo bego bo tsošitše hlogo, bjale bo ahlotšwe. Ka moo tlemollahuto e tiišetša tekanyetšo ya go ba gare ga kalotaba le mafelelo a ditaba.

Ge go rungwa kgopolo yeo go ka thwe, ge sengwalo e le sa botseka, gona ge go etla karolong ye ya sengwalo, ke gore, tlemollahuto, se bohlokwa ke seo se bolelwago ke Groenewald (1993:32) ge a re babadi ba nyaka gore ge sephiri se utologa, se utologele bona le letseka sammalettee. Ge eba sephiri goba lehuto leo la mongwadi le tlemologa ka tsela ya go makatša le go tlabana, tšeo ka moka di lebane le babadi le letseka ka nako yeo sephiri se utologago ka yona. Ka go dira bjalo mongwadi a ka se šie mmadi kgakanegong ya gore na gabotse molwantšhwa le molwantšhi goba yo mongwe wa bona, o yo feletša kae, bjang.

4.6 Kakaretšo

Kgaolong ye go hlalošitšwe dikgopolo tše di lebanego le thulaganyo. Go

thomilwe ka go hlaloša thaetlele le bohlokwa bja yona gore yona e lebane thwii le sengwalo le gore e laola diteng tša sengwalo le moko wa ditaba. Go gateletšwe le lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo) gore ke ka lona go kgonwago go lemoga semelo sa moanegwathwadi le go hlopha dingwalwa go ya ke mehuta ya tšona. Ge dikokwane tša thulaganyo di hlalošwa go gateletšwe gore kalotaba e bohlokwa ka ge e utollela mmadi baanegwa, ditiragalo, nako le felo, tšeo e lego dikokwane tša yona. Gomme moo kalotaba e felelago go hwetšwa thulano ya mathomo yeo e tlogo dira gore mmadi a balele pele le pele. Phišegelo yeo ya go balela pele le pele e bitšwa maatlakgogedi ao a hlolwago ke seo mmadi a sa se tsebego. Mmadi o nyaka go tseba gore ditaba di yo felela kae. Baanegwa ba hlalošitšwe ge ba arotšwe ka mehuta ye mebedi, e lego baanegwathwadi le baanegwathuši.

Baanegwathwadi ba fiwa mošomo gomme go ba le molwantšhwa, molwantšhi le mohlohleletši. Baanegwathuši ba hlalošitšwe ge e le bao ba thušago baanegwathwadi. Mohola wa bona wo mogolo ke go thuša go tliša kgogedi le go hlatholla tlemollahuto. Ditiragalo ge di hlalošwa go gateletšwe gore di hlaloša mahlakore a mabedi: la go loka goba la go se loke. Tikologo e hlalošitšwe ge go na le tikologo ya tshwanelo, ya atmosfere le ya seka/seswantšho. Go hlalošitšwe gape le dithekniki tša thulaganyo. Tšwetšopele e hlalošitšwe ge e le mokgwa wa mongwadi wa go tšwetša ditaba pele ka go šomiša dithekniki tše di itšego. Sehloa sona ke magomo a kgakgano. Go gateletšwe taba ya gore go tloga go sona ga go sa na thulano, ka ge mathata a rarolotšwe. Tlemollahuto ke moo mongwadi a utollelago mmadi diphiri le pheletšo ya baanegwathwadi.

Dikgopolo tše di lebanego le thulaganyo di hlalošitšwe, bjale go ya go lebanywa dikokwane tšeo tša thulaganyo le dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo, mo kgaolong ya bohlano le ya boselela.

KGAOLO YA BOHLANO

5. THULAGANYO II

5.1 Matseno

Bjalo ka ge go boletšwe kgaolong ya bone, mo go sekasekwa thulaganyo II ge e lebane le tirišo ya dikgopolo tšeo tša thulaganyo ge di lebantšhwa le kanegelokopantseka yeo ya : **Ntlo ya monna yo mongwe**. Go yo latelwa lenaneo le:

- (a) Thaetlele
- (b) Moko wa ditaba
- (c) Lenaneotlhophangwalwa (Moakanyetšo)
- (d) Dikokwane tša thulaganyo
- (e) Kakaretšo

5.2 Thaetlele

Bjale go tlo hlokomelwa bohlokwa bja thaetlele ya kanegelokopantseka ye : **Ntlo ya monna yo mongwe**, ge re e lebantšha le mehola yeo borateori ba e boletšego mo kgaolong ya bone.

Thaetlele ya kanegelokopantseka ye ke: **Ntlo ya monna yo mongwe**. Thaetlele ye ga se ya felela. Ge go le bjalo go ra gore go na le lebaka leo le dirago gore mongwadi a se e feleletše. Lebaka leo ke gore mongwadi o nyaka mmadi a hlokomela se sengwe seo se tlogo tšwelela mo go kanegelokopantseka ye kua pele. Selo seo ke sephiri se mongwadi a nyakago mmadi a se hlokomela gore a tle a kgone go se utolla. Sephiri seo se lebane le molwantšhi le molwantšwa. Molwantšhi kanegelongkopantseka ye o na le sephiri seo a se utelago molwantšhwa e lego seo se hlalošwago ke thaetlele ya kanegelokopantseka ye ge e feleletše.

Yona ge e feleletše e re : **Ntlo ya monna yo mongwe ga e na boroko.** Seo se šupa gore monna a ka se hwetše monna yo mongwe a tšwetše motse gomme yena a hutša gore a ka tsena ka motseng woo a dula a iketla. Seo ga se kgonege. Se gona se se ntšhitšego monna yoo ka fao lapeng goba se gona seo se mo dirago gore a le katoge. Gomme seo se tsebja ke mosadi wa lapa leo. Ke sephiri seo monna yoo a tsenago a swanetšego a se nyakišiše ge eba hlogo ya gagwe e re tswee! Kanegelongkopanatseka ye, polelo yeo e lebišitše pele go Vincent (moanegwathuši le mohlohleletši) gomme la bobedi e lebišitše go Tumo (molwantšhwa). Go itswalanya le Tumo go lebane le semelo sa gagwe. Semelo seo se tla hlalošwa ge go lekolwa lenaneotlhophangwalwa ka morago.

5.3 Moko wa ditaba

Moko wa ditaba ke tabakgolo (molaetša) yeo e lego kokwane yeo e laolago thulaganyo ya ditaba gore e be sengwalo. Moko wa ditaba wa kanegelokopanatseka ye o lebane le sephiri bjalo ka kanegelo ya botseka. Sephiri seo se tšweletšwa ke thulano ya Vincent le Shadi gotee le Tumo. Taba ye e diragetšego ge Vincent a bolaya monna wa Shadi e bile sephiri sa Shadi le Vincent go fihlela ge Vincent a ehwa (a bolawa ke Tumo). Ke fela Shadi a tsebago gore ke ka lebaka la eng a dirile gore Vincent a bolaye monna wa gagwe. Gape, ke yena Shadi a tsebago gore ke eng seo a se boletšego le Tumo seo se dirilego gore Tumo a dumele go bolaya Vincent. Ka fao moko wa ditaba o lebane thwii! le thaetlele ya kanegelokopanatseka ye: **Ntlo ya monna yo mongwe.** Taba yeo ke sephiri. Ditaba tšeo di diragalago kanegelongkopana ye ka nnete ke tša sephiri gomme sephiri seo go na le motho o tee yoo a se tsebago. Motho yo ke Shadi. Sephiri se ke seo monna mang kapa mang yoo a tla ipotšago gore o ya go dula le Shadi a swanetšego gore a se fatišiše pele, ka gore ge a ka se dire bjalo, gona a tsebe gore ka moo ga Shadi a yago, boroko a ka se bo bone.

Ge ditaba di fihlile fa di re go hlokomelwe lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo) ("design").

5.4 Lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo) ("design")

Ge go be go hlalošwa lenaneotlhophangwalwa go boletšwe meholo ya lona le taba ya gore le lebane le molwantšhwa yoo babadi ba itswalanyago le yena. Go ya ka ditlhalošo tšeo di filwego, lenaneotlhophangwalwa la molwantšhwa wa kanegelotseka e lego letseka, le re molwantšhwa yoo ke motho:

- * Yo bohlale.
- * Wa go hloka bofokodi.
- * Wa go se kokobetšwe.

Lebopa ga se a šomiše molwantšwa wa letseka ge a ngwala **Ntlo ya monna yo mongwe**. Ka gona lenaneotlhophangwalwa la kanegelokopanatseka yeo le na le dikokwane tše di latelago:

- * Molwantšwa ke motho wa ka mehla.
- * O na le bofokodi.
- * O ya fase.

Le ge dikokwane tša lenaneotlhophangwalwa le le fapana le leo la mehleng, ge go yo lekolwa semelo sa molwantšhwa go yo latelwa lona ka ge e le lona le tšwelelago kanegelongkopanatseka ye gomme le e dira gore e fapane le mehuta ye mengwe ya dikanegelotseka.

5.5 Tirišo ya dikokwane tša thulaganyo

5.5.1 Kalotaba

Tlhalošong ya lereo leo ka mo godimo go laeditšwe gore kalotaba e na le dielemente tše nne e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Dielemente tšeo le tšona di hlalošitšwe ka botlalo. Lebakeng le, go yo lebantšhwa dielemente tšeo le **Ntlo ya monna yo mongwe**. Go yo thongwa ka baanegwa.

5.5.1.1 * Baanegwa

Ge go lekolwa semelo sa molwantšhwa le molwantšhi go yo latelwa lenaneotlhophangwalwa leo le lebanego le yo mongwe le yo mongwe wa baanegwathwadi ba. Gomme sona semelo seo se yo lekolwa go ya ka diphapantšho tša mehuta ye mebedi:

- * Diphapantšhotshwanelo.
- * Diphapantšhotlaleletšo.

Ge go lekolwa semelo seo go ya ka diphapantšho tšeo go yo hlokomelwa dikokwane tše pedi tšeo tša mathomo tša lenaneotlhophangwalwa fela ka ge di lebane le kalotaba le tšwetšopele, mola tše pedi tša mafelelo di lebane le sehloa le tlemollahuto.

Go ya ka Lekganyane (1997:64) diphapantšhotlaleletšo di hlaloša ka go široga: ka gobane ga di nepiše dikokwane tše di itšego tša lenaneotlhophangwalwa la sengwalo gabotse. Gomme go ka tlaleletšwa ka gore tšona gabotse di lebane le go itswalanya goba go se itswalanye ga mmadi le molwantšwa goba molwantšhi.

Tshepedišo ya tlhalošo ya semelo sa molwantšhwa le molwantšhi e yo latela lenaneo le:

- * Tlhalošo ya mongwadi.
- * Polelo le ditiro tša moanegwa.
- * Tšeo baanegwa ba bangwe ba di bolelago ka yena.
- * Tšeo di bolelwago ke leina la gagwe (moanegwa)

Go ya go thongwa ka molwantšhwa.

* Molwantšhwa : Tumo

Lenaneotlhophangwalwa la rena le re molwantšhwa ke motho:

- Wa ka mehla
- Wa bofokodi

Go yo tsopolwa mehlala e se mekae go tiiša seo se bolelwago ke lenaneo le:

- Tumo ke motho wa ka mehla
- **Tlhalošo ya mongwadi**

(i) Diphapantšhotshwanelo

Polelo ya mongwadi e utolla gore Tumo ke motho wa mehleng ka gobane mola batho ba tsena ka mabenkeleng go reka tšeo ba di nyakago, yena o di lebelela ka mafastere a no di duma fela. Go tiiša se mongwadi o re:

... ya ba mogwera wa rena Tumo o eme mo kgauswi o lebeletše dithoto lefastereng a duma tšeo mahlo a di fihlelelago, fela tšhelete ya gagwe yona e sa di batamele. ... Tumo o rile mola mahlo a gagwe a sa tseparetše tše dibotse tše a di bonago lefastereng, ebile a itsheba le pelo gore tšeo mahlo a di bonago tše dingwe tša tšona o tla ba a hwa a sa di kgoma le ka seatla, gwa tšwelela Shadi. (Letl.30).

Mongwadi o tšwela pele go bontšha go ba motho wa mehleng ga Tumo, o re:

Mola ba le dijong Tumo o ile a utollela Shadi gore yena mo lefaseng o ikemišeditše go šoma gore le yena a tle a be le taxi ye e rego yena wee! e sego ya monna yo mongwe. (Letl.30)

Lebopa o hlaloša Tumo go ba motho wa ka mehla ka gona gore o be a reka fela tšeo potla ya gagwe e bego e di fihlelela. Le mošomo o be a šoma go otlela taxi yeo ebile le go ba ya gagwe e bego e se ya gagwe e le ya motho yo mongwe.

(ii) Diphapantšhotlaleletšo

* Tumo o iteilwe ka thetho

Ge Tumo a dutše le Shadi ka ntlong ya Shadi ba iketlile, ba kwa sefatanaga sa Vincent se ema ka ntle. Ka gona gore o be a iteilwe ka thetho, Shadi o mo laela gore a itire yena (Shadi) ka go apara diaparo tša gagwe le go tsena ka malaong. Mongwadi o re:

Ka pejana Tumo o ile a apara diaparo tša go robala tša Shadi a tsena malaong. Shadi o ile a fa Tumo sebolai mola le yena a ile a khuta ka morago ga dithoto tša gona ka fao ntlong ya go robala. (Letl.44).

Ke fela motho wa lešilo yo a tlaeditšwego, yo a ka dirago ditiro tšeo Tumo a bego a di dirišwa ke Shadi. O apešwa diroko, o rwešwa ditukwana, o fiwa sebolai, mola yena Shadi a sa dire eng kapa eng ya bošilo. Ka gona re kwela Tumo bohloko gomme re itswalanya le yena.

* Tumo ke sehebehebe (setlaela)

Morago ga go bolaya Vincent le go itemogela gore o ka re Shadi o hwile le yena, ka botlaela bjoo bja gagwe Tumo ga a tšwe ka moo ntlong ya batho a tšhaba. Aowa! ke gona thobela a iketlago ka go dira tšeo a nyakago go di dira. Mongwadi o re:

Mohlomongwe ge nkabe a tšwe a sa apere diaparo tša go robala tša Shadi o be a tla be a phakišitše a thibetše mathata a mantši. O ile a hlapa sefahlego seo se tletšego madi, a apara diaparo tša gagwe a lebantšha mojako a tšwa. (Letl.45).

Go senya nako fao go laetša botlaela bja Tumo ka gore ga a kgone go bona le ge a le kotsing. O kweša babadi bohloko gomme ba itswalanya le yena.

- Polelo le ditiro tša molwantšhwa : Tumo

(i) Diphapantšhotshwanelo

Polelo ya Tumo ge a bolela le Shadi mola ba le dijong tša mantšiboa hoteleng ya toropong e laetša gore Tumo ke motho wa mehleng. Ka ge a be a etšwa lapeng la go hlaka, o be a ikemišeditše go dira se sengwe le se sengwe gore a tšwe bohloking. Go tiiša polelo yeo Tumo o re go Shadi:

"Ge ke ilale ke ikemišeditše go phumola bohloki ka moka bjo bo ilego bja ba gona ka gešo," a realo Tumo a laetša maikemišetšo. (Letl.39)

Se se laetša gore Tumo ke motho wa mehleng ka gore ge go be go se bjalo o be a ka se šome ka thata ka ge a tla be a sa hloke selo gomme maikemišetšo a go ba le sa gagwe bophelong a se gona.

Go tšwela pele go bontšha gore e be e le motho wa mehleng, go bonwa Tumo a sepela ka toropong a eta a duma dithoto tša beng ba tšona ka mafastere mola taxi ya gagwe e sa lokišwa karatšheng. Ge a be a na le sa gagwe, o be a tla re ge taxi ye nngwe e ile go lokišwa, a tšea ye nngwe a tsena tseleng a theogela. Bjale ka gore ke motho wa mehleng, o emetše yona yeo gore a tle a thegele.

(ii) Diphapantšhotlaleletšo

- Tumo ke motho wa go šoma ka maatla

Bjalo ka mootledi wa go ba le maikemišetšo Tumo ga a na nako ya go khutša. Moo a bonago o ka re go a šomega, o theogela gore se se kgaogago se kgaoge. Ge Shadi a romela molaetša wa gore Tumo a tle go mmona, ke ge Tumo a ile Gauteng. Ge a fihla Polokwane a hwetša molaetša wa gore Shadi kua Seshego o a mo nyaka, taba yeo e ile ya se mo tsefele le gatee. Ke ka moo re kwago Tumo a re go Shadi:

Ke be ke gopotše go boela Johannesburg gobane go na le batho ba bantši lehono kua Park Station. (Letl.38)

Se se laetša gore Tumo o šoma ka maatla ka mehla gore a tle a fihlelele dinepo tša gagwe. Ka gona o kgahla babadi ba itswalanya le yena.

- Tumo ga a na ponelopele

Lebopa o hlaloša ka fao Tumo a bilego le go ditelega ka gona morago ga go bolaya Vincent le go itemogela gore Shadi o ka re o hwile. Seo ke taetšo ya gore Tumo o be a se na ponelopele ya gore ge a ka humanwa ka fao ntlong ya batho ba bangwe go tla ba molaleng gore ke yena mmolai. Ge a be a na le gona go bonela pele a ka be a ile a tšwa ka pele ka moo a ka kgonago ka fao. Re re le ge e le ka lefastere gore a se bonwe a etšwa ka moo go hlolegilego mathata. Bjale ka bomadimabe tšeo ga di gona mogopolong wa gagwe. Gomme ge a humanwa ka fao a swarwa rena babadi re mo kwela bohloko re itswalanya le yena.

- Tšeo batho ba bangwe ba di bolelago ka yena : Tumo

(i) Phapantšhotshwanelo

Polelo ya Shadi ge a memela Tumo dijong tša mantšiboa mola hoteleng ya toropong, e laetša gore Tumo ke motho wa mehleng. Shadi o re go Tumo:

... Ge e sa le o nkiša teyeng kua Tshwane mohlang wola o nthuša ke bona ke swanetše go go iša dijong tša mantšiboa.
(Letl.39).

Polelo ye e šupa gore Tumo o be a se na tšhelete ka gobane ge a be a na le tšhelete a ka be a ile a iša Shadi hoteleng go mo rekela dijo tša maemo e sego teye le gona ka khefing. Polelo yeo ke ya kgegeo e fela e bontšha go hloka tšhelete ga Tumo ka ge e le motho wa ka mehla.

(ii) Diphapantšhotlaleletšo

* Tumo ga a ratwe ke Pheladi

Go se ratwe ga gagwe go tšwelela mohla Pheladi a etetše Shadi. Yena Pheladi o botšišitše Shadi gore na e ka ba ke nnete seo a se bonago mabapi le taxi ye e felago e iponatša mo kgauswi le yena. Ka ntle ga gore Pheladi o be a kgalela Shadi go tšea kgang le monna a gagwe ge a dira diphoso, Pheladi o be a bona Tumo e le motho wa maemo a fase kudu go ka ratana le mogwera wa gagwe wa maemo, Shadi. Go ba mootledi wa taxi ga Tumo go ile gwa dira gore Pheladi a mo tšeele fase. Se se kweša babadi bohloko gomme ba itswalanya le Tumo.

Go bonwe diphapantšho tša molwantšhwa ge e le motho wa ka mehla. Bjale go latela diphapantšho tša molwantšhwa ge e le motho wa bofokodi. Go yo tsopolwa mehlala.

* Molwantšhwa (Tumo) ke motho wa bofokodi

Bofokodi bjo bogolo bja Tumo ke go hloka bohlale le go fekaetšwa ke ntepa.

- Tlhalošo ya mongwadi

Go se be bohlale ga Tumo go tla lemogwa ka ge a ile a palelwa ke dithuto tša borutiši gabedi. Go palelwa gabedi mo ke sešupo sa go se hlalefe ga Tumo. Go tiiša se mongwadi o re:

Ka mošomo o otlela taxi. O ile a phetha dithuto tša marematlou a ba a ya mola Setotolwane go hlodimela dithuto tša borutiši. Gona fao o ile a palelwa gabedi moo ba mo kgopetšego gore a široge a neele ba bangwe sebaka sa go ithuta. (Letl.31).

Go tlaleletša go se hlalefe fao le gona go itiwa ka thetho, go bonwa Tumo a ahlame a sa tsebe pele le morago ge Shadi a mo kgopela gore ba dule mmogo ka gore a nyaka go hlala Vincent ka ge ba se sa ratana. Mongwadi o re:

Mola Tumo a hloka maiphetoledi a sa tshepe se a se kwago Shadi a mo fetolela potšišo yeo. (Letl.42).

Ge a lebane le kahlolo Tumo ka gona go tlaela le go iphora ka gore Shadi o a mo rata, o sa fela a hutša gore go na le se sengwe se sekaone se a ka se hwetšago go tšwa thokong ya Shadi. Mongwadi o re:

Tumo o ile a kwa a imologa gore o tla bona Shadi, le gona Shadi a ka fa seka sa gore Tumo ga a ba a leka go mmolaya. (Letl.46).

Dipolelo le tlhalošo tše tša mongwadi ka moka di laetša bofokodi bja Tumo.

- Polelo le ditiro tša molwantšhwa

Ge Shadi a mo phelea ka leleme a mmontšha ka moo a ratago go bona ba dutše mmogo ba iketlile le go ipshina, le go botša Tumo gore dikgwebo ke tša gagwe (yena Shadi), Tumo o bontšha bofokodi ka gore ga a kgone go ngangabala ka go gana go dira seo a bonago e le phošo. O fo re:

Ga ke tsebe gore ke reng ka ditaba tše o mpotšago o a tseba ...

(Letl.42).

Se se bontšha go hloka maikarabelo le go se nagane. O fekeetšwa ke Shadi ka polelo. Ke ka fao go bonwago a dirišwa le dilo tša botlaela tša gore a fetše a apere diaparo tša Shadi tša go robala a bile a rwele le tukwana hlogong. Ge Shadi a mo fa sebolai gore a bolaye Vincent le gona ga a gane o a se amogela. Tše ke mehlala ye e bontšhago bofokodi bja molwantšhwa.

- Seo baanegwa ba bangwe ba se bolelago ka yena

* Tumo ga a šetše (hlokomele)

Ditaba tše Tumo a di kwelego ge a le kgolegong morago ga go otlwa ka kotlo ya bophelo ka moka a le fao, di laetša gore ga se nke a nyaka go tseba Shadi ka botlalo pele a tsena mathateng. Le tše Shadi a bego a fela a di bolela, di be di sa mo tsene monaganong. Ge go be go se bjalo a ka be a ile a longwa ke se sengwe dipolelong tša Shadi. Kudu polelo ya gore dikgwebo tše ga se tša gagwe le Vincent eupša ke tša gagwe a nnoši. Polelo ya maphodisa ya gore Vincent le yena o bolaila monna wa Shadi gomme seo Tumo a mo dirilego ke seo a se dirilego monna wa Shadi, e laetša gore Tumo ga se nke a dula fase a nyakišiša ka bophelo bja Shadi bja kua moragonyana.

Ge a be a ile a dira bjalo, a ka be a ile a katoga Shadi le morago a sa pekwe. Bjale ka gona go se šetše moo, o wetše mathateng. Ke bofokodi bja go hloka šedi bjoo bo mo lahletšego mathateng. Le ge go le bjalo, ka baka la go ba motho wa mehleng ga gagwe le botho bja gagwe, ge a otlwa ka ge a dirišitšwe tša go se loke, babadi ba mo kwela bohloko, ba a mo lebalela, ba itswalanya le yena ka ge bohloki le go se tsebe e le tšona tše di mo dirišitšego tšeo tša go se loke.

* Molwantšhi : Shadi

Semelo sa molwantšhwa se lekotšwe. Bjale go ya go lekolwa sa molwantšhi ka go hlokomedišiša dintlha tša go se swane le tša molwantšhwa go lebeletšwe tlhalošo ya mongwadi, polelo le ditiro tša molwantšhi le seo baanegwa ba bangwe ba se bolelago ka yena. Kanegelongkopanatseka ye molwantšhi ke motho:

* Wa maemo

* Wa bofokodi

Ge go yo lekolwa semelo sa molwantšhi mmadi o swanetše a hlokomele tše di latelago mabapi le Shadi. Mongwadi o šomišitše Shadi bjalo ka molwantšhi. Gomme bjalo ka moanegwa wa kanegelotseka, mo mathomong mongwadi o utile lehlakore le lengwe la semelo sa Shadi e lego la go se loke. Lebaka la mathomo leo le dirago se ke gore Shadi bjalo ka moanegwa wa kanegelotseka o lebane le sephiri. Ka gona mongwadi o phuthela lehlakore leo ka lehlakore la go loka gore re se ke ra nyatša Shadi pele ga ge sephiri se utologa; eupša re mo kwele bohloko godimo ga ditiro tšeo a di dirwago ke Vincent. Ge mongwadi a ka utolla gore Shadi o fetiša Vincent ka go se loke mo mathomong, gona tlhalošo yeo e tlo utolla sephiri gomme maatlakgogedi a kanegelokopana yeo a tla napa a felela gona fao. Ntlha ya bobedi mabapi le semelo sa Shadi (molwantšhi) ke gore mongwadi ge mo mafelelong a re utollela sephiri re a makala fela ga re makale ka gore Shadi o šetše a kile a

laetša go ka ba le gona go se loke kua morago ka ditiro le dipolelo tša gagwe. Seo mongwadi a se dirago mo mafelelong ke go tiiša go se loke moo a bego a go khutišeditše babadi. Go tloga mathomong babadi ga ba nyatše Shadi, eupša ba belaela gore Shadi o na le mokgwa.

* **Tlhalošo ya mongwadi**

* Molwantšhi (Shadi) ke motho wa maemo.

(i) Diphapantšhotshwanelo

Lebopa o tšweleditše Shadi e le motho wa maemo ka ge a sa ipalele. Ge a hlaloša seo o re:

... yo Shadi o be a ile go reka direkarekane ka toropong gobane e be e se motho wa go ipalela. Shadi o ile a nanankela a swanelwa ... a nyarela ka lebenkeleng la go rekiša dipalamonwana tša theko ya godimo tšeo di swanelago batho ba go swana le yena. (Letl.30)

Ge nkabe e se motho wa maemo o be a ka se tsene ka fao lebenkeleng leo eupša o be a tla bogela dithoto tšeo ka lefastere bjalo ka Tumo wa mehleng. Gape go tiiša go ba le maemo moo ga gagwe Shadi o sepela ka sefatanaga sa mabaibai sa Sejeremane.

(ii) Diphapantšhotlaleletšo

* Shadi ke motho yo mobotse

Mongwadi o tšweleditše Shadi e le mosadi wa maemo yo mobotse wa go ronana le mengwaga ya gagwe. Ge a hlaloša botse bja gagwe o thoma ka gore:

... gwa tšwelela Shadi. Yena o tšweletše a tsatsanka a sa re o kgahla motho yo mongwe, a etšwa ka lebenkeleng. Ge Tumo a re mahlo gadi a bona Shadi. Moisa' thobela ya ba ge e sa le a swarelela seledu o ka re o rile uwe ka boroko, anthe ga se boroko ke go šala a maketše. (Letl.30).

Se se šupa gore Shadi o be a le botse wa go makatša le ge e be e šetše e le mosadi wa lapa, mmagobana bao ba tsenago dikolong tše di phagamego. Mongwadi o tiiša se ka gore:

Shadi ke mosadi wa mengwaga ye e ka lekanago 37, fela ba bantši ba be ba sa kgolwe ge go utollwa mengwaga ya gagwe. (Letl.32).

Ka moo a bego a itshwara botse ka gona go dira gore babadi ba mo rate le ge a be a dira dilo tša go se tsebalege.

- Polelo le ditiro tša molwantšhi (Shadi)

* Shadi ke mofefa

Bofefa bja Shadi bo laetšwa ke polelo ya gagwe ge Tumo a gana go leta moo ga gagwe go fihla mabenkele a tswalelwa mohlang wola a rometše Tumo molaetša wa gore a tle a mmone ge a goroga go tšwa Gauteng. Shadi o re:

Monna wa ka ga a gona, wena tsentšha sefatanaga sa gago ka kua gae ke etla. (Letl.38).

Polelo ye e laetša gabotse gore Shadi ga a na mekgwa. Ga a tsebalege. O tšwela pele o re:

Tumo, nna ga ke kgotsofale le go ipshina ka lerato la rena ... ke be ke kgopela gore nna le wena re dule mmogo. Ke nyaka go hlala Vincent ka gore gabotsebotse ga re sa ratana. (Letl.41-42).

Polelo yeo e nyaka go homotša mmadi. Ge go gopolwa ka mašula ao Vincent a a dirago Shadi, seo Shadi a se bolelago mo go bonala e le taba ye botse ka ge a sokologa a tlogela go raloka ka Tumo a dira go loka. Ka gona mmadi o lebala ka bofefa bja Shadi, o itswalanya le yena.

- Seo baanegwa ba bangwe ba se bolelago ka yena (Shadi)

* Shadi ke motho wa mathaithai

Go kgakala gore bjalo ka ge a tlwaetše go diriša ditšhelete tša gagwe go phethagatša merero ya gagwe ye mebe, polelo yeo ya boramelao ba gagwe ka moo kgorong ya tsheko ke ya bofora. Boramelao ba gagwe ba rile Shadi a ka se kgone go ithatharatha ka ge a šarakane bjoko, gomme ba be ba tšwela pele gape ba ntšha le mangwalo a dingaka godimo ga taba yeo.

Ge rena babadi re fihlile mo mafelelong a kanegelokopana yeo, ga re dumelelane le dipolelo tšeo tša boramelao. Re bona gore ke mathaithai fela. Se e lego nnete ke se se boletšwego ke maphodisa a kgolegong ge ba bolela gore Shadi o dirile gore Vincent a bolaye monna wa gagwe wa pele gomme bobedi ba timatimetša mehlala; le gore seo Tumo a se dirilego Vincent se swana le seo yena Vincent a se dirilego monna wa Shadi wa pele. Shadi o na le mathaithai a go se latišišege. Ka fao o gonontšha babadi.

* **Molwantšhi (Shadi) o na le bofokodi**

- Shadi o rata tšhelete

Bofokodi bjo bogolo bja Shadi ke go rata tšhelete. Mo go Shadi se segolo ke tšhelete pele gomme motho morago. Ke ka lebaka leo a sa nyakego go arogana le yona ka tsela yeo a se e kwešišego. Ge Vincent a tšea tšhelete a kitima le makgarebe ka mo ntle, seo se dira gore Shadi a befelwe gomme pelo ya gagwe e gwagwalale a re sephiri seo sa gagwe le Vincent se tla tsebja ke bona fela. O phetha ka gore Vincent o tla swanelwa ke go tlošwa tšatšing. Se se dira gore mmadi a se kwele Shadi bohloko kua mafelelong le ge e le gona go itswalanya le yena.

* Shadi o na le mona.

Ge Shadi a seno lemoga gore Vincent o a ratana gomme o tšea tšhelete o eja le motho yoo a sa mo tsebeo, o ba le mona, o nyaka go tseba gore ditšhelete tša gagwe di felela kae. O re go Pheladi:

Ke nyaka gore o nthuše go nyakišiša motho yoo a ratanago le Vincent. Gabotsebotse ke nyaka go tseba mesepelo ya monna wa ka. (Let.34).

Taba ye ke bofokodi. Motho ga a swanela go ba le mona moo a ka bago a nyaka gore yo mongwe a lote monna wa gagwe mehlala. Ge a ka humana a ratana le yena yoo a mo romago gona o tla reng? A se lle gobane e tla be e le nakana ya mokhura yeo a tlogo be a e lletše. Ka gona re ka se itswalanye le yena.

* Shadi o na le pelompe

Morago ga go lemoga gore ga go na seo a ka se dirago ka ge Vincent a mo feta ka maatla, o ikana gore o tla loga leano. O re:

Nna Shadi ka hlwa ke kobakobišwa ke monna! Ke re e ka se direge ... (Letl.37).

Seo ke bofokodi bja go se amogele gore monna ke hlogo ya lapa. Monna wa gagwe o no be a itshwenyetšwa ke gona go rata thetho. Ga se nke a re o a hlala. Aowa! E fo ba yena Shadi ka go ba le pelo ye mpe a ipotšago gore o a tlaišwa gomme o tla ipheteletša.

Go tšwela pele go bontšha bopelompe bjoo bja gagwe go bonwa mola Tumo a le ka kgolegong gomme a nyaka thušo ya gagwe ka pelo ka moka, Shadi a itira lehlanya. O ikgakantšha fela gore a se tlo tsena bothateng le yena. O rile go botšišwa potšišo ya ge eba o tseba mosekišwa (Tumo), a ikgakantšha. Go bonwa mafelelong a lebelela Tumo, a fetoša sefahlego a swarelela ramelao wa gagwe o ka re go na le seo se mo tšhošago, a hlaba mokgoši. Tšeo ka moka Shadi o be a di dira ka lebaka la pelompe le go tseba gore ge a ka dira bjalo, Tumo o tla ahlolwa gabohloko. Seo se dira gore Tumo a se lokollwe go tla go utolla sephiri seo ba se rerilego. Mmadi o kwela Tumo bohloko, o itswalanya le yena gomme ga a makale ge a lemoga gore bobbe ka moka ke bja Shadi, Tumo e fo ba kwanyana ya Modimo.

- Bohlokwa bja tirišo ya maina a baanegwa

Ga se gore maina a baanegwa ka mehla a lebane le dimelo tša bona. Aowa, go na le maina ao mongwadi mo go kanegelokopanatseka ye a a dirišitšego, ao a lebanego le dimelo tša baanegwa, le ao a sa lebanago le tšona, ao e lego maina fela. Ka fao, go yo hlokomelwa leina leo le lebanego le semelo sa moanegwa gona mo go kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe**. Moanegwa yoo ke **Tumo**. Ge e le maina a Sekgowa le a mangwe ao a tšwelelago mo go kanegelokopanatseka ye, ga a bontšhe dimelo tša baanegwa ka ge e no ba maina fela. Ke gore ga a na seo a se nepišago. Maina ao a ka fo reelelwa mang kapa mang; wa go loka goba wa go se loke. Bjale, go yo hlokomedišišwa leina leo, **Tumo**, ka ge e le lona le lebanego le semelo sa moanegwa.

Tumo : Moanegwathwadi (molwantšhwa)

Leina leo la Tumo le tšwa go lentšu le, '**go duma**', e sego go, '**go tuma**'. Ka gona Lebopa o dirišitše leina le la Tumo ka go nyaka go nepiša taba ye nngwe. Taba yeo e lebane le mekgwa; ditiro le semelo sa Tumo. Sepedi se re : **Leinalebe seromo**. Ka go duma moo ga gagwe, go bonwa se sengwe seo se amanago le leina leo. Nyakišišo e utolotše gore Tumo o duma:

* **Dilo tše botse**. Tumo o duma dithoto tše botse tšeo a etago a di bona ka toropong goba a kopana natšo mo bophelong. Lebopa o re:

... Tumo o eme mo kgauswi o lebeletše dithoto lefastereng a duma tšeo mahlo a di fihlelelago, fela tšhelete ya gagwe yona e sa di batamele. (Letl. 30).

le

Mola ba le dijong Tumo o ile a utollela Shadi gore yena mo lefaseng o ikemišeditše go šoma gore le yena a tle a be le taxi ye e rego yena wee! e sego ya monna yo mongwe. (Letl.39).

* **Basadi ba banna ba bangwe**. Mohlang Tumo a thušitše Shadi kua Tshwane, Shadi o ile a mo leboga gamakgolokgolo. Efela le ge motho wa batho (Shadi) a be a dira bjalo, Lebopa o re:

Tumo le go theeletša o be a sa theeletša ka ge a be a tagilwe ke sefahlego le lentšu la mosadi yoo. (Letl.37).

Go feta fao, mohlang Shadi a mo memile gore a tle a mo etele, Tumo le ge a be a tseba gore Shadi o na le monna, ga se a gane go tsena le go dula ka ntlong ya Vincent. Go tiiša seo, Lebopa o re:

Mogopolo wona o na le wona ka gore ke fa o a lealea ka mahlo. O sa tšhošitšwe ke gore ga a kwešiše gore Shadi, mosadi wa monna yo mongwe ebile e le yo mogolo go yena Tumo, o mmileditše ka motseng wa gagwe ... O tsebela pelong gore o rata Shadi le ge a mo feta ka mengwaga ye mmalwa. (Letl.39).

Ditsopolo tšeo di tiiša go duma moo go lebanego le leina leo la Tumo. Gomme mekgwa ye ya Tumo e sepelelana le leina le semelo sa gagwe seo se rego ke motho wa mehleng - ke ka fao a dumago dilo tše botse - ebile o na le bofokodi - ke ka fao a nogo duma Shadi le ge a tseba gore ke yo mogolo go yena ebile o nyetšwe. Semelo seo se dira gore leina leo le nyalelane le moko wa ditaba, **sephiri**. Go duma moo go tswalela Tumo mogopolo le mahlo. O fetoga sephiri.

Go ka akaretšwa ka gore molwantšhi o fapana le molwantšhwa ka gore yena o lebane le mahlakore a mabedi, e lego go loka mo mathomong le go se loke mafelelong; mola molwantšhwa a lebane le go loka go tloga mathomong go fihla mafelelong. Ka mehla molwantšhwa o nyaka go bona dilo di sepela ka tshwanelo; mola molwantšhi a rata go bona di sepela ka go latela thato le kgopolo ya gagwe. Go rumilwe ka bohlokwa bja tirišo ya leina la molwantšhwa ge le lebane le semelo sa gagwe.

Bjale go tlo lekolwa elemente ya bobedi e lego ditiragalo.

5.5.1.2 Ditiragalo tša kalotaba

Kgopolo ye e šetše e hlalošitšwe gore ge ditiragalo di lebane le thulaganyo di fiwa mošomo; le gore ditiragalo tša thulaganyo di swantšha mahlakore a mabedi a bophelo, e lego:

- * La go loka.
- * La go se loke.

Lehlakore la go loka gantši le lebane le ditiro tša molwantšhwa, mola la go se loke le lebane le ditiro tša molwantšhi.

Bjale go yo lekolwa ditiragalo tša kalotaba ya **Ntlo ya monna yo mongwe.**

Go tla lemogwa gore tiragalo ye bohlokwa karolong ye ya kalotaba ke **thulano**, ka gobane ke mo maatlakgogedi a thomago gona. Thulano ye go bolelwago ka yona mo ke thulano gare ga go loka le go se loke. Go loka go lebane le Tumo, mola go se loke go lebane le Shadi. Go thwe Tumo o lebane le go loka ka gore o dira dilo tša go loka: O a šoma, o otlela taxi gomme o nyaka go bona ka le lengwe la matsatši a na le sa gagwe. Ge a bona batho ba bangwe ba le mathateng o ba thuša ka fao a ka kgonago. Mohlala, letšatšing leo Shadi a bego a ile toropong ya Tshwane go yo reka direkarekane, o ile a phamolwa sekhwama se rwele R700, ke mošemane tsoko. Ge a le tlalelong a hlaba mokgoši wa thušang! Tumo e bile yena wa go swara lehodu leo pele le ka ya kgole le go dira mathaitshai. Seo ke taetšo ya go loka ga Tumo ka gore o be a thuša Shadi le go mo tseba a sa mo tsebe.

Ge e le Shadi o lebane le go se loke ka gore go lemogwa mo mafelelong gore o ile a šomiša Vincent go bolaya monna wa gagwe. Gape, go tloga tšatšing leo a tsebanego le Tumo ka lona, o ile a ikgweranya le Tumo ka maikemišetšo le go mo šomiša go phethagatša ditiro tša gagwe tše mpe.

Ka fao, tiragalo ya kopano ya Tumo le Shadi kua Tshwane e tšweletša thulano gare ga go loka le go se loke. Fela go kopana mo ke tiragalo ya bobedi ye e bolelwago moo: Tiragalo ya pele ke ge Tumo a bona Shadi kua Polokwane. Tiragalo ya bobedi ga se go bona Shadi fela; eupša ke go mmona le go thoma go tsebana ba le gona moo Tshwane. Seo se napile se re go mmadi, felo fa go na le **poeletšo** ya tiragalo ya **go bona**.

5.5.1.3 Tlhalošo le tirišo ya dithekniki tša kalotaba

Poeletšo

Poeletšo ke tsela yeo mongwadi a ratago go gatelela maikutlo a gagwe ka gona. Ke taba goba tiragalo yeo mongwadi a e phegelelago mo sengwalong sa gagwe gore a tsenelele kgopolong ya mmadi. Serudu (1989:40) ge a hlaloša poeletšo o re:

Ke poeletšo ya lefoko, lentšu goba mothalotheto; gomme e bonala kudu mo thetong le ge bangwadi ba bangwe ba e diriša mehuteng ye mengwe bjalo ka dipadi.

Ge e le Kruger (1988:135) yena o hlatholla kgopolo yeo ka gore:

This occurs when a word or word group is related in exactly the same place as in its preceding line.

Gomme Yelland le ba bangwe (1983:154) bona ba ruma tlhalošo ya kgopolo yeo ka gore:

(Is) the repeat of words, phrases or sounds in prose or poetry ... is often consciously used by a writer to add emphasis or force to the language or to achieve some other desired effect.

- Poeletšo ya tiragalo

Thekniki ye Lebopa o e šomiša go gatelela maikutlo a gagwe mabapi le moko wa ditaba e lego sephiri: **Leina la mogobošwa ke sephiri.** Lebakeng le ga re tsebe gore mogobošwa ke mang. Go boeletšwa ga go bonana fao, gabotse ke go gatelela go nepiša thulano. Ka gore ge go bapetšwa ditiragalo tša kalotaba le tša diteng, go lemogwa gore Lebopa o šuthišitše ditiragalo tše

dingwe mo mathomong a kanegelokopanatseka yeo. Tšona o di tlošitše mo mathomong o di šuthišeditše ka kua mafelelong a kanegelokopanatseka yeo ka mabaka a a itšego, go fihlela seo Yelland a rego ke "desired effect". Sona seo a nyakago go se fihlelela yena Lebopa, ke **sephiri** seo. Gomme thekniki yeo a e šomišitšego ke **tšhutišo**.

- **Tšhutišo ya tiragalo**

Go šutiša ke go tloša selo felo go gongwe wa se iša go gongwe, ka mabaka a a itšego. Mohlala: Go ka tlošwa molwetši legaeng la gagwe a išwa legaeng la motho yo mongwe ka nepo ya go mo gatoša ditao. Go bjalo le mo go dingwalo. Mongwadi a ka tšea tiragalo ye e itšego ya diteng, a e tloša fao e swanetšego go ba gona a e šutišetša karolong ye e itšego ya ditiragalo tšeo tša diteng ka nepo ye e itšego. Seo se šupa gore ge mmadi a bala sengwalo seo a fihla mo mafelelong, ke gona a thoma go lemoga gore gabotse tiragalo ya go ema e rile ge e lebane le thulaganyo ya ditiragalo, ka tshwanelo e swanetše go ba e be e etla pele goba morago ga tiragalo ya go hloma e rile. Ke gona lebakeng le, fao go thomago go bonwa bohlokwa bja tirišo ya **tšhutišo**. Ge re bala kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe** re hwetša gore thulano yeo ya Tumo le Shadi ge ba kopana kua Tshwane ga e na maatla. Lebaka la gore thulano yeo e se be le maatla ke ka gobane mmadi a na le pelaelo. Pelaelo yeo e tlišwa ke sephiri seo mongwadi a se utetšego mmadi. Mongwadi o tliša le go tšweletša sephiri seo ka go tloša ditiragalo tšeo ka tshwanelo di swanetšego di tšwelele mo mathomong a kanegelokopanatseka yeo, a di šutišetša ka kua mafelelongfelelong a kanegelokopanatseka yeo. Gomme mmadi o kopana le ditiragalo tšeo mola a feleletša go bala kanegelokopanatseka yeo. Ge mo mafelelong a kanegelokopanatseka yeo sephiri seo, e lego **leina la mogobošwa** le utolletwa mmadi gore ke Tumo, mmadi o a makala. O a makala ka gore o tseba Tumo e le motho wa go loka. Makalo yeo ya mafelelo e tiiša gore thulano yeo ya kopano ya Tumo le Shadi e be le maatla. Ka gore, go kopana fao, e be e le ga thulano ya go loka le go se loke. Gomme seo se bontšha gore gabotse ge tiragalo yeo ya go utolla

leina la mogobošwa e ka be e tlišitšwe mo mathomong, gona thulano yeo ya kopano ya bona e ka be e eba le maatla gomme e sa tlogele mmadi a na le dipelaelo. Go se be gona ga ditiragalo tšeo tša mathomothomo mo mathomong a kanegelokopanatseka yeo ka baka la **tšhutišo** yeo, ke gona go dirago gore go se be le thulano yeo e dirago gore mmadi a se be le dipelaelo.

Taba yeo ya gore go na le tšhutišo e bonwa ge go bapetšwa thulaganyo ya ditiragalo le ditiragalo tša diteng. Ke gona moo go lemogwago gore Lebopa o tšere ditiragalo tša mo mathomong, o di beile ka mafelelong. Ka gona tatelano yela ya ditiragalo tša diteng e bonwego kgaolong ya bobedi ya lengwalonyakišišo le, e fapana le tatelano ya nnete ya thulaganyo ya ditiragalo. Ge mmadi a thoma go itemogela se, ke gona thulano yeo ya kopano ya Tumo le Shadi go thwego e lebane le sephiri, e thomago go bonala. **Sephiri** seo ke **leina la mogobošwa** e lego Tumo. Ka fao pelaelo yela ya mmadi e a phumoga. Ka gona nepo ya mongwadi ya go diriša thekniki ye gore mmadi a se tsebe leina la mogobošwa mo mathomong, e tšwela kgakala. Nyepo yela e nyepolotšwe.

Go ka rungwa ka gore **thulano** yeo e hlotšwego ke kopano ya Tumo le Shadi e tliša maatlakgogedi a ditiragalo tša kanegelokopanatseka ye. Gomme go fihlelela go tliša maatlakgogedi mongwadi o dirišitše dithekniki tša **poeletšo** ya tiragalo ya go bona e le go gatelela maikutlo a gagwe mabapi le moko wa ditaba, e lego sephiri: **Leina la mogobošwa ke sephiri**. Katlego yeo e tšwelelago e dirwa ke gore lona lebakeng leo yena mongwadi o dirišitše thekniki ye nngwe gape e lego ya **tšhutišo**. O tšere ditiragalo tša mo mathomong a di šutišetša kua mafelelong a kanegelokopanatseka yeo. Tšhutišo yeo e hlola maatlakgogedi gore mmadi a balele pele le pele. Ge mmadi a fihla mafelelong o lemoga gore sephiri seo mongwadi a dutšego a mo utetše sona, ke gore, leina la mogobošwa ke mang, se a utologa; o a makala. Lebaka ke gore mmadi o sa le a tloga a itswalanya le Tumo yo moo mafelelong a fetogago mogobošwa.

Bjale go tla lekolwa elemente ya tikologo.

5.5.1.4 **Tikologo : Ntlo ya monna yo mongwe**

*** Nako**

Ka mo go boletšwego ka gona mo mathomong a kgaolo ye ge go hlalošwa dikgopolo tša dielemente tša kalotaba, nako e na le mahlakore a mabedi, e lego nako ye e itšego le nako ya ditiragalo. Gomme ge nako e fiwa mošomo mo go thulaganyo, e bolela lebaka leo ditiragalo di diregago go lona. Nako ye e itšego ke yeo mongwadi a fogo e bolela e se nago le mathomo le mafelelo. Nako yeo ke yona re yago go bolela ka yona karolong ye, ka ge nako yeo ya ditiragalo go boletšwe ka yona ge go hlalošwa kgopolo ya go diegišwa ga nako/ditaba. Nako yeo e itšego e yo arolwa ka dikarolo tše tharo, e lego ya tshwanelo, ya atmosfere le ya seka.

(a) Nako ya tshwanelo.

Go yo tsopolwa mehlala go tšwa go kanegelokopanatseka ye go fahlela kgopolo ye. Seo se ka lemošwago mmadi ke gore nako le ditiragalo di bjalo ka monwana le lenala; ga di arogane. Ge Lebopa mo mathomong a tšweletša tikologo ya toropong, nako yeo ya tshwanelo e napile e bontšha gore ke **ya sebjalebjale**. Go phelwa sebjalebjale ka ge go iwa goba go rekwa ka ditoropong. Go šomišwa difatanaga go ya gona ka fao. Go šomišwa gape le ditaxi bjalo ka dinamelwa tša go sepetša batho. Ditaxi ke dinamelwa tša matšatši a moragorago fa, moo go se sa šomišwago dipese le ditimela ka bontši. Ka gona seo se hlaloša nako yeo ya tshwanelo e le ya sebjalebjale.

(b) Nako ya atmosfere

Sepedi se re : Bošego ke tau bo re go sa, ra hlolana. Tau ge e ka potla gatee fela, lefase le šala le roromela gomme mororo woo wa tau o šala o bjetše

letšhogo go bohle le tšohle tšeo di o kwelego. Ka gona ge letšatši le dikela gomme lefase le aparelwa ke kobo ye ntsho ya ntshororo ya bošego, boso bjoo bo bjala letšhogo bjalo ka mororo wa tau. Ke ka fao e rego ge bo apogile re hlolanago go bona gore ga bo a metša motho na? Ee! Nakong yeo ya bošego yeo Tumo a bego a tsene ka malaong a Vincent le Shadi a ikhurumeditše ka dikobo a itirile mogatša' Vincent, gomme mmadi le Shadi ba bona Vincent a tsena ka kamoreng a swere *bat* ya go raloka kgwele ye go thwego ke *soft-ball* a lebile gona malaong moo Tumo a ikhurumeditšego, madi a bona a a gatsela. Dipelo tša bona di thoma go betha ka lebelo ka lebaka la letšhogo ge ba lemoga kotsi yeo e lebilego Tumo, gomme yena a sa e bone. Maswafo a bona a kukegela godimo, pelo di nyaka go ema le meoya e nyaka go kgamega ka baka la letšhogo. Ge Vincent a thoma go rothotha Tumo ka *bat* yeo, gomme Shadi a tšwelela ka morago a rwele lekase a nyaka go mmetha ka lona, mmadi o a tšidifala. Kamora yeo e foka moya wa lehu. Go nkgga madi mo gohle. Ka bjako mmadi o bona Vincent a fofa bjalo ka tau yeo e kwešitšwego bohloko a rutha Shadi hlogo ka *bat* yeo a bile a mo šebetša ka go mo hlahlamolla dikgopo tše. Shadi o rapalala fase bjalo ka kota hlogo o ka re ke ya noga e kgatlilwe ka maswika. Gona fao mmadi o tšidifalela pele le pele. Ge ka moragonyana Tumo a kgama Vincent ka thapo ya go bofa digareteni mo molaleng, gona gore mmadi a tswalele mahlo a se bone tiragalo yeo ya bošula ya go tšhoša. Mmadi ga a kgotlelele go bona Vincent a ahlame a swarelela lefeela a feroša mahlo gabedi gararo. Moya wo o fokago fao o tsoša manyami le lehloyo ka gare ga mmadi. Mmadi o hloya bophelo le lefelo gammogo le nako yeo ya bošego e lego bjalo ka tau. Ka fao mongwadi o dira gore nako yeo ya bošego le ditiragalo tšeo di nyalelane le moko wa ditaba e lego sephiri. Bošego ke bjo boso ga go bonale ka gare ga bjona. Ka fao ga go tsebege gore go na le eng ka go bjona, ka gore, ke sephiri.

(c) Nako ya seka

Nako ye e emela, go loka goba go se loke. Go tsopola mohlala mongwadi o re:

E be e le **bošego** ka ntlong ya Vincent. Shadi o be a na le Tumo ge ba ekwa sefatanaga sa Vincent se tsena, ebile go kwala gore o bo tšhetše ka gore o be a sa bo fe sebaka ge a bo hweditše. (Letl.44).

Bošego mo bo emela go se loke. Ke seka sa ditiro tša go se loke. Tsopolong ye go na le ditiro tša mehuta ye mebedi tša go se loke tšeo **bošego** bo fetogago seka sa tšona. Ya mathomo ke go ba gona ga Shadi le Tumo ka moo ntlong. Taba yeo ke ya sekobo kudukudu ka gore, ntle le gore bobedi bjoo bo nyaditše Vincent, e iša seriti sa lapa leo fase. Go bontšha gore lapa leo le ge e le la maemo, bošego go diragala dilo tša go šiiša tša go se loke ka gare ga lona. Ya bobedi ke seemo seo Vincent a tšwelelago a lego sona ge se bapetšwa le nako yeo. Dilo tše pedi tšeo (bošego le botagwa) ge di kopantšhwa, kenywa ya tšona ke: Go se loke (kotsi). Bošego bo emela go se loke, mola botagwa le bjona bo emela go se loke. Ka gona mongwadi o dirišitše nako yeo ya bošego go emela go se loke ka ge e le ka yona nako yeo ya bošego moo Tumo a tlilego go bolaya Vincent.

Ka kakaretšo mongwadi o šomiša nako ya bošego, yeo e lego ya atmosfere go fetoga ya seka sa ditiro tša go se loke. Bošego bo sepelelana le moko wa ditaba wa kanegelokopanatseka ye, e lego sephiri.

* **Felo**

Felo le yona e fiwa modiro ge e lebane le thulaganyo. Mo go kanegelokopanatseka ye, go na le mafelo a mehuta ye mebedi, e lego la tshwanelo le la seka/seswantšho.

(a) **Mafelo a tshwanelo**

Mafelo a tshwanelo ao mongwadi a a dirišitšego ke mafelo a sebjalebja. Ke

mafelo a ditropong le a malokheišeneng. Mongwadi o bolela ka mafelo a bjalo ka:

- Polokwane le Tshwane moo Tumo a bonago Shadi, a be a boa a mmona ba be ba tsebana, sephego e le go gatelela maatlakgogedi ka go bonana moo.

- Seshego le North-Rand moo go dulago Shadi le Tumo ka go latelana.

Nepokgolo ya Lebopa ka go diriša mafelo a ke gore mafelelong mafelo a a fetoge dika tša go emela go se loke moo go sepelelanago le moko wa ditaba: sephiri.

(b) Mafelo a seka/seswantšho

Mafelo a seka ao Lebopa a a dirišitšego mo ke Polokwane le Tshwane. Mafelo a Lebopa o a dirišitše e le thekniki ya go godiša maatlakgogedi le go nepiša thulano yeo e khutilego le go gatelela bohlokwa bja kgahlano ya bobedi fela.

Go ka rungwa ka gore mafelo a tshwanelo a ka fetoga a atmosfere ge ditiragalo tšeo di diregago fao e le tša go lebana le dintwa, lethabo, bjaloobjalo. Gape e bile mafelo ao a tshwanelo a ka fetoga a dika ge tšeo di diregago fao di emela go loka goba go se loke.

5.5.2 Tšwetšopele

Kgopolo yeo e hlalošitšwe mo mathomong a kgaolo ye ge go hlalošwa dikokwane tša thulaganyo. Yona ke karolo ya bobedi ya thulaganyo. Ke moo maatlakgogedi ao a hlotšwego ke thulano a tšwetšwago pele le pele gona. Ge go lekolwa tšwetšopele ya kanegelokopanatseka ye, **Ntlo ya monna yo mongwe**, go tla lemogwa gore tšwetšopele e thoma ka morago ga thulano, e

lego kopano ya Shadi le Tumo kua Tshwane, gomme e felela ge Tumo a swarwa.

Go yo latelwa lenaneo le ge go sekasekwa tšwetšopele:

- Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele
- Tlhalošo ya dithekniki
- Tirišo ya dithekniki

5.5.2.1 Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele

Go tlo akaretšwa diteng tše di lebanego le tšwetšopele ka boripana. Kakaretšo ye e yo thuša go tiiša tlhalošo ya dithekniki.

Ge Vincent a seno laela Shadi gore o ya kopanong kua Kapa, Shadi o mema Tumo gore a tle go mmona. Bobedi (Tumo le Shadi) ba ya dijong tša mantšiboa hoteleng ya toropong. Tseleng ge ba boa dijong ba bolela sephiri. Morago ga dibeke tše tharo Tumo o reka taxi. Pheladi o etela Shadi gomme o mo kgalela taba ya motho wa taxi yoo a bonwago a phela le yena. Shadi o mema Tumo, ba kopana ka toropong. O botša Tumo gore o nyaka ba nyalana le gore ba tloše Vincent tšatsing. Ba loga leano, Vincent le yena moo a lego o loga leano la go bolaya Shadi gore a nyale mmothlelara. O goroga ka gae, o nyaka go bolaya Shadi. Ka dikobong ga se Shadi, eupša ke Tumo yoo a emetšego go mmolaya. Ntwa e a tsoga gona fao, gomme Tumo o fetša a bolaile Vincent.

5.5.2.2 Tlhalošo ya dithekniki tša tšwetšopele

Thekniki bjalo ka sebetša se bohlokwa sa mongwadi e hlalošitšwe mo mathomong a kgaolo ya ge go be go hlalošwa kalotaba bjalo ka kokwane ya thulaganyo. Dithekniki tšeo Lebopa a di dirišitšego go rulaganyeng tšwetšopele ya kanegelokopanatseka ye ke tše ntši. Rena nyakišišong ye re yo

nepiša tše di latelago: boipoeletšo, kgegeoteramatiki, tlogelo, nepišo le tharano ya ditaba.

* **Boipoeletšo ("Frequency")**

Groenewald (1993:23) o hlaloša gore boipoeletšo ke ge mongwadi a gatelela tiragalo ye nngwe, gomme taba yeo e tlo boelwa nako ye nngwe le ye nngwe. Tlhalošo yeo e tlaleletšwa ke Mojalefa (1994:174) ge a re:

Boipoeletšo ke thekniki yeo mongwadi a e šomišago ge a rata go **gatelela** tiragalo goba taba ye e itšego; yona taba yeo a e gatelelago o tlo e bolela goba a e hlaloša gantši le gantši ... Ke mokgwa wo mongwadi a o dirišago go tšweletša ditiragalo tše di swanago, a ka di boeletša mo mafelong a a fapanego, ditiragalo tše di ka tšweletšwa ke batho ba ba fapanego ka dinako tše di fapanego ka nepo ya go gatelela.

Taba yeo ya go boeletša ka go gatelela e bohlokwa ka gore e na le seo mongwadi a se nepišago. Gomme Shole (1997:171) yena ge a ruma kgopolo ye o re:

According to Genette (1988), narrative frequency refers to the various forms of repetition in the **occurrence** of events and in their **narration** or presentation in the text.

Boipoeletšo bjo bja ditiragalo, bjoo bo tšweletšago tiragalo ye e itšego fela e sa swanego le ge e tšweletše mo mathomong, bo bohlokwa ka ge ka bjona mongwadi a kgona go tliša maatlakgogedi le go ka sedimoša mmadi ka taba ye nngwe yeo e khutilego.

* Kgegeoteramatiki

Kgegeoteramatiki e tšwelela ge mmogedi goba mmadi a lemoga taba ye e itšego mo sefaleng goba sengwalong yeo babapadi goba baanegwa ba sa e lemogego. Abrams (1981:91) ge a hlaloša kgopolo ye o re:

Dramatic irony involves a situation in a play or a narrative in which the audience shares with the author knowledge of which a character is ignorant: the character acts in a way grossly inappropriate to the actual circumstances, or expects the opposite of what fate holds in store, or says something that anticipates the actual outcome, but not at all in the way that he means it.

Se segolo seo se bolelwago mo ke gore tšeo mmadi goba mmogedi a di bonago di tšhoša goba di kgahliša, moraloki ga a di bone.

* Tlogelo

Tlogelo ke thekniki ya mongwadi ya go akgofiša nako. Ke tsela ya go se hlaloše ditaba ka botlalo goba go ka thwe ke tsela ya go hlaloša ka go široga e lego go se nepiše taba thwii. Ka yona tlogelo mongwadi ga a hlaloše ditaba ka botlalo le ge e le gore ditaba tšeo di bonala di le bohlokwa. Ka yona o ka re o utela mmadi ditaba tšeo. O ka re o re mmadi a ikhweletše ditlhalošo tšeo yena a sego a di bolela, ka gore ge ditaba tšeo di ka hlalošwa ka botlalo, di tla utollela mmadi sephiri. Ka gona, ge mongwadi a nyaka go tliša maatlakgogedi le go hlola gore go be le sephiri mo go sengwalo sa botseka, o šomiša thekniki yeo. Ke gore o fo akaretša ditiragalo tše dingwe gore mmadi a thome a ngwape hlogo go ka nyaka tharollo. Ge a sa hwetše tharollo ka boyena a nape a hutše gore o tla e hwetša ge a ka bala go tšwela pele.

* **Nepišo ("Focus")**

Groenewald (1993:23) ge a hlaloša nepišo o fo re ke ge mongwadi a nepiša taba ka go e hlaloša gabotse. O tšwela pele gona letlakaleng leo o re mongwadi o kgona go nepiša taba ka go šomiša moanegwa yo mongwe wa kanegelo ya gagwe. Ge a dira bjalo go ka thwe o nepiša ka go fetola tebelelo. Ge a tlaleletša kgopolo yeo ya Groenewald, Strachan (1988:42) o re:

Wanneer gebeurtenisse aangebied word, geskied dit altyd vanuit 'n bepaalde **visie** of **gesigspunt**. Die relasie tussen die visie en dit wat gesien word, word aangedui met die term **fokalisering**.

Seo se hlaloša gore ke mokgwa woo ka wona mongwadi a tšweletšago tebelelo ya gagwe mabapi le seo a se bonago goba tiragalo. Ka gona, nepišo ke tebelelo ya mongwadi. E ka no ba maikemišetšo a gagwe ge a ngwala a nyaka mohlomongwe go gegea babadi ka go fapantšha ditiragalo tše di itšego. Ka go dira bjalo a nyaka go tliša maatlakgogedi.

* **Tharano ya ditaba**

Tharano ke thekniki yeo mongwadi a e dirišago go raranya ditiragalo le ge e le ditaba mo sengwalong seo a se ngwalago. Ka mantšu a mangwe ge mongwadi a hlaloša ditaba o a di tswakatswakanya a be a di hlakahlakantšha. O re mola a sa botša mmadi ka taba ye e itšego, mo mothalong goba temaneng ya go latela a be a šetše a bolela ka taba e šele. Go raranya ditaba tšeo mongwadi o diriša dithekniki tše di fapafapanego tše bjalo ka kgegeoteramatiki, tekolapejana, tekolanthago, bjalobjalo. Thobakgale (1996:108) ge a hlaloša taba ya go raranya ditaba o re go na le mehuta ye mebedi ya go raranya ditaba. Mohuta wa mathomo ke ge mongwadi a sa kgone go hlaloša ditaba tša go fapana tše di diregago ka nako e tee (mafelong a go fapana). O re ge go bolelwa ditaba, ye nngwe e swanetše go bolelwa pele, mola ye nngwe e swanetše go latela yeo. Seo se ra gore mongwadi a ka

se kgone go ngwala ditaba tšeo mo mothalong o tee, ka nako e tee. Mohuta wa bobedi o re ke ge go bapetšwa ditiragalo tše pedi tšeo di nago le kgegeoteramatiki. Lereo leo le sa tšwa go hlalošwa ka mo godimo. Ge e le go raranya ka go diriša tekolapejana gona McDonnell, Cohen le ba bangwe (1979:538) ba hlaloša go re ke:

An author's use of hints or clues to suggest events that will occur later in a narrative.

Seo ba se bolelago ke gore mongwadi o tšweletša taba mo, yeo e nago le kamano le ditaba tšeo a sa tlilego go bolela ka tšona. Ka gona, ge mmadi a ka se hlokomele, o tla re moo a kopanago le ditaba tšeo a gakanega; eupša ge a hlokomela o tla napa a tanyega gore a bone gore taba yeo mongwadi a mo lomago tsebe ka yona e feletša kae. Ka thoko ye nngwe mongwadi a ka raranya ditaba ka go diriša tekolanthago. Gomme Van Gorp (1991:147) ge a hlaloša mohuta wo wa go raranya ditaba o re:

"Verteltechniek die het chronologiese verloop van een verhaal of toneelstuk doorbreekt door het inlassen van stukjes verleden; vandaar ook: een hele episode uit het verleden, ingelast in een verhaal ... omdat deze techniek de mogelijkheid schept de voorgeschiedenis van een gebeuren of handeling geleidelijk aan te verklaren, introduceert ze spanning."

Seo Van Gorp a se hlalošago ke gore mongwadi ka go diriša thekniki ye o raranya ditaba ka go lemoša mmadi tšeo di fetilego/diregilego; eupša di amanago le tšeo di diregago bjale. Se segolo ke gore mongwadi o hlaloša tiragalo ka go e swantšha le yeo e šetšego e diragetše nepo e le go gatelela bohlokwa bja tiragalo yeo le go tsoša goba go tliša maatlakgogedi go mmadi.

Ka kakaretšo go ka thwe mohola wo mogolo wa thekniki ye ya tharano, go ya le ka moo mongwadi a ka e tlišago ka gona, ke go godiša maatlakgogedi le go

tšwetša moko wa ditaba pele.

5.5.2.3 Tirišo ya dithekniki tša tšwetšopele

Go yo lekolwa ka moo Lebopa a dirišitšego dithekniki tšeo go godiša maatlakgogedi le go tiiša moko wa ditaba, sephiri, ka gona, le ka moo di lebanego le baanegwa, ditiragalo, nako le felo.

* Boipoeletšo ("Frequency")

Lebopa ge a diriša thekniki yeo mo go kanegelokopanatseka ye o boeletša tiragalo ya ketelo makga a a selego. Ketelo yeo ge e lebane le Tumo e tšweletšwa gararo go no swana ge e lebane le moanegwathuši e lego Pheladi. Ka go realo Lebopa o gatelela sephiri seo. Ketelo yeo ge e lebane le Tumo e bonwa:

- Ge Vincent a seno laela a leba kopanong ya **Chamber of Commerce** kua Kapa Shadi o mema Tumo. Tumo o a mo etela gomme ba ya dijong tša mantšiboa mmogo. Tiragalo yeo e godiša maatlakgogedi ka ge e fapantšha Tumo le Vincent. Ge Vincent a etšwa, Tumo o a tsena. Mmadi o thoma go ba le kgahlego ya go bona gore na gabotse felo fao go direga eng.
- Ge Shadi a memile Tumo gore ba kopane ka toropong. Ge ba le fao Shadi o botša Tumo gore o nyaka ba nyalana le gore o nyaka ba tloša Vincent tšatšing gore ba tle ba dule ka go iketla. Le yona tiragalo ye e godiša maatlakgogedi ao a tšilego le tiragalo yeo ya pele. Mmadi o thoma go fahlogela taba yela ya gore Shadi a mema Tumo. Seo se thomago go tšwelela ke gore o ka re Shadi o tsene fase o dira sa: kgobokgobo e a ikgobokeletša. Gomme o rata go bona gore a na Tumo o ile go feletša kae le kgopelo yeo.

- Bošego ge Tumo a etetše Shadi gomme ba iketlile ka ntlong ya Vincent. Ge ba dutše ba kwa Vincent a goroga. Ba napile ba dira ka moo ba bego ba kwane ka gona gore ba tla mmolaya bjang. Tiragalo yeo e fihliša diketelo tša Tumo sehloeng. Ka gona e tliša maatlakgogedi.

Go boeletšwa ga tiragalo yeo ya ketelo ge go lebane le Pheladi gona go bonwa:

- E le go utela mmadi boradia bja Shadi ka gobane mongwadi o gatelela bja Vincent.
- Pheladi o dirišitšwe go tšweletša boradia bja Vincent le go utolla (ka go široga) boradia bja Shadi.

Gomme tšeo di hlalošwa ke leina leo. Pheladi ke sereto. Ke botshadi bja sereto sa Mphela seo e lego sa banna. Sereto seo sa Mphela mo Sepeding se re: Ke Mphela o a phediša. Ka fao, Pheladi le yona e šupa go agiša, ka ge e le Pheladi 'a Mphela. Pheladi o phediša le go agiša Shadi ka lebaka la gore o ganne go ja Vincent leonyane morago ga ketelo ya mathomo. Ketelo ya boraro yona e filo tloga fase e lebane le go yo aga Shadi. Ge e le ketelo yeo ya bobedi yona e tlišitšwe fela ke mona le go tlalwa ke pelo. Therešo ke gore Pheladi ke motho wa go loka. Diketelo tšeo ka moka di bontšha o ka re Shadi ke motho wa go loka, mola Vincent e le wa go se loke. Ga go bjalo. Mongwadi o diriša ditiragalo tšeo e le go leka go khutiša go se loke ga Shadi fao go lebanego le moko wa ditaba: leina la mogobošwa ke sephiri.

Ka fao ge go rungwa go ka thwe ditiragalo tšeo tša ketelo tša go lebane le Tumo le Pheladi, ke tša go tliša sephiri seo sa kanegelokopanatseka ye.

* **Kgegeoteramatiki**

Mohlala wo mobotse wa ka fao Lebopa a dirišitšego thekniki ye go godiša

maatlakgogedi ke wa tiragalo ya bošego bjoo Vincent a bolailwego ka bjona. Mmadi o bona Shadi le Tumo ba dutše ka ntlong ya Vincent ba iketlile. Ba rerile ba feditše gore ba ya go dira eng, bjang, go bolaya Vincent. Ba sa iketlile bjalo, ba kwa Vincent a goroga gomme ebile go kwala gore o bo tšhetše. Ka bjako Tumo le Shadi ba ipeakanya ka moo ba kwanego ka gona. Ka thoko ye nngwe Vincent le yena o rerile go bolaya Shadi. Ge a tsena a hwetša gore Shadi o robetše. A napa a bona go le kaone go šomiša sebaka seo. O boetše morago a yo tšea sebolai go tlo phetha mošomo. Ge a tsena ka fao kamoreng ke ge a khukhunetša gabotse ebile diatla di thothomela ge a lebile moo mpeteng. Tiragalo yeo e tšhoša mmadi ka gore a tseba gore ka moo mpeteng ke Tumo yoo a swerego sebolai bjalo ka yena Vincent, e sego Shadi. Seo se godišago maatlakgogedi ka tiragalo yeo ke ka moo mongwadi a beakantšego ditaba tša diteng. Mmadi o bona Shadi a botša Tumo gore ge a rata gore ba dule mmogo ba iketle motseng wa bona, yena Tumo le Shadi ba ka no tloša Vincent tšatšing ka ge a mo kgotleletše go lekane. Sebakeng sa go tšwela pele le bona, mongwadi o rotoša Vincent a tsene fase le megopolo gore a ka tloša bjang Shadi tšatšing gore a nyalane le lekgarebe la mmotlolaro. Re sa re ke tšeo re bona Vincent a tsena ka gae. Ge a fihla o hwetša Shadi a robetše gomme o napa o bona go le kaone go šomiša sebaka seo go phetha seo a bego a se rera le megopolo. O dirile ka moo go šetšego go hlalošitšwe ka godimo. O latile sebolai gomme a thoma go khukhunetša Shadi. Sebakeng sa gore a phethe, mongwadi o tšweletša taba ya Tumo a le ka kgolegong gomme ramelao a botša kgaetšedi ya Tumo gore kgoro ya tsheko e gana kgopelo ya bona ya BAIL. Ke ka morago ga ditaba tšeo tša ramelao le kgaetšedi ya Tumo moo mmadi a hlalošetšwago gore polao ya Vincent e sepetšesepetše bjang. Taba yeo ya tekolanthago mo kgabagareng ye e godiša maatlakgogedi.

* Tlogelo

Mo go kanegelokopanatseka ye, Lebopa o diriša thekniki yeo ka go rata go tliša sephiri seo se lebanego le moko wa ditaba le go godiša maatlakgogedi.

Ka go se hlaloše ditiragalo tše dingwe ka botlalo goba go di hlaloša ka go široga, Lebopa a akgofiša nako. Tiragalo ya taelo ya Vincent ge a re o ya kopanong ya **Chamber of Commerce**, ga e hlalošwe ka botlalo mola e le gore e bohlokwa. Mongwadi o tlogetše ditaba tše bohlokwa tšeo di lebanego le tiragalo yeo. Seo mongwadi o se dira ka lebaka la gore o nyaka go utela mmadi semelo sa Vincent. O ka re o re mmadi a ikgopolele gore na Vincent ke motho wa mohuta mang. Mmadi o bala go tšwela pele ka phišegelo ya go ka humana moo mongwadi a hlalošago ka tselanyana ye nngwe gore e bago Vincent ke motho yo bjang, eupša mmadi o fihla mafelelong a sa humane tlhalošo yeo. Gona go tlogela ditiragalo goba ditaba di sa hlalošwe ka tsela ye bjalo, go lebane le sephiri seo sa kanegelokopanatseka ye, le go godiša maatlakgogedi.

* **Nepišo ("Focus")**

Lebopa ge a rulaganya tšwetšopele ya kanegelokopanatseka ye o nepiša pele ditiragalo tšeo di lebanego le Vincent, e lego go laela Shadi a sepela. Ka morago ga tiragalo yeo ya go laela ga Vincent, mongwadi o nepiša ketelano ya Tumo le Shadi. Ka go nepiša ditiragalo tše pedi tšeo: **Vincent o a sepela gomme Tumo o a tla/tsena**, mongwadi o godiša maatlakgogedi. Mmadi o rata go bona gore na Shadi ke mosadi wa mohuta mang a rego ge monna wa gagwe a etšwa go tsene moratiwa wa gagwe. O ka re ka go fapantšha batho ba babedi bao mongwadi o nyaka gore go mmadi, phafoga. Hlokomela mosadi yo Shadi gobane o na le mokgwa. Gomme ka go phafoga fao, mmadi o kgothalela go bala go tšwela pele gore a iponele ka a gagwe mahlo gore ditaba tšeo di yo felela kae.

* **Tharano ya ditaba**

Lebopa ge a rulaganya kanegelokopanatseka ye o raragantše ditaba. Ke gore, o tswakatswakanya ditaba tša diteng. O re mola a sa botša mmadi ka Shadi le Tumo ge ba be ba ile dijong tša mantšiboa a tshela a mmotša ka Tumo a

thakgetše a rekile taxi. Mmadi a re a sa re ke tšeo a bona Shadi le Pheladi, gomme Pheladi a kgalela Shadi go ratana le motho wa taxi le go phegišana le monna ka ditaba tša go ratana. Mmadi a re a sa lebeletše Shadi a kgalwa a be a šetše a kopana le yena a na le Tumo ka toropong. Ka mantšu a mangwe mmadi o kgona go kopana le ditiragalo tša go fapana, mafelong a go fapana a go feta a mabedi mo letlakaleng le tee. Ka thoko ye nngwe mongwadi o fela a šomiša thekniki ya tekolapejana go raraganya ditaba e le ge a lemoša mmadi ka tiragalo yeo e sa tlogo. Mohlala ke polelo ye e latelago ya Shadi.

"Monna wa ka ga a gona, wena tsentsha sefatanaga sa gago ka kua gae ke etla. (Letl. 38).

Polelo yeo ya Shadi ga e lemoše Tumo fela ka gore na Shadi ke motho yo mobjang, eupša le mmadi o thoma go kwa a thothomela ge mosadi wa lapa a bolela ka tsela yeo. Ka go le lengwe mmadi o thoma go kwa a sa kwešiše gore gabotse go hlaga eng ka Shadi ge a re go Tumo:

"Tumo, o se tšhoge selo. Vincent o nkhweditše ke na le dikgwebo tšela, ga o bone ebile a sa di kgathalele". (Letl. 42).

Polelo ye, yeo e lebanego le ditiragalo tša kua morago, tekolanthago, ke ye nngwe ya ditiragalo tšeo di napago di raraganya kanegelokopanatseka yeo ka ge lebakeng le mmadi a sa le swiswing ka tšeo di hlagilego kua morago. Sa bohlokwa ke gore mongwadi o gatelela bohlokwa bja tiragalo ye le go godiša maatlakgogedi.

Ka kakaretšo go bonwe ka fao Lebopa a rulagantšego tšwetšopele ka gona ka go diriša dithekniki tša go fapafapana. Se segolo seo Lebopa a se lebeletšego ge a dira bjalo ke go godiša maatlakgogedi, go tiiša bofelo bja ditaba le go lebantšha moko wa ditaba; leina la mogobošwa ke sephiri.

Bjale go yo lekolwa dikokwane tša mafelelo tša thulaganyo, e lego sehloa le tlemollahuto.

5.5.3 Sehloa le tlemollahuto

Mareo ao a šetše a hlalošitšwe mo kgaolong ya bone. Go bohlokwa gore mmadi a lemoge gore gantši bangwadi ba dingwalo tša botseka ge go etla karolong ye ya thulaganyo, ba gobelanya dikarolwana tše pedi tšeo. Ka nako o ka re ba hlakahlakantše ditaba kgane ke fela thekniki yeo ba e dirišago. Seo bangwadi bao ba se dirago ke gore thulano ya mafelelo mo go tšwetšopele e napile ke tharollo ya mathata ao a hlotšwego ke dithulano tšeo di bilego gona go tloga mathomong a tšwetšopele. Mo go kanegelokopanatseka ye Lebopa le yena o gobelantše sehloa le tlemollahuto. Ke ka fao dikokwane tše di lekolwago setee. Empa go na le thekniki e tee ye bohlokwa yeo e lebanego le sehloa yeo a e dirišitšego. Yona ke **boiphoro**. Thekniki ye ke ya ge mmadi a iphora gore o fihlile sehloeng mola gabotse go se bjalo. Ge mmadi a sa hlokomele a ka tšea gore polao ya Vincent ke sehloa. Ga se sona, ke sona fela ka ge e le sa boiphoro. Go thwe bjalo ka gore le ka morago ga lehu leo go sa na le sephiri seo se lebanego le moko wa ditaba: Leina la mogobošwa e sa le sephiri. Ga go tsebege morago ga lehu leo gore kahlolo e lebane le mang. Re tseba gore sehloa se lebane le mathata ao a lego gona gare ga molwantšhwa le molwantšhi. Bjale ge polao e lebane le Vincent yoo e sego yo mongwe wa baanegwathwadi bao gona polao yeo e bontšha sehloa sa boiphoro. Polao yeo ga ya lebane le thulano yeo e lego gare ga go loka (Tumo) le go se loke (Shadi). Ka fao ga se sona sehloa seo.

Sehloa se lebane le go utolleng sephiri seo sa go lebane le moko wa ditaba. Gomme sona sehloa seo ebile ke tlemollahuto. Taba yeo e na le maatlakgogedi ka gobane go bonwa bobedi molwantšhwa (Tumo) le molwantšhi (Shadi) ba humana kotlo. Kotlo yeo ya Tumo ya gore a dule kgolegong re a e amogela ka ge a bolaile Vincent, gomme a swanetše a lefele bosenyi bjoo bja gagwe. Re mo kwela bohloko ka ge e le motho wa go loka,

eupša bofokodi bja gagwe bo mo dirišitše tša bošilo. Re a mo amogela. Kotlo yeo e lebanego le Shadi mmadi a ka e bona gabedi. Seo se dirwa ke semelo seo sa Shadi. O tlwaelegile ka mathaithai. Ge e le gore o gafa ka nnete, gona mmadi o re kgone! Ka ge e le kgale a fetša banna. Gomme kotlo yeo e feta ya Tumo ka gore Tumo o ile go dula boiketlong ka kgolegong, mola yena Shadi a bobolelwa ke dintši a ela ditete le mamina go se yo a theeletšago tše a di bolelago. Ge e le gore ga a gafe ka nnete gona, ijonna! ijoo! kotlo yeo e di feta gamakgolokgolo ka gore o ile go gapeletšega go dula le digafi digafing, a phela bjalo ka segafi bophelo bja gagwe ka moka. Taba yeo ya go phela bophelo bja go hlanolwa e bohloko kudu ka gore a ka ba a fetša a ipolaile. Ka fao sehloa seo le tlemollohuto di na le maatlakgogedi mo o ka rego mongwadi a ka be a sa tšwela pele.

5.6 Kakaretšo

Thulaganyo ya kanegelokopanatseka yela ya **Ntlo ya monna yo mongwe** e lekotšwe. Yona ge e sekasekwa go ile gwa gatelelwa dikarolo le dikarolwana tše: Thaetlele yeo gore ga se ya felela gomme ge e feletše la mathomo e šupa Vincent gomme ya feleletša ka Tumo. Thaetlele yeo e lebane le moko wa ditaba: leina la mogobošwa ke sephiri. Go gateletšwe gape lenaneotlhopangwalwa (moakanyetšo) leo le dirišitšwego go lekola dimelo tša baanegwathwadi: Molwantšhwa (Tumo) le molwantšhi (Shadi), ka go latela lenaneo la tlhalošo ya mongwadi, polelo le ditiro tša moanegwa, tšeo baanegwa ba bangwe ba di bolelago ka moanegwa yoo le bohlokwa/tirišo ya leina la moanegwa moo go lebanego. Go gateleletšwe le taba ya gore ditiragalo tša kanegelokopanatseka ye di theilwe godimo ga thulano gare ga go loka le go se loke. Ditiragalo tša go loka go boletšwe ge di lebane le Tumo, mola tša go se loke di lebane le Shadi. Go godiša maatlakgogedi a ditiragalo tšeo go gateletšwe gore mongwadi o dirišitše dithekniki tša poeletšo le tšhutišo. Ge go lekolwa tikologo, mo go nako go gateletšwe nako ye e itšego ka go e arola ka dikarolo tše tharo e lego ya tshwanelo, ya atmosfere le ya seka/seswantšho. Ge e le felo le yona e ile ya arolwa ka tšona dikarolo

tšeo tše tharo, e lego mafelo a tshwanelo, atmosfere le a seka/seswantšho. Go tšwetšopele go gateletšwe kakaretšo ya diteng tša yona, tlhalošo le tirišo ya dithekniki tšeo, boipoeletšo, kgegeoteramatiki, tlogelo, nepišo le tharano ya ditaba. Go rumilwe ka sehloa le tlemollahuto. Gona moo go gateletšwe thekniki ya boiphoro ge e lebane le sehloa. Gomme go rumilwe ka go bontšha gore sehloa le tlemollahuto di swarane. Seo ke sona se tlišago maatlakgogedi go fihla mafelelong.

KGAOLO YA BOSELELA

6. THULAGANYO III

6.1 Matseno

Mo kgaolong ya bone go boletšwe gore kgaolo ye e yo lebantšhwa le thulaganyo III. Yona e lebane le tirišo ya dikgopolo tšeo tša thulaganyo ge di lebantšhwa le kanegelokopanatseka yeo ya : **Bomahlwabadibona**. Go yo latelwa lenaneo le:

- (a) Thaetlele
- (b) Moko wa ditaba
- (c) Lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo)
- (e) Kakaretšo.

6.2 Thaetlele

Thaetlele ya kanegelokopanatseka ye ke **Bomahlwabadibona**. Ge e phurrollwa go ka thwe e re: Batho bao ba hlwago ba di bona. Potšišo e be gore ke eng tšeo batho bao ba hlwago ba di bona? Potšišo yeo e napile e hlohla kganyogo ya mmadi gore a nyake go kwa gore ke eng seo batho bao ba hlwago ba se bona. Selo seo ka nako yeo ke sephiri go mmadi. Gomme seo ke sona seo kanegelotseka e lego sona. Taba e ba sephiri mo go mmadi mo mathomong a sengwalo. Thaetlele ye: **Bomahlwabadibona**; mongwadi o e šomišitše go šupa Joe le Ranti. Le ge bašemane bao e sa le ba bannyane ka mengwaga, lebakeng le Joe a re laodišetšago ka lona; yena le Ranti ba šetše ba di bone tša bophelo, tše botse le tše mpe. Gomme ba ithutile thuto yeo ba ka se tsogego ba e lebetše maphelong a bona, e lego go re: Bohlale bja nakonyana ga se bja selo. Bjana bo timatimela bjalo ka phoka ge letšatši le thoma go fiša. Ge mo bophelong motho a itshema go ba yo bohlale ka go eta a jabetša batho ba bangwe, mohla a lemogwa o wa fase a fetoga lefeela la mafeela.

Bohwirihwiri le bomenetša ga di thuše. Di na le moo di felelago gona. Ba di bone tša bophelo boJoe gomme ba ithutile thuto ya bophelo ka moka. Mahlatse ke gore e sa le ba bafsa. Ka fao le ge ditiro tša bona e bile tša go se loke, ga re ba nyatše, re a ba amogela.

6.3 Moko wa ditaba

Kgaolong ya pele ge go hlalošwa lereo le, kanegelotseka, go hlalošitšwe gore **Bomahlwabadibona** e lebane thwii le mahlakore a mabedi a polelo ya kanegelotseka bjalo ka ge e hlalošwa ke Narcejac, e lego: **Ya go tšhoša** le ya **go homotša** mmadi. Mahlakore ao a tšwelela ka tsela ye: thulano ya Joe le Ranti kgahlanong le Sebata le Kid Coward e tšweletša polelo ya go **tšhoša** yeo e re fihlišago go sehloa mola tlemollo ya lehuto la kanegelokopanatseka ye e tšweletša **khomotšo** go mmadi. Ka mantšu a mangwe moko wa ditaba wa kanegelokopanatseka ye o lebane le bošoro bjalo ka kanegelo ya botseka. Bošoro bjoo ke bja boJoe gotee le boSebata. Efela seo se lemogwago ke gore bošoro bja Sebata bo feta bjoo bja boJoe. Ke ka fao mafelelong mmadi a kwelago boJoe bohloko a itswalanyago le bona mola a sa kwele Sebata bohloko le go itswalanya le yena. BoJoe ba thoma ka go dira dilo tša go se loke e lego go utswa, go swara poo, bjalobjalo. Ba fihla moo ba tlogelago tšeo gomme ba gweranago le Sebata. Sebata ba mo humana a šoma ka tsela ya gagwe ya bohwirihwiri le bošoro. O ikhumiša ka bohwirihwiri. Ge ba dutše ba šoma le yena ba thoma go lemoga bohwirihwiri bjoo bja gagwe gomme seo se hlola thulano magareng a bona (boJoe) le Sebata. BoJoe ba be ba itšea gore ke ba bašoro, eupša ge ba thoma go thulana le Sebata ba lemoga gore bona ga se selo. Ka fao ba tlogela mekgwa yeo ya bona ye mebe. Ge e le Sebata o ile a tšwela pele le mekgwa ya gagwe go fihlela a swarwa. Go swarwa moo go dira gore mahlong a mmadi Sebata a ye fase. Ka gona o tloga seriti sela sa gagwe gomme mmadi ga a sa itswalanya naye; mmadi o a homotšega.

Bjale go tlo hlokomelwa lenaneotlhophangwalwa la kanegelokopanatseka ye.

6.4 Lenaneotlhophangwalwa

Go no swana le kanegelongkopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe**, le gona mo kanegelongkopanatseka ye ya **Bomahlwabadibona**, Lebopa ga se a šomiše molwantšhwa wa letseka. Lenaneotlhophangwalwa la kanegelokopanatseka ye le na le dikokwane tše di latelago:

- * Balwantšhwa ke batho ba maemo.
- * Ga ba na bofokodi.
- * Ga ba ye fase.

Dikokwane tšeo tše pedi tša mathomo ke tšona di yago go lekolwa ge go lekolwa semelo sa balwantšhwa ba kanegelokopanatseka ye.

6.5 Tirišo ya dikokwane tša thulaganyo.

6.5.1 Kalotaba

Go ya go lebantšhwa dielemente tšeo tše nne tša kalotaba le kanegelokopanatseka ye ya **Bomahlwabadibona**. Go yo thongwa ka baanegwa.

6.5.1.1 Baanegwa

Go yo latelwa tshepedišo yeo e dirišitšwego ge go lekolwa semelo sa molwantšhwa le molwantšhi mo go **Ntlo ya monna yo mongwe**.

- * **Balwantšhwa : Joe le Ranti**

Lenaneotlhophangwalwa la rena le re balwantšhwa ke batho:

- * Ba maemo.
- * Ga ba na bofokodi.

Go yo tsopolwa mehlala go tiiša seo se bolelwago ke lenaneo le.

* BoJoe ke batho ba maemo.

Bašemane ba ba apara diaparo tša batho ba go ba le ditšhelete gomme le go sepela ba sepela ka difatanaga. Ga ba sepele ka ditaxi goba go tšama ba kgopela dilifiti. Ka fao ba na le sa bona.

- Tlhalošo ya mongwadi.

(i) Diphapantšhotshwanelo.

Mongwadi ge a utolla go ba le maemo ga baisana ba o re:

Le moaparo wa rena o tla o bona gore ke wa mathaka a go tseba meragelo ya go tšhantsha e lego go swara tau ka mariri.
(Letl.63).

Mongwadi o šomišitše lentšu leo "mathaka" gomme a le fapantšha le la "bomagogorwane" go laetša maemo a baisana bao. Godimo ga fao diaparo tšeo tša bona tša go tura di ba bea maemong a godingwana go laetša gore ba na le tšhelete le ge e le gore ga ba šome ba phela ka go utswa. Go tšwela pele go laetša go ba le maemo ga bona mongwadi o re:

Morago ga matšatši a se makae ke ge nna, Ranti le States re le ka gare ga sefatanaga re rautša metheoša, meboto le dithaba re lebile bohlabela bja Transfala. (Letl.66).

Ke mang ngwana wa mengwaga ye 19 wa go ba le sefatanaga a se na tšhelete goba ka gabo e se bahumi? Ga a gona. Go ba le sefatanaga ga baisana ba mola ba sa tšwe ka malapeng a bahumi goba bona ka bobona ba rutegile, mola e sa le bana ke tsela ye, go laetša go ba le maemo. Go ka rungwa ka go laetša gore le boitshwaro bja bona ke bja batho ba maemo. Gomme mongwadi ge a laetša seo o re:

O (Sebata) re boditše gore o nyaka diatla tša go swana le tša rena tša go hloka makgwakgwa, batho bao ba sa tsebjego ke maphodisa ka lebaka la melato ye ba e dirilego gomme maphodisa ba ba beile leihlo. (Letl.64).

Se ke sešupo sa gore baisana ba le ge ba be ba dira dilo tša go se loke, ba be ba se ka dipukung tše dikgolo tša molao ka baka la bosenyi. Ka fao go itaetša gore ge e le mabapi le bosenyi gotee le bošoro ba sa hlwekilenyana ba ka fasana ge ba bapetšwa le Sebata. Le ge go le bjalo re swanetše go no fela re ba beile leihlo.

- Polelo le ditiro tša balwantšhwa : Joe le Ranti

(i) Diphapantšhotshwanelo

Go bontšha go ba le maemo ga bona balwantšhwa, Joe o re:

Batho ba go swana le nna Joe re kile ra ba beng ba lefase ka thoko ye nngwe. (Letl.62).

Go realo go laetša gore le ge ba se sa le maemong ao a pele, ba sa fela ba le maemong a godingwana ka thoko yeo ba lego ka go yona. Gomme go tiiša seo dipolelo le ditiro tša bona di hlatsela seo. Joe o re:

Go hlasola dilo tša batho mola ba tlile ka toropong re ile ra ipotša gore di ka re ntšha seriti gobane e le tša bomagogorwane, e sego rena ditau digohlodi tša lewa. (Letl.63).

Se se laetša gore le ge ditiro tša bona e be e le tša go se loke, ba be ba di dira ka go itlhompha ka ge e be e le batho ba maemo. Ba be ba sa nyake go lebelelelwa fase ka go dira dilo tšeo di tla ba tsentshago mahlo a batho, tša ba iša fase bjalo ka go phamoladikhwama.

(ii) Diphapantšhotlaleletšo

Le ge boJoe ba senya, tšeo ba di dirago ka thoko ye nngwe di dira gore mmadi a ba rate. Bona ba re:

Tša go swara poo re be re di fetile re di tlile ka kua thoko yela re di tlogeletše bomaithuti ba go hlagalelwa ka moo e lego gore ba apara dieta tše nkego ke digarafo goba malepolana a go šupa godimo. (Letl.62).

Go tlogela ditiro tše dingwe tše mpe ga boJoe go thakgatša mmadi gomme o kwa a amogela baisana ba a bile a itswalanya le bona.

- Tšeo batho ba bangwe ba di bolelago ka bona : Joe le Ranti

(i) Diphapantšhotshwanelo

Polelo ya mootledi wa lori yoo ba kopanego le yena ka Tzaneen ge a ba memela go yo kopana le Sebata kua Themba, e laetša gore baisana ba ke tšona dikgwari, batho ba maemo mo modirong woo wa bona wa go se loke. Monna yo o tliša se ka gore go bona:

Ke bona gore ge le ka tsebana le monna yo ke bolelago ka yena le tla dira dikgolo bašemane. (Letl.64).

Se ke sešupo sa gore le ge tšeo ba bego ba di dira e be e se tša go ya ka tsela, efela di be di bontšha bokgoni mo mošomong wa bona moo e lego gore ba bangwe bjalo ka monna yo ba be ba bona bokamoso bjo bokaone mo modirong wa bašemane bao.

Go ba le maemo ga balwantšhwa go lekotšwe. Seo se tla lemogwago ke gore go ba le tšhelete, diaparo le difatanaga ga bona, go lebane le go se loke, ka ge tšeo ka moka ba ikhumanela tšona ka tsela ya bohodu. Go hlweka moo ga diatla tša bona ga se ga selo ka ge malapa le batho ba bantši ba tsena mathateng ka baka la ditiro tšeo tša bona. Ka fao maemo a bona ga se a selo. Ke maemo a bohwirihwiri.

Go bonwe diphapantšho tša balwantšhwa ge e le batho ba maemo. Bjale go yo latela diphapantšho tša balwantšhwa ge e le batho ba go se be le bofokodi. Le gona mo go yo tsopolwa mehlala.

* Balwantšhwa (Joe le Ranti) ga ba na bofokodi

- Tlhalošo ya mongwadi

BoJoe ba na le bokgoni godimo ga mediro yeo ya bona le ge e se ya go loka. Ba tseba ditaba tša bona. Mongwadi o re:

Aowa, o se re tšhoge, le ge re sa le ba bannyane re tseba madirelo a dilo; lekope ga le ke le lahla mmini. (Letl.66).

Polelo ye e hlaloša bokgoni. E dira gore mmadi a se nyatše boJoe le ge e sa le ba bannyane. Babadi ba amogela bokgoni bjo ka thoko ye nngwe.

Go tšwela pele mongwadi o laetša gore le ge baisesa ba ba ikhwetša ba le ka gare ga mathata, seo ga se ba timeletše menagano. Mathata o ka re ke seloutšo sa megopolo ya bona. Ge ba notleletšwe ka "kgolegong" ya Sebata kua Acornhoek gomme ba sedimošwa ka kotsi ye e tlogo wela ntlo yeo bošegong bjoo, mongwadi o re:

Ga go a re tšea nako go hlahlamolla hlaka ya lefelo leo ra ba ra kgona go tšwa. Re hweditše lori e eme ka ntle. Ranti o ile a dira makatika a gagwe ya ba ya duma. (Letl.75).

Se ke taetšo ya go hloka bofokodi. Ga ba tšhogeke dikhurung. Letšhogo le dira gore ba hlalefe. Gomme ka go dira bjalo mmadi o a ba rata o itswalanya le bona.

- Polelo le ditiro tša balwantšhwa (Joe le Ranti)

Balwantšhwa ba bontšha gore le ge ba be ba dira dilo tša go se loke, bontši bja dilo tšeo ba be ba di dira ntle le go kweša yo mongwe bohloko mmeleng. O re ge a ipolela molwantšhwamogolo Joe:

Ka leleme gona, ge o ka nkhwetša ke na le mogwera wa ka Ranti, o be o ka se fete gobane re be re ka no fihla nageng ge re rata kgoši ya re rolela bogoši bja yona. (Letl.62).

Baisana ba ba be ba na le bokgoni bja go dira dilo tša bohvirihwiri. Efela le ge go le bjalo ka thoko ye nngwe ba be ba dira gore mmadi a ba rate a itswalanye nabo ka gore ba be ba se ba fetelela moo bohvirihwiring bja bona. Ke ka fao Joe a rego:

Mokgwa ke bona gore re be re sa dume go ba dikgoši. Maleme a rena a be a tla go riteletša wa kgotsofala, go swana

le lejapela ge le latswa pudi la re go fetša la e metša e feleletše.
(Letl.62).

Dipolelo tše di laetša go se be le bofokodi ga balwantšhwa. Ga ba nape ba re ka gore ba kgona go hlalefetša batho ba bangwe, ba fetelela. Aowa! ba na le gona go kwela batho ba bangwe bohloko.

Ge ba bona gore e ka ditiro tše di itšego di na le gona go tsenya bophelo bja bona kotsing, gona balwantšhwa ba rena ba boela ka sa morago. Go tiiša se ba re:

Mathadinthako a go šomiša dikarata tša go ntšha ditšhelete ka metšheneng ya dipankeng re kile ra fela re a šomiša kudu. Gore ke tlogele ke gore ebile makga a mabedi ke gahlana le baisa ba go se butšwe; lephodisa le monna wa lešole.
(Letl.63).

Se ke taetšo ya gore balwantšhwa ga ba re ka gore ba kgona go ikhumiša ka bjako ka ditšhelete tše ba di hwetšago ka bohwirihwiri, ba no ganelela mekgweng yeo ya bona ya go se loke. Go ganelela go tla be go era gore ba na le bofokodi. Bjale ka gore ga ba na bofokodi, ge ba bona kotsi ba a tlogela, gomme mmadi o a kgahlega.

- Seo baanegwa ba bangwe ba se bolelago ka Joe le Ranti

Balwantšhwa ba rena ga ba na bofokodi. Ka mehla ba ema godimo ga seo ba ikannego go se phethagatša. Ke ka fao re kwago Sebata a re:

Ke nyaka go le phethela ka moo re kwanego, fela ke nyaka gore le ipontšhe gore le bomahlwabadibona go feta ka moo le šetšego le bontšhitše. (Letl.74).

Polelo ye e laetša gore Sebata bjalo ka rena babadi, ga a nyatše bokgoni bja boJoe. O bona gabotse gore ba na le bokgoni gomme seo se ba fa maemo a go se be le bofokodi.

Gomme go tšwela pele go bontšha gore boJoe e be e le dikgwari mošomong woo wa bona le ge ba be ba senya, go bonwa ka morago ga gore ba be kgolegong, banna ba maphodisa ba lekala la diphoofolo la **Endangered Species Protection Unit** ba fetša ba pšhele moko ba re boJoe ba lokollwe gobane go sa hwetšwe bohlatse kgahlanong le bona. Go thwe:

Go kwala gore ba sepetše go fihla go la Hong Kong ba nyaka bohlatse bja gore ba re kgaphetše molato, fela gwa pala.
(Letl.70).

Tše ke tše dingwe tša ditaetšo tša gore diatla tša baisana ba di be di hlwekile ba hloka le ka rekoto maphodiseng. Seo e be e le bokgwari gomme se tiiša le go laetša go se be le bofokodi ga bona.

Bjale go yo hlokomelwa semelo sa molwantšhi.

* Molwantšhi : Sebata

Ge go lekolwa semelo sa molwantšhi go ya go latelwa tšona dintlha tšeo tša tlhalošo ya mongwadi, polelo le ditiro tša molwantšhi le seo baanegwa ba bangwe ba se bolelago ka molwantšhi. Kanegelongkopanatseka ye molwantšhi go no swana le balwantšhwa, ke motho:

- Wa maemo
- Ga a na bofokodi.

Se bohlokwa seo mmadi a swanetšego go se hlokomela ke gore le ge semelo sa molwantšhi le balwantšhwa di theilwe godimo ga dikokwane tša go swana,

go dintlha tše pedi tšeo di fapantšhago baanegwathwadi ba. Ntlha ya pele ke ya gore balwantšhwa ga ba ye fase mola molwantšhi mafelelong a eya fase. Ya bobedi ke bošoro bja bona. Le ge bobedi ba dira ditiro tša go laetša bošoro, efela ditiro tšeo tša molwantšhi di feta tšeo tša balwantšhwa ka bošoro. Mafelelong balwantšhwa ka go ya kgolegong gomme ba boa ba sokologa ba tlogela ditiro tšeo tša go se loke, ba kgahla mmadi o a ba amogela o itswalanya nabo mola a sa itswalanye le molwantšhi yoo a sa fetogego. Tšeo ke dintlha tšeo di fapantšhago baanegwathwadi bale ge bobedi ba emela lehlakore la go se loke.

- Tlhalošo ya mongwadi

*** Molwantšhi (Sebata) ke motho wa maemo.**

Molwantšhi wa rena Sebata o na le maemo ka ge a na le ditšhelete tše dintši. O na le difatanaga, dihelikoptara le tšona dipolase. Dilo tše di mmea maamong ao e sego a motho wa mehlang.

(i) Diphapantšhotshwanelo

Lebopa o hlaloša leemo la molwantšhi le laetša go ba le maemo ga gagwe. O re:

Ke gona moo re hweditšego monna wa phompha wa go ema ka dinao, molala wa gagwe o ka re ke kutu ya mohlare. Leina la gagwe re kwešišitše gore ke Sebata. Monna yo ka nnete e be e le sebata le ge o mo lebeletše ka mahlong. (Letl.64).

Mmele woo wa gagwe o laetša gabotse gore Sebata e be e le sekhorane gare ga dikhorane. Ge a tšwela pele go bontšha gore ruri monna yo o be a na le sa gagwe, mongwadi o re:

Ka tsela yona yeo ya George's Valley ke moo Sebata a bego a ikgethetše go dula gona. O be a šetše a rekile polase gomme a agile, ebile a sa aga. Le ke lefelo leo le hwetšwago fela lefaseng la ditiro. (Letl.72).

Tlhalošo ya legae leo la Sebata e laetša gore ditšhelete di be di tšhologa go monna yo. O be a phela legodingwaneng. Ge e be e se motho wa maemo, o be a ka se phele bonananeng ka tsela ye bjalo.

Go bontšha gore o be a na le maikemišetšo modirong woo wa gagwe, mongwadi o re:

Sebata ... o reka a rekiša dilo ka mehuta ya tšona se segolo e le go bona gore potla ya gagwe ga e ote. Ge e le bjale o itokišeditše go lefa tšhelete ye ntši ge a ka hwetša manaka a ditšhukudu, ga go kgathalege gore ba tliša a makae. (Letl.64).

Tsela yeo ya Sebata ya go iphediša ka go emaema gore tšhelete e phele e tsena ka go "šoma" moo ga gagwe, ga e kgahle mmadi, gomme ga a itswalanye le Sebata.

- Polelo le ditiro tša molwantšhi (Sebata)

(i) Diphapantšhotshwanelo

Go bontšha go ba mohumi ga Sebata go tšweletšwa ke polelo yeo ya gagwe ge a boledišana le boJoe ka manaka a ditšhukudu. O re go bona:

Ge le ka kgona go a tliša ka lori ye nyenyane nka no bolela le lena ra kwana ka seripa sa diranta tše milione go fihla go yona milione ge le kgonne go tlatša lori. (Letl.65).

Polelo yeo e laetša maemo a Sebata ge go tliwa ka ditšheleteng. Ga go motho yo a ka dirago ditshepišo tša tšhelete ye kaalo go batho ba go swana le boJoe bao a tsebago gore ba bjang, ba phela bjang, a se na yona le tšhireletšo.

Go tiiša dipolelo tša gagwe le go bontšha maemo a gagwe, Sebata ge a bolela le boJoe gomme ba bontšha ba kwana ka morero woo wa bona, o fa baisana ba R70 000 e le tšhelete ya phuthollamoraba e lego depositi ya mošomo woo. Ke mathomo ba kopana ebile ga go moo ba saenago go itlama go dira mošomo woo, eupša ba fiwa lerwa le lekaalo ke Sebata.

- Seo baanegwa ba bangwe ba se bolelago ka yena : Sebata

Mootledi wa lori yoo boJoe ba kopanego le yena go la Tzaneen ge a hlaloša Sebata, o mo hlaloša gore baisana ba rena ba tšeege maikutlo. Tlhalošo ya gagwe e laetša gore Sebata ke motho wa maemo ka gore o re boJoe ba ka se ete ba swara poo goba go utswa difatanaga le ge e le gona go thuba mabenkele. Gomme se segolo ke gore Sebata yoo o tla ba lefa gore ba kgotsofale.

* Molwantšhi (Sebata) ga a na bofokodi

- Sebata o dira dilo ka go iketla le gona ka lenaneo

Taba ye e bonagala ka fao Sebata a tšweletšago mediro ya bohvirihwiri ka gona ntle le go lemogwa. Go phuthela go se loke moo ga gagwe Sebata o šomiša badiredi ba go fapafapana ba go se tsebane. O šomiša Kid Coward le sehlopha sa gagwe. O šomiša mootledi wa lori yoo a sa šomego moo go yena eupša a šomelago batho ba bangwe. O šomiša gape le boJoe. Se ke taetšo ya gore Sebata o dira mošomo wa gagwe ka bokgwari mo e lego gore ka dinako tše dintši ditiragalo tšeo tša bohvirihwiri di ba kgole le yena gomme maemo a gagwe a ditšhelete a bontšhe go se amege felo.

Ka thoko ye nngwe Sebata o hlalefile ka baka la gore o šomiša akhaonto ya tšheke moo e lego gore ga a khutiše go ba le tšhelete ga gagwe. Se o se dira ka mabaka a go fapana. A mangwe a mabaka ao ke a: O šomiša tšheke gore a kgone go jabetša bao a dirišanago le bona; o e šomiša gape ka leano la gore a se šike ka tšhelete ye ntši, mola a e šomiša gape ka gore o tla kgona go laetša babelaeadi ba gagwe go re yena o reka dilo a rekiša gomme ga a na sephiri.

- Sebata ga a phophoroge

Ge Sebata a ekwa gore boJoe ba lokolotšwe kgolegong ga a tšhoge a tšhaba a tšhabela ka ntle ga mellwane goba a khuta moo a ka se tsogego a bonwe ke baisana ba. O ya fao a tsebago gore ka ge e le bomahlwabadibona, ba tla mo humana go se go ye kae. Seo o se dira e le gona go laetša gore yena ga a ikemišetša go radia mang kapa mang yoo a dirišanago le yena. Ka mantšu a mangwe ge go befile, mogopolo wa Sebata ga o thegele maotong a gagwe, eupša o šila o kgwahlišitše.

Ka go le lengwe lehlakore Sebata ga a re ka gore ke bonetšwe, e re ke tloše bao ba mponetšego tšatšing. Go dira bjalo a ka tlatša diatla tša gagwe madi gomme a tla a itšhela madimabe. Seo a se dirago ke go šomiša yona mekgwa ya gagwe ya bohvirihwiri gore a be kgole le bošula. Ge go be go se bjalo a ka be a ile a bolaya boJoe. Bjale sebakeng sa gore a ba bolaye, o diriša mathaithai ao a gagwe gore a se rothelwe ke madi a kgofa. Ka go dira bjalo o tšwela pele o bonala e le wa go loka mola e le gore nnete ke gore ga se a loke.

- Bohlokwa bja tirišo ya maina a baanegwa

Le gona mo kanegelongkopanatseka ye go na le maina a mabedi, e lego la moanegwathwadi (Sebata) gammogo le la moanegwathuši (Kid Coward) ao a hlalošago dimelo tša bona.

* **Sebata**

Sebata ke phoofolo ya borofa ya go phela ka nama (carnivorous animal/roofdier), bjalo ka tau. Tau ke kgoši ya diphoofolo gomme e tšhabja ka baka la bošoro bja yona. Ke ka fao ge go ka re go iketlilwe gwa hlabja mokgoši wa sebakgomo, ka moka matswalo a a tširoga. Ee! ge motho a fiwa leina la Sebata, go ra gore mekgwa le ditiro tša gagwe ke tša go sepelelana le leina leo. Ke ditiro tša go se loke (go tšhoša).

Mo go kanegelokopanatseka ye, Lebopa o kgethile leina leo ka go nepiša bošoro bja monna yo Sebata. Lebopa o re Sebata o be a ješa bao ba lomago maphodisa tsebe ka bohvirihwiri bja gagwe, bjelele pele ba ka tseba gore go direga eng. Se ke sešupo sa gore Sebata e be e le mmolai yoo a kgeilantšhago batho bjalo ka tau yeo e kwešitšwego bohloko ge a ka kgopišwa. Sebata e be e se mmolai wa batho fela, eupša le tšona diphoofolo tša lešoka bjalo ka ditšhukudu. Bošoro bja gagwe bo bonwa ka fao a bolayago ditšhukudu ka bontši ka gona. Go molaleng gore ge manaka a ditšhukudu a šalela a tlala lori, gona go hwile ditšhukudu tše makgolokgolo ka ge tšhukudu e tee e na le lenaka le tee. Bošoro bjoo bja go bolaya batho le diphoofolo ka tsela tša go šiiša dinama tša mmele, bo sa tiišetšwa le ke taba ya go dula dithabeng, ka mašohlošohlong, le go rua diphedi tše bjalo ka dikwena. Ka gona, Lebopa leina leo la Sebata ge a le šomiša mo go kanegelokopanatseka ye, o le šomišitše ka go nepiša moko wa ditaba: **bošoro (go tšhoša)**. Go dira bjalo e le go laetša gore monna yo o be a tšhabja ka lebaka la bošoro bja gagwe e sego ka lebaka la gore a humile. Aowa!

* **Kid Coward**

Leina leo le hlamilwe ka mantšu a Seisimane, e lego 'Kid' yeo e lego ngwana, le 'Coward' yeo e rago gore motho wa lefšega. Ka gona go ka thwe leina leo ge le hlalošwa ke go re "ngwana/moisana wa lefšega". Kid Coward ke lefšega. Bofšega bja gagwe ka boripana bo ka bontšhwa ka tsela ye: Ga a

kgone go lebanya bothata a le tee. Ge go le bothata o romela Ralefatla le batho ba gagwe. Kid Coward o rometše boRalefatla go amoga boJoe manaka a ditšhukudu le lori ka kua lešokeng. O boetše o ba rometše go yo tšhošetša boJoe kua Seshego morago ga go boa kgolegong. Mohla Joe le Ranti ba šwahlile ka "kgolegong" ya Sebata kua Acornhoek gomme ba swere ditšheke tša tšhelete ya go feta milione wa diranta gotee le lori yeo o ka rego ya go rwala marotho, Kid Coward o boetše a ba kitimiša le go ba hlasela a na le Ralefatla. Mehlala yeo ka moka e bontšha gore moisana yo ke lefšega ka ge a phela ka go tšhošetša le go palelwa ke go lebana le taba ya gagwe a nnoši goba monna ka monna. Gape, leina leo ke leina la botsotsi la go ikgakantšha gore a se tsebje gore gabotsebotse ke yena mang. Go bontšha gore ke tsotsi, bona ka moo a lekago go ikgakantšha ka gona ka go itira morekiši wa diaparo mola seo e le go tšhela bao ba sa tsebego ditsotsi phori mahlong. Ka gona ditiro tšeo tša gagwe, bofšega le botsotsi, di bopa semelo seo sa gagwe seo se sepelelanago le moko wa ditaba: **go tšhoša (bošoro)**. Gomme ge go nyakišišwa ka kelohloko go lemogwa gore mongwadi o gatelela tša go se loke ka leina leo, ka ge e le la botsotsi. Le gore le dirišitšwe ka go široga go bontšha gore Sebata o dirišana le lefšega leo mafelelong le tlilego go mo lokela mathateng. Ka gona le tiiša bofelo bja ditaba ka ge mafelelong Kid Coward le boSebata ba swarwa. Lona leina leo le gatelela gape le taba ya mmadi ya go se itswalanye le boKid Coward ka ge mmadi a itswalanya le dinatla, batho ba go loka, boJoe le Ranti.

Go ka akaretšwa ka gore balwantšhwa le molwantšhi ba nyakile go swana ka gore bobedi ba lebane le lehlakore la go se loke. Phapano e no ba gona gore molwantšhi o fetiša balwantšhwa ka go se loke (bošoro) moo. Go feta fao balwantšhwa ba fetša ba lefile melato ya bona ka go swarwa ba ya kgolegong. Ge ba boile ba a sokologa. Seo se dira gore babadi ba ba amogele ba itswalanye le bona. Ge e le molwantšhi yena e no ba motho yo mošoro go tloga mathomong go fihla mafelelong le ge e le gore moo mathomong o bontšha o ka re o lokile. Bjale ka gore kua mafelelong go se loke ga gagwe

go a utologa, o ya fase gomme babadi ga ba mo amogele. Go rumilwe ka go bontšha bohlokwa bja tirišo ya maina a baanegwa go hlaloša dimelo tša bona.

Bjale go yo lekolwa elemente ya bobedi e lego ditiragalo.

6.5.1.2 Ditiragalo tša kalotaba.

Ge go lekolwa ditiragalo tša kalotaba ya kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe** go boletšwe ka mahlakore a mabedi a bophelo ao a swantšhwago ke ditiragalo tša thulaganyo. Go bile gwa bontšhwa le gore gantši la go loka le lebane le ditiro tša molwantšhwa, mola la go se loke le lebane le ditiro tša molwantšhi. Lebakeng le, go yo lekolwa ditiragalo tšeo tša kalotaba ya **Bomahlwabadibona**.

Go no swana le kanegelongkopanatseka yeo ya mathomo, le gona mo tiragalo ye bohlokwa mo go kalotaba ke thulano ka gobane ke moo maatlakgogedi a thomago gona. Efela go fapana le moo kanegelongkopana ya mathomo, mo kanegelongkopana ye, thulano e gare ga lehlakore le tee. Thulano yeo e gare ga go se loke le go se loke. Go se loke ga mathomo go lebane le boJoe, mola go se loke ga bobedi go lebane le Sebata. Go se loke ga boJoe ke ga fasana ge go bapetšwa le ga Sebata. Ke ga fasana ka gore go tloga mo mathomong Joe o laetša gore ba ile ba dira tša go se loke ka go utswa, go swara poo, bjaloobjalo; eupša bjale ba lahlile. Ge ba seno tsebana le Sebata ba tšwela pele ka go dira dilo tša go se loke e lego go bolaya ditšhukudu ba tšea manaka a tšona gore ba ye go a rekišetša Sebata. Ba a swarwa, ba ya kgolegong. Ka go ba kgolegong moo ba lefa molato wa bona. Gomme ge ba etšwa fao ba a sokologa ba lahla dilo tšela tše mpe ka moka. Ka go dira bjalo ba kgahla mmadi, o itswalanya le bona. Ka go le lengwe go se loke ga Sebata go ka godimo ka lebaka la gore o dira dilo tša bohwirihwiri tša go tšhoša: O šomiša boJoe go bolaya ditšhukudu ba tšea manaka a tšona; o šomiša gape Kid Coward go amoga boJoe manaka ao le go ba gobatša. O tšhošetša boJoe ka go ka ba bolaya goba go ka ba lahlela ka letamong la dikwena tše bogale.

Mafelelong go bonwa ka baka la bjona bohvirihwiri le bošoro bjoo bja gagwe a thibela tšheke ya diketekete tša diranta yeo a bego a e file boJoe. Ge mo mafelelong a swarwa, mmadi ga a mo kwele bohloko ka gore o bona seo e le seo se mo swanetšego.

Ka gona, tiragalo ya go amogwa manaka a ditšhukudu ga boJoe ke Sebata ka go šomiša Kid Coward, ke thulano ye e tšhošago. Thulano yeo e lebane thwii! le moko wa ditaba e lego **bošoro le go tšhoša**: Bošoro le bohvirihwiri bja Sebata. Gomme go fihlelela seo mongwadi o dirišitše dithekniki tše di latelago: go diegiša nako le poledišano ge e le thekniki ya phetogotebelelo go tliša maatlakgogedi.

6.5.1.3 **Tlhalošo le tirišo ya dithekniki tša kalotaba.**

*** Go diegiša nako**

Lekganyane (1977:93) o bolela gore go diegiša nako go lemogwa ge go bapetšwa nako ya diteng le ya thulaganyo. O tšwela pele gore mongwadi gantši o diegiša nako go tliša maatlakgogedi le go gatelela taba ye bohlokwa. Gomme ge e le Mojalefa (1993:103) yena o hlaloša gore go diegiša nako ke ge mmadi a itemogela gore mongwadi o hlaloša (di)tiragalo goba (di)taba ka tlhokomelo ye e se nago tekanyetšo. Mohlala wo mokaone wa thekniki ye ya go diegiša nako mo kanegelongkopanatseka ye ke ditaba tšeo tša bophelo bjo bo fetilego bja boJoe le Ranti. Dibata tšeo Joe a di laodišago moo mathomong a kanegelokopana yeo ga re a di letela gomme di bonala e le fela tša go diegiša nako ka ge di sa batamele go thuša go fihlelela thulano yeo ya boJoe le Sebata. Mohola wa ditaba tšeo ke fela go tliša maatlakgogedi a go dira gore mmadi a kganyoge go bala go tšwela pele go kwa gore a na bašemane bao ba bannyane, bao ba ipitšago gore ke bona 'ditau digohlodi tša lewa le bomahlwabadibona', gabotsebotse ba ile go feletša kae ka gore ke moo ba re ba tlogetše ditiro tšeo tša bona tša go se loke. Ditaba tše di hlalošwa ka

botlalo, ka tsela yeo Lebopa o di diriša fela go diegiša nako e le gona go godiša maatlakgogedi a kanegelokopana yeo.

* Poledišano

Groenewald (1991:49) ge a hlaloša kgopolo yeo o re:

Ka lehlakore(ng) le lengwe poledišano ke tebelelo ("viewpoint') ye e itšego ye bohlokwa, ka gobane e emela mmakgonthe, nnete, ke polelo ye e lego therešo/nnete. Ga se polelo ya mongwadi goba molaodiši ye a e šomišago ge a laodiša ditaba tše di lebanego le therešo/nnete. Poledišano ke therešo ye e sokologilego.

Thobakgale (1996:95) ge a tlaleletša tlhalošo yeo ya Groenewald o laetša gore ka poledišano mongwadi o fetola tebelelo ya gagwe. Ke go re, ditaba tšela a bego a di laodišetša mmadi bjale di anegwa ke moanegwa. O tšwela pele gona letlakaleng leo go bontšha gore polelo ya moanegwa e na le nnete go feta ya mongwadi ka gore yena o be a le gona ge go direga ditaba tšeo; di be di mo ama. Gomme ka go realo go ka thwe go na le phapano gare ga tebelelo ya mongwadi le moanegi, ka gore ge moanegi a hlaloša, o bolela ditaba tša kgonthe. Ka mantšu a mangwe o bolela ka mo ditaba di lego goba di bilego ka gona.

Ditlhalošo tša borateori ba di šupa taba ye kgolo ye bohlokwa mabapi le poledišano. Taba yeo, ke gore, poledišano ge e tšwelela mo sengwalong, ke karolo ya bonnete. Ke gore ge go tšewa poledišano yeo e tšwelelago mo go kanegelokopanatseka ye, polelo yeo ga se ya molaodiši. Aowa! Ke moalodiši a tsopola nnete. Molaodiši o tsopola nnete yeo ka go re:

"E le gore ona a hwetšwa kae ona manaka ao?" Ranti mogwera wa ka a botšiša a beakanya kepisana ya gagwe yeo a

sa bago a e tšola le ge re be re le ka ntlong.

"Taba ke yona yeo bana ba ka," gwa bolela Sebata a ingwaya seledu sa gagwe sa go nona, "ke ka fao mahlatse e lego a bao ba a hwetšago manaka ao a ditšhukudu. Ge le ka a hwetša la ba la kgona go fihla moo re tla kwanago gore a fihle gona le tla ba le tšhelete yeo le sa kago la lora go ka ba le yona goba go e bona e sa le le belegwa. (Letl.65).

Poledišano ye ya boJoe le Sebata ke phetogotebelelo ka gore taba yeo ba e bolelago ke nnete. Polelo ye e tšwa melomong ya bona e sego molomong wa molaodiši. Gomme rena babadi re bona nnete yeo ka mahlo a rena. Seo se nape se dire gore poledišano yeo e be le maatla ka gore ga e re foraforetše, eupša e tiiša le go nepiša bohlokwa bja kgwebo yeo ya manaka a ditšhukudu ba bolelago ka ona. Poledišano yeo e godiša letšhogo leo le lebanego le thulano ka gore re tseba gore batho bao ka moka ke ba bašoro. Bošoro bjoo bo lemogwa ka : (a) Sebata o nyaka manaka ka pela mola a tseba gabotse gore ga go bonolo go a humana; (b) o ba lemoša di tloga fase gore ba se leke mahlajana ba loma maphodisa tsebe ka morero woo gobane ge ba ka dira bjalo ba tla lewa ke phiri pele ba ka lemoga gore go direga eng. Polelo yeo e a tšhoša ka gobane e bontšha bošoro. Gomme go bea boJoe magahlanong a ditsela, ge ba tloga fao ga gagwe Themba o ba fa R70 000. Se se dira gore ba tloge fao ba le bothateng bja gore ba gapeletšega go phetha mošomo woo go rata le go se rate. O ba fegile lefateng ka gore o fetotše tebelelo ya gagwe. Ka gona mongwadi o dirišitše (thekniki yeo ya) poledišano go gatelela bošoro bja Sebata. Gomme bjona o bo tšweletša ka go diegiša nako ka poledišano yeo. Tabakgolo e le go godiša maatlakgogedi. Maatlakgogedi ao ke a go tšhoša moo go lebanego le thulano. Thulano yeo e lebane le sephiri. Ge sephiri seo se utologa, mmadi o a homotšega ka gore o itswalanya le balwantšhwa, mola a thabela go bona toka e phethagala ka go swarwa ga Sebata.

Ge go rungwa go ka thwe maatlakgogedi a ditiragalo tša kalotaba a thoma go thulano ya gare ga go se loke (boJoe) le go se loke (Sebata). Thulano yeo e lebane le go amogwa manaka a ditšhukudu ga boJoe. Yona thulano yeo e lebane le moko wa ditaba: **go tšhoša le go homotša**. Go fihlelela seo mongwadi o dirišitše thekniki ya go diegiša nako le ya poledišano ge e le thekniki ya phetogotebelelo go tliša maatlakgogedi. Thulano yeo e lego gona, e lego yeo e lebanego le sephiri, e rarollwa ka go utolla sephiri. Kutollo yeo ya sephiri yeo e dirago gore molwantšhi (Sebata), yena yo a lebanego le go tšhoša a swarwe, le gore balwantšhwa ba sokologe, e homotša mmadi ka ge a itswalanya le balwantšhwa.

Bjale go tla hlokomelwa elemente ya tikologo.

6.5.1.4 Tikologo : Bomahlwabadibona.

*** Nako**

Nako e ile go arolwa ka dikarolo tše tharo tšeo: ya tshwanelo, ya atmosfere le ya seka.

(a) Nako ya tshwanelo

Nako ya tshwanelo mo kanegelongkopanatseka ye Lebopa o e tšweletša ka go hlagiša ditiro tšeo di hlalošago gore nako ye ke **ya sebjalebja**. Kgale batho ba be ba phela ka go tsoma diphoofolo nepo e le go bolaya gore ba hwetše nama ya go iphediša. Eupša nako ye re bego re le go yona le mongwadi, nepo ya go tsoma diphoofolo tša naga ga se yeo. Nepo ya gona ke go tsomana le tšona go tlo rekiša ditho tša tšona. Go tliša seo mongwadi o re:

Sebata o re hlaloseditše gore o reka a rekiša dilo ka mehuta ya tšona ... Ge e le bjale o itokišeditše go lefa tšhelete ye ntši ge

a ka hwetša manaka a ditšhukudu, ga go kgathalege gore ba tliša a makae. (Letl.64).

Ditiragalo tšeo ke tša sebjalebjaale moo go tsebegago gore kgwebo e tomotše mahlo. Ga go kgathalege gore motho o reka eng a rekiša. Kgang ke ge tšhelete e tsena a kgona go iphediša. Ka fao ditiragalo tšeo tša go tsoma diphoofolo tše bjalo ka ditšhukudu le go di bolaya gomme gwa tšewa manaka a tšona a rekišwa gwa hwetšwa tšhelete, ke ditaba tšeo di tiišago gore nako yeo ke ya sebjalebjaale.

(b) Nako ya atmosfere

Mongwadi ge a hlaloša nako ye o re:

Bošego bo fihlile, go thoma go lla maribiši le baopedi ba bangwe ba bošego (letl.73).

Nako yeo ya bošego ka ntle ga gore ke ya maribiši le dibatana tše dingwe tša bošego, e a boifiša. Mongwadi o kgethile nako yeo go tliša moya wa go boifiša le go tšhoša. Tikologo yeo ya Paradiseville e ka gare ga dithaba le dithokgwa. Ge bošego bo goroga leswiswi le aparela mo gohle lefelo leo le fetoga nkokoi. Pele ga ge motho a ka tšhošwa ke mello ya diphoofolo ka mehuta ya tšona, leswiswi le le bago moo ke lona le oketšago go boifiša le go tšhoša. Ge mampša a bogale le bahlapetši ba kgorogela le go dikanetša boJoe, moya go foka wa letšhogo fela. Go gopola gore ke leswiswing, dithabeng le gona ka gare ga dithokgwa le mampša a bogale, go gatsetša madi a mmadi. Ka gona bošego bjoo bo bjala letšhogo leo e lego gore le sepelelana le moko wa ditaba: bošoro. Sebata o dula ka gare ga dithaba, dithokgwa le dimpša tše bogale, gomme ke bošego. Seo se tliša moya wo mongwe wa go boifiša go mmadi.

(c) Nako ya seka/seswantšho

Nako yeo ya seka/seswantšho ga e gona mo go kanegelokopanatseka ye ka ge e sa tšweletšwe gabotse.

* Felo

(a) Mafelo a tshwanelo

Mongwadi o dirišitše mafelo a magaeng a sebjalebjae, ditoropong le dithabeng. Ka mantšu a mangwe go ka thwe mafelo ao a tshwanelo a hlakahlakane. Nepo ya mongwadi ke go gatelela bošoro bja boSebata. Baanegwa ka moka ga bona ba feta ditoropong ge ba eya magaeng; mola ba nyakana/tsomana le mahumo ao a bona ka gare ga dithokgwa le ka gare ga dithaba.

(b) Mafelo a atmosfere

Go yo tsopolwa mehlala go bontšha mafelo ao.

* Ka "kgolegong" ya Sebata. Ge Sebata a fihlile le boJoe kua go la Acorhoek o ba beile ka gare ga ntlo yeo ba ilego ba lemoga gore o ka re e šomišwa go golegela batho. Yona e be e se na mafastere. Ba be ba no kwa medumo ya ka ntle le batho bao ba bego ba fela ba feta fao kgauswi ba bolela Sepulana. Go re ka ntle go be go na le eng, ba be ba sa tsebe. Ba bone fela ka seedinyana gona fao mojako gore bo sele; le bona batho bao ba bego ba putlaputla ka ntle. Ge e eba mantšiboa motho tsoko a tla a swametša onfolopo ka fase ga lebati a re ge e le gore ba sa phela ba ka no bula lengwalo leo. Ka go le lengwe mmadi a gopole gore ba sa le ba eba ka fao diiri tša go feta 20 ntle le dijo goba meetse. Seedi ka moo e be e le sa mohlagase woo o bego o thumašitšwe. Lengwalo leo le be le ba fa taelo ya gore ba loge leano

la go tšwa ka fao gore ba tšhabe, go sego bjalo ba tlile go hwela ka fao ka ge ntlo yeo e tlile go lala e wetšwe ke kotsi. Atmosfere ye ke ya go tšhoša. Yona e lebane thwii le bošoro bja Sebata le go nyalelana le moko wa ditaba: bošoro le go tšhoša.

* **Paradiseville:** Legae le la Sebata, le be le le ntlhoraneng ya thaba. Tsela ya go ya gona e itateditše godimo ga thaba mo o ka gopolago gore ke tšhika ye e lego mmeleng wa kgomo. Ke godimodimo mo e lego gore motho ge a le fao o bona dilo ka moka tša kua fase, ke re le tšona dikoloi tše di tlogo di sa le kgole. Ka ntle ga go ba godimo ga thaba, legae leo le dikaneditšwe ke sethokgwa sa mašohlošohlo ka gohle. Ka tebelelo ya mahlo lefelo leo le a tšhoša. Mongwadi o dirišitše leina leo go godiša maatlakgogedi ka ge go tsebega gore parateising ke moo go phelwago ka go ipshina le go iketla. Mmadi o nyaka go kwa tša lefelong leo ka ge go bontšha Sebata a dutše manongonongong le mononong. Mathomong legae leo le tšweletša moya wa go tšhoša eupša ge mmadi a batamela kgauswi le rotoša moya wa go dumiša ka ge go bontšha o ka re go iketlilwe ka ge go bonwa mapatlelo a kolofo, thenise le dipapadi tše dingwe.

(c) Mafelo a seka/seswantšho

Mafelo ao a emelwa ke Paradiseville. Leina leo ka ntle ga gore Lebopa o le dirišitše ka nepo ya go godiša maatlakgogedi, le dirišitšwe gape ka tsela ya kgegeo. Parateising ke moo go phelwago ka go iphsina le go iketla. Efela ye 'parateisi' ga se yona yeo mmadi a e tsebago. Ga se yona ya nnete. Ye ke 'parateisi' yeo badudi ba gona ba bolotšwago ka lebolela la nose ya semana. Ba ja nta ba šeba ka legai. Batho bao ba 'heleng' ya mono lefaseng; ka gore yoo a lekago mathaithai a go tšhaba o kgakgauthwa ke dimpša tše bogale tše di tletšego lefelong leo. Goba go sego bjalo, o rwalwa ka helikoptara gomme ya re e le godimo o kgoromeletšwa ka ntle moo a yago go

wela ka letamong la dikwena tše bogale, gomme a feleletša a le 'parateising' ka mpeng ya kwena. Paradiseville ye ke seka seo se emelago go se loke. Ditiro tše di dirwago moo ke tša go se loke, ka batho ba go se loke. Ka gona mafelo a atmosfere a fetoga a seka ka baka la ditiragalo tše di diregago fao e lego tša go se loke.

Go ahlaahlilwe nako ge e arotšwe ka dikarolo tše tharo e lego nako ya tshwanelo, ya atmosfere le ya seka/seswantšho. Kanegelokopanatseka ye e laeditše ge e se na nako yeo ya seka. Go lekotšwe gape le felo ge e le mafelo a tshwanelo, a atmosfere le a seka. Felo go ka fetoga go ya ka ditiragalo tše di diregago fao. Lebakeng le go tla re, re hlokomele kokwane ya tšwetšopele.

6.5.2 Tšwetšopele

Ge go sekasekwa tšwetšopele ya **Bomahlwabadibona** go yo latelwa lona lenaneo leo le dirišitšwego ge go sekasekwa **Ntlo ya monna yo mongwe**, e lego

- Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele
- Tlhalošo ya dithekniki
- Tirišo ya dithekniki.

6.5.2.1 Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele

BoJoe ba a swarwa ba dula kgolegong tekano ya ngwaga. Matsatši a mararo ge ba seno lokollwa ba etelwa ke baisesa tsoko ba bane kua Zone 4 Seshego. Baisesa bao ba ile ba ba laela go lebala ka manaka a ditšhukudu le go hlwa ba nyakišiša gore na a feletše kae. Ka letšatši le le latelago Joe le Ranti ba hlwele ba itokišetša go yo bonana le Sebata ka ditiragalo tše. Mantšiboa ba rwalagana ba leba Themba. Ba fihlile fao ba hloka Sebata. Ka le le latelago ba ile ba sebotšwa gore ba mo nyakele gaSeleka. Ba ile ba leba fao; eupša ba

šupša Beauty le Shongwane gomme mafelelong ba fetša ba le George's Valley moo Sebata a bego a rekile polasa gona. Yona e be e bitšwa **Paradiseville**. Lefelo leo le be le le godimo ga thaba ka gare ga dithokgwa tša go tšhoša ebile le sa tsenege. Ba letile leswiswi la swara gomme ba leka go šwahlela ka fao ga Sebata. Bahlapetši le dimpša tše bogale di ile tša ba swara ba se ba ye kae. Bona ba ile ba išwa go Sebata yoo a ilego a laela gore ba fiwe dijo morago ga poledišano ye kopana ye boima. Go tloga moo ba laelwa go namela le Sebata helikoptara le ge e be e le bošego bjalo. Ba fofile bjalo a eta a ba botša dilo tše ntši le gore ge a rata a ka ba lahlela ka lefelong la gagwe moo a ruilego dikwena tše bogale. Helikoptara e ile ya kotama Acornhoek moo ba ilego ba hlahllelwa ka lefelong leo le bego le bontšha Sebata a le šomiša bjalo ka 'kgolego'. Morago o ile a ba romela onfolopo yeo ka gare go bego go na le ditšheke tše pedi. Ya mathomo e be e le ya diranta tše milione mola ya bobedi e be e le ya dikete tše mmalwa fela e dirilwe seo go thwego ke **post-dated cheque**. Helikoptara e ile ya sepela. Ba robetše ka fao ba be ba hlwa ka tlala ye ntsho. Ge e eba mantšiboa motho a tla a swametša lengwalo leo go lona ba bego ba laelwa gore ba loge leano la go tšwa ka fao. Ge ba ka palelwa, gona ba ile go hwela ka fao bjona bošego bjoo. Ka mahlatse ba ile ba kgona go tšwa ka fao ba be ba tšea lori yeo e bego e beilwe ka fao ntle gomme ba ja fase. Tseleng ba ile ba thibja ke sefatanaga tsoko ka pele. Ka sefatanageng go fologile Kid Coward le Ralefatla yola a go ka a ba etela kua Seshego. Ntwa e ile ya tsoga gomme ka mahlatse boJoe ba ile ba fenywa ntwae yeo, ba be ba kgona go tšea sefatanaga sa baisesa ba ba tšhaba ka sona ba leba gae.

6.5.2.2 Tlhalošo ya dithekniki

Lebopa o dirišitše dithekniki tše mmalwa ge a rulaganya tšwetšopele ya kanegelokopanatseka ye. Gare ga tšona go yo nepišwa tše: Leboo, kgegeo le nepišo. Go yo hlalošwa fela tšeo di sego tša hlalošwa mo mathomong a karolo ye.

* **Leboo**

Leboo ke ge go boeletšwa ditiragalo nako le nako. Serudu (1992:30) o hlaloša gore leboo ke lereo le le šupago gore sereto goba kanegelo e theilwe godimo ga morero o tee wo o boeletšwago nako le nako ke mongwadi wa sereto goba kanegelo. Groenewald (1993:23) o hlaloša gore leboo ke thulaganyo ya ditiragalo tše di swanago ka go di latelantšha. Ge a tšwela pele gona letlakaleng leo o re gantši le boeletšwa gararo. La mathomo le la bobedi ke go gatelela kwano gare ga ditiragalo. La boraro ke sehloa: kwano e sa le gona, fela tiragalo yeo e fapana kudu le ditiragalo tše pedi tša mathomo. Phapano yeo e makatša mmadi, fela e na le maatla a go kgodiša le a go tiišetša ("motivate").

Seo tlhalošo yeo ya Groenewald e se šupago ke gore leboo le tiišetša tharollo ya tharano; le godiša matlakgogedi, ebile le godiša bohlokwa bja ditiragalo tše di tlogo latela leboo leo la boraro.

* **Kgegeo**

Serudu (1992:28) o re kgegeo ke mokgwa wa go sotla motho yo mongwe ka go diriša kganetšo ya seo o ratago go se tšweletša. O tšwela pele gore mo dingwalong mongwadi a ka diriša mantšu ao tlhalošo ya ona e fapanago le tlhalošo ye a ratago gore mmadi a e bone. Ge a tlaleletša le go ruma kgopolo yeo Gerritsma (1995:51) o re kgegeo ke:

Goedmoedige spot. We onderscheiden:

1. Verbale ironie: het omgekeerde zeggen van wat bedoeld wordt;
2. Situationele of non-verbale ironie;
3. Romantische ironie of zelf-ironie.

Seo Gerritsma a se šupago ke fela gore ge mongwadi a šomiša kgegeo, go na le seo a ratago gore mmadi a se bone. Ke ka fao a rego go na le mehuta yeo

ye meraro ya kgegeo.

Bjale go yo lekolwa ka fao Lebopa a dirišago dithekniki tšeo.

6.5.2.3 Tirišo ya dithekniki tša tšwetšopele

Go yo hlokomelwa ka moo dithekniki di lebanego le baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Dithekniki tšeo di tlo laetšwa ka moo di šomišitšwego go tšweletša moko wa ditaba; go tšhoša le go homotša, ka gona. Ka dithekniki tšeo mongwadi o godiša thulano gare ga bolwantšhi le bolwantšhwa. Kalotaba ya kanegelokopanatseka ye e felelela ge boJoe ba swarwa ba eya kgolegong ba bile ba lokollwa ka morago ga tekano ya ngwaga.

* Leboo

Ge go hlalošwa kgopolo ye go boletšwe gore leboo ke thulaganyo ya ditiragalo tše di swanago ka go di latelantšha. Le ka boeletšwa **gararo**. Leboo **1** le **2** ke go gatelela kwano gare ga ditiragalo. Leboo **3** le ge le kwana le maboo ao a mabedi a mathomo, lona le fapana nao ka gobane le lebane le sehloa. Mohlala go tšwa kanegelongkopanatseka ye šo:

Leboo 1: BoJoe ba rile ba sa iketlile ka ntlong ya malome'agwe kua Seshego Zone 4 ba etelwa ke baisa tsoko.

"**Shut up!**" O mang wena o rego tlwee tlwee?" gwa bolela yo mongwe wa bona batho bao ... "Ge o sa tswalele molomo wo ke tla go tswalelelwa wona mošaa," a bolela a betha Ranti ka letswele. (Letl.70).

Leboo 2: BoJoe ba swarwa ka Paradiseville gomme ba fetišetšwa Acornhoek. Mafelong ao ka bobedi ba tšhošetšwa ka go bethwa le polao.

"Dula fase, ge o ka leka mathaithai o hwela gona fa." O realo Sebata o ka re ga go a direga selo. (Letl.73).

le

Molaetša o be o re botša gore ... bošegong bjoo ge eba re sa le ka fa ntlwaneng yeo gona re paletšwe gobane bošegong bjoo go tla ba le kotsi. (Letl 75).

Leboo 3: BoJoe ba lwa le Kid Coward le Ralefatla.

Kwano ke go re: Leboo 1 le 2 a gatelela gore boJoe ba be ba tšhošetšwa ka go bethwa le ka lehu. Leboo 3 le fapana le maboo ao ka gore lona ke sehloa sa maboo ao. BoJoe ga ba sa tšhošetšwa eupša ba lebane le lehu ka mahlong ka gore atmosfere yeo mongwadi a e tšweletšago fao ya bošego, mo ba šupilwego ka dithunya, e tšhoša go feta ditiragalong tšeo tše pedi tša mathomo. Ntwa ye e tsogilego fao e a tšhoša.

Gomme go tiiša go tšhoša fao Joe o re:

Ke kwele monna wa go beola hlogo a tsetla ka kwešiša gore Ranti o šogana le yena. Ke ile ka tšhoga ge ke ekwa sethunya se lla... Ge ke potela ka kua thoko ke hweditše Ralefatla a sa šupile Ranti ka sethunya, Ranti a rapaletše. Mabone a lori ka gore a be a tuka a ntaeditše gore moisa yoo Ranti o tšwa madi molomong. (Letl.76).

Ka fao, phapano ya leboo 3 le maboo 1 le 2 e tšhoša mmadi, efela e na le maatlakgogedi. E a kgodiša le go tiišetša maboo a mabedi ao. Seo se tiišetšwago ke leboo leo ke gore boJoe ba be ba tšhošetšwa, bjale ga ba sa tšhošetšwa, eupša ba lebane le ntwale lehu. Ke ka fao go thwego leboo 3 le lebane le sehloa.

Thekniki ye e bohlokwa ka gore ka yona Lebopa o nontšha ditiragalo. Ka yona o nyaka go gatelela go tšhoša (bošoro bja Sebata) ka ge kanegelokopana ye e le ya **botseka** gomme e lebane le **go tšhoša le go homotša**. Ditiragalo tšeo go thoma ka ya mathomo di a tšhoša gomme di fihla sehloeng ge bjalo go lwewa ebile go ntšhitšwe dithunya. Mmadi o re mola a beilwe gona fao malekelekeng pelo ya gagwe e rotha madi. O a homotšega ge a bona boJoe ba fenyha dikgoroto tšeo ba bile ba di tšeela le sona sefatanaga.

* Kgegeo

Kgegeo yeo e lebanego le tirišo ya mantšu ke ge mongwadi a fetola seo se bolelwago ke mantšu ao. Lebopa le yena o gatelela kgegeo ka ditaba tše mmalwa. Gare ga tšona ke: tirišo ya maina, poledišano le atmosfere. Tirišo ya leina le, **Paradiseville** le ge e šetše e boletšwe ge go sekasekwa kalotaba, e bohlokwa ka gore ka go diriša leina leo mongwadi o gegea babadi ka go tseba gore lefelo leo ga se yona parateisi ya nnete yeo e bolelwago ke Bibe, eupša ke heleng moo e lego dillo le ditsikitlano tša meno. Ke kgegeo yeo e godišago kotsi ye e lebanego le lefelo leo.

Ka poledišano ye e bago gona gare ga boJoe le Sebata gona fao Paradiseville, mongwadi o sa godiša letšhogo la mmadi. Sebata o re go boJoe:

"Ba lekile ba bantši ba paletšwe." O ile a homola o ka re o lebeledišiša taba ye gabotse ... (Letl.74).

"Aowa hle Sebata, bjale molato wa rena ke eng ge o re tliša fa?" (Letl.74).

"Ke nyaka go le ntšha mereba ka gore le be le leka go ntšhošetša ka dipolelo." (Letl.74).

Gomme go godiša letšhogo la mmadi le le lebanego le leboo 3 mongwadi o diriša **bošego** bjalo ka nako ya atmosfere. Ditaba tše di diragalago mo Paradiseville bošego di tšhoša go feta ka fao mmadi a ka gopolago ka gona. Gomme boJoe tšeo ba di bone ka a bona mahlo. Ka fao mmadi o ba kwela bohloko. Bošego bjo bo bohlokwa. Bo dira gore Paradiseville e nape e tšhoše le go fetiša. Ka go dira bjalo mongwadi o goketša mmadi gore a bone a nyaka go bala go iša pele le pele.

* **Nepišo**

Lebopa o fetola nepišo gomme seo se dira gore a kgone go tšwetša pele go tšhoša (bošoro bja Sebata). O dira gore baanegwathuši : Kid Coward le Ralefatla, ba nepiše ditiro tša moanegwathwadi (Sebata). Ka ditiro tša baisana bao boKid Coward tšeo di lebanego le leboo, Sebata o a nepišwa. Ba bontšha ditiro tša bošoro. BoKid Coward ba bontšha bošoro. Ka fao bošoro bja Sebata ga bo tšwelele ka yena mong eupša ka bathuši bao ba gagwe boKid Coward. Ke ka lebaka leo go bolelwago ka **phetogonepišo**, ke gore, ditiro tšeo di tšwelela ka Kid Coward le Ralefatla, bao e lego babolai ba ka mehla, e sego yena Sebata. Ralefatla o re:

"Kganthe ke le boditše eng bašaa? Lehono le tla tseba Mmopi wa lena pele masa a esa. Ke tshepa gore le tla fihla legodimong e sa le ka matlagosa." (Letl.76).

Ka go hlaloša ditiro tša Sebata ka go široga, Lebopa o gatelela bošoro bja Sebata. Poledišano ye e lego gona gare ga boJoe le boKid Coward ke ya go bontšha bošoro bja Sebata. Ge boJoe ba etšwa ka ntlwaneng yeo Sebata a bego a e diriša bjalo ka kgolego, mmadi o a homotšega; eupša ge ba thoma ba kopana le ntwala le dithunya, mmadi o bona gore ba lebane le lehu gomme letšhogo le golela godimo.

Dikokwane tšela tša mafelelo, e lego sehloa le tlemollohuto, di a latela.

6.5.3 Sehloa le tlemollahuto

Sehloa le tlemollohuto ya kanegelokopanatseka ye di swaragane. Go no swana le kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe**, le gona mo go sa fela go tšwelela thekniki yeo ya **boiphoro** ge go lebelelwa sehloa. Ge ntwaga ga boJoe le boKid Coward e felela, o ka re mmadi o fihlile sehloeng. Nnete ga go bjalo ka gore bao ba fentšwego, ke go re, boKid Coward, ga se bona moanegwathwadi (molwantšhi - Sebata), ke bona baanegwathuši. Molwantšhi ke Sebata. Ke yena mahlo a mmadi a mo tseparetšego. Mmadi o nyaka go bona gore na o feletša kae? Ka gona, se se laetša gore ka morago ga ntwaga yeo go sa na le maatlakgogedi. Le ge boJoe ba tšere tšheke ya diranta tše milione ba e išitše pankeng gomme ba abetše ba sekhwama sa **Save the Black Rhino Campaign** tšhelete yeo, gomme ba rile ge ba iša tšheke yeo ya diranta tše dikete tše mmalwa ba hwetša akhaonto e tswaletšwe, seo ga se fediše maatlakgogedi. Mmadi o sa nyaka go bona gore a na Sebata o yo feletša kae ka gore lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo) le rile: o ya fase mafelelong gomme ebile mmadi ga a itswalanye le yena. Ge mmadi a itemogela gore maphodisa a utolotše sehlopha sa banna ba go gweba ka manaka a ditšhukudu, le gore Kid Coward o swerwe ka lori e tletše manaka a ditšhukudu, gomme go kwala gore maphodisa a mohlaleng wa Sebata ka lebaka la go gweba ka ona manaka ao a ditšhukudu, mmadi o a thakgala. Sebata o ile fase ka baka la bofokodi (bošoro) bja gagwe. Ge a swarwa mmadi ga a mo kwele bohloko ka gore o swanetše go lefela melato ya bosenyi bjoo bja gagwe. Ka go le lengwe ge mmadi a lemoga gore boJoe ba sokologile ebile ba tsena kereke, o itswalanya le bona. Bona le ge ba ile ba dira tša go se loke kua morago, ba ile ba lefela melato yeo ya bona ka go ya kgolegong. Ke ka fao re ba amogelago ka gore ba lefile melato ya bona, gomme le go se loke ga bona go sa fela go fetwa ke fao ga Sebata.

6.6

Kakaretšo

Ge go tsinkelwa thulaganyo ya **Bomahlwabadibona** go thomilwe ka go lekola thaetlele yeo. Go gateletšwe gore e šupa mediro ya boJoe le Sebata, gomme e lebane le **go tšhoša le go homotša**. Go boetšwe gwa lekolwa le moko wa ditaba wa kanegelokopanatseka yeo, e lego: **bošoro: go tšhoša le go homotša**. Go lekotšwe le lenaneotlhophangwalwa. Ka lona go sekasekilwe dimelo tša balwantšhwa (Joe le Ranti) le molwantšhi (Sebata) ka go latela tshepedišo ye e itšego, e lego ya: tlhalošo ya mongwadi, polelo le ditiro tša moanegwa, tšeo baanegwa ba bangwe ba di bolelago ka moanegwa yoo le bohlokwa bja leina la moanegwa moo go lebanego. Morago ga tšeo go gateletšwe ditiragalo tša kalotaba. Go gateletšwe gore thulano mo go kalotaba e gare ga lehlakore le tee la bophelo, e lego: **go se loke**. Gomme go tliša maatlakgogedi a ditiragalo tšeo mongwadi o dirišitše dithekniki tše: go diegiša nako le poledišano ge e le thekniki ya phetogotebelelo. Go gateletšwe gape le tikologo (nako le felo). Tikologo e laeditšwe ge e arotšwe ka ya tshwanelo, ya atmosfere le ya seka/seswantšho. Mo go tšwetšopele go gateletšwe kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele, tlhalošo le tirišo ya dithekniki tše: leboo, kgegeo le nepišo. Go rumilwe ka go gatelela sehloa le tlemollahuto. Go gateletšwe kudu taba ya **sehloa sa boiphoro** seo se hwetšwago mo go kanegelokopanatseka ye, le gore bobedi sehloa le tlemollahuto di swaragane. Go swaragana moo ke gona go godišago maatlakgogedi go fihla mo mafelelong a kanegelokopanatseka ye.

KGAOLO YA BOŠUPA

7. PAPETŠO YA THULAGANYO

7.1 Matseno

Kgaolong ye go yo bapetšwa thulaganyo ya dikanegelokopanatseka tše pedi tše, **Ntlo ya monna yo mongwe le Bomahlwabadibona**. Papetšo yeo e yo thewa godimo ga thulaganyo. Go yo hlokomelwa dintlha tše di fapanago, e sego tše di swanago. Thulaganyo yeo ge e bapetšwa go yo hlomelwa:

1. Moko wa ditaba.
2. Thaetlele.
3. Lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo).
4. Dielemente tša kalotaba.
5. Tšwetšopele.
6. Sehloa le tlemollahuto.
7. Bohlokwa bja papetšo yeo.

7.2 Moko wa ditaba

Moko wa ditaba wa **Ntlo ya monna yo mongwe** o lebane le **sephiri**. Go tloga mo mathomong mongwadi o re utela sephiri ka go hlaloša ditaba ka go široga. Tumo o tšweletšwa e le motho wa mehleng yo a se nago sa gagwe, gomme a lokile. Ka thoko ye nngwe Shadi o tšweletšwa e le motho wa maemo ka ge a na le ditšhelete, gomme a bontšha a lokile ka ge a tlaišwa ke Vincent monna wa gagwe. Ka ntle ga fao, Shadi o na le mogwera wa go loka wa leago e lego Pheladi yoo a phelago a mo kgothatša godimo ga matshwenyego a gagwe le go mo kgala ge a etšwa tseleng. Ka go bapetša

Shadi le Tumo gotee le Pheladi ba go loka, mongwadi o utela mmadi semelo sa nnete sa Shadi ka gore go bonwe Vincent e le yena wa go se loke. Ditiro tšeo tša Vincent tša go se loke le go tšweletšwa ga Tumo le Pheladi bao ba lebanego le lehlakore la go loka, go godiša go utwa ga sephiri seo go fihla ge mo mafelelong sephiri seo se utologa. Ka gona mongwadi ga se a nepiša semelo sa Shadi, eupša o se hlalošitše ka go široga go uta sephiri seo se lebanego le moko wa ditaba.

Ka go le lengwe re hwetša moko wa ditaba wa **Bomahlwabadibona** o lebane le **bošoro : go tšhoša le go homotša**. Seo mongwadi a se dirago ke gore go tloga mo mathomong a kanegelokopanatseka yeo, tšeo Joe a di laodišago ke ditaba tšeo di lebanego le go tšhoša. Di lebane le go tšhoša ka gobane ditiro tšeo tša bona di sepelelana le bošoro. Ka ge e be e le ditsotsi ba utswa, go molaleng gore ge motho a be a ka ba kgakganesetša ba sa utswa, gona ba be ba ka mo dira ditaba tša bošula. Ka fao, boJoe ke batho ba bašoro. Ka go le lengwe ge re kopana le Sebata gomme Joe a re laodišetša gore na yo Sebata ke motho wa mohuta mang, re kwa re tšhoga. Mmadi o tšhogela boJoe gotee le batho bao ba ka kopanago le Sebata mo bophelong. Sebata ke yo mošoro. Ke mmolai. O bolaya ditšhukudu a tšea manaka a a rekiša a hwetša tšhelete a ikhumiša. Batho bao ba thulanago le tshepedišo ya gagwe ya bophelo, ba lewa ke bjelele. Bangwe ba a tlaišwa, mola ba bangwe ba lahlelwa ka letamong la dikwena tše bogale ba phela. Gomme go gatelela bošoro bjoo bja Sebata, mongwadi o laetša Sebata a dula **Paradiseville**. Polasa yeo e ka gare ga dithaba. Legae la gagwe le agilwe ntlhoreng ya thaba gomme le dikaneditšwe ke sethokgwa sa go tšhoša. Ge e eba bošego gona ga re sa bolela. Lefelo le ke parateisi ya kgegeo ka ge e se yeo ya ka Bibeleng, eupša e le heleng moo bana ba batho ba tlaišwago le go kwešwa bohloko ke Sebata.

Ditiragalo tša kanegelokopanatseka ye go tloga mathomong go fihla mafelelong, e ka ba tša go lebana le boJoe goba Sebata, ke tša bošoro le go

tšhoša. E dio ba fela gore tšeo tša bošoro bja boJoe di ka fasana ge di bapetšwa le tšeo tša Sebata, efela le tšona di a tšhoša. Seo se homotšago mmadi ke fela ge boJoe ba sokologa mola Sebata yena a swarwa.

Ge go bapetšwa moko wa ditaba wa dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo, go lemogwa gore dikanegelokopanatseka tšeo di bolela ka ditaba tše pedi tša go fapana. **Ntlo ya monna yo mongwe** e bolela ka ditaba tša go lebana le **sephiri**, mola **Bomahlwabadibona** e bolela ka ditaba tša go lebana le **bošoro: go tšhoša**. Seo se laetša gore dikanegelokopanatseka tšeo ke mehuta ye mebedi ya dikanegelokopanatseka, gomme go laetša gore Lebopa o kgethile dithaetlele tšeo ka nepo ye e itšego.

7.3

Thaetlele

Thaetlele ya kanegelokopanatseka yeo ya mathomo, **Ntlo ya monna yo mongwe**, ke thaetlele yeo e sego ya felela. Go se felele moo ga yona ke tebanyo ya mongwadi gore a kgone go nepiša moko wa ditaba, e lego sephiri. Sephiri seo se tliša maatlakgogedi a gore mmadi a nyake go balela pele le pele gore a kgone go utolla gore gabotse mogobošwa yoo a lebanego le sephiri ke mang. Ge mongwadi a ka be a dirišitše thaetlele yeo e feleletše, gona ditaba tšeo di bego di tla be di bolelwa fao, e be e tla ba dišele. Thaetlele yeo ge e feleletše e re **Ntlo ya monna yo mongwe ga e na boroko**. Go boletšwe ka thaetlele ye ge go be go lebantšhwa dikokwane tša thulaganyo le dikanegelokopanatseka tšeo mo kgaolong ya bone. Go boletšwe gore ge e feletše bjalo e šupa gore ge monna a šalela a tšwela motse goba a o katoga go na le seo a se tšhabago. Gomme seo a se tšhabago ka fao motseng, se tsebja ke mosadi wa lapa leo, ke sephiri sa gagwe. A ke re le Sepedi se re: Letsobe ge le sa swe le na le setlang se setala ka gare? Ka fao monna yo a tsenago ka lapeng a le hwetša le agilwe, o swanetše a ipotšiše dipotšišo pele gore a mong wa lona o le tlogeletše eng. Polelo yeo ya thaetlele yeo ya go

se felele ya go lebana le sephiri e lebišitšwe pele go Vincent gomme morago ya buša ya lebišwa go Tumo.

Thaetlele yeo ya go felela ga e na sephiri. Ke ka fao mongwadi a kgethilego go diriša yeo ya go se felele gore a kgone go nepiša ditaba tšeo tša sephiri.

Ge e le thaetlele yeo ya bobedi, **Bomahlwabadibona**, yona e hlaloša di tloga fase gore ditaba tšeo go yago go bolelwa ka tšona fao ke tša mohuta mang. Ke gore, thaetlele yeo ga e na sephiri. Yona e laetša gore felo fao go bolelwa ka batho ba go phela ka mathaithai gomme e le ba bašoro. Gomme ke nnete boJoe ke batho ba mathaithai ba bašoro le ge e le gore bošoro bja bona bo sa fetwa ke bjoo bja Sebata. Ka mantšu a mangwe ke bona dibatana ge ba bapetšwa le Sebata. Ditaba tša kanegelokopanatseka yeo go tloga mo mathomong ke tša bošoro le go tšhoša. Ga se di raragane mo thulaganyong ya tšona. Seo mongwadi a se dirilego ke fela go diegiša kutollo ya sephiri seo sa go lebana le bošoro bja baanegwathwadi gore ba yo feletša kae ka bošoro bjoo. Go diegiša nako fao go godiša maatlakgogedi. Mmadi o gapeletšega go bala go fihla mafelelong.

Ka gona ge dithaetlele tše pedi tše di bapetšwa di tšweletša mehuta ye e fapanego ye mebedi ya dikanegelokopanatseka. Ka go laodiša ka ga ditaba tšeo tša go lebana le sephiri, kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe** e napile e wela mohuteng wa tša: **Leina la mogobošwa/mmolawa ke sephiri**. Ka go le lengwe, ka lebaka la go laodiša ka ditaba tša bošoro le go tšhoša go tloga mo mathomong go fihla mafelelong moo mmadi a thomago a homotšega, e napile kanegelokopanatseka yeo ya **Bomahlwabadibona** e wela mohuteng wa tša: **Nyakišišo ya go fihlela mo mmadi a homotšegago**. Mohuta wo ke woo Groenewald (1993:34) a rego ke: **Nyakišišo ya go utolla sephiri**. Re ganana le taba yeo ya gore ke nyakišišo ya go utolla sephiri ka gore mohuteng wo wa dikanegelokopanatseka di tloga fase mo mathomong,

sephiri se a tsebega le bao ba amanago le sona. Seo se fihlelwago mmadi ke gore a na badirabošoro le bošula bao ba yo feletša kae. Ditiro tšeo di dirwago ke molwantšhi gantši go humanega e le tša go tšhoša di lebišitšwe go molwantšhwa. Ka gona mmadi o bala ka letšhogo la go nyaka go bona gore na ditaba di yo feletša kae. Ge mo mafelelong molwantšhi a eya fase ka go fiwa kotlo, gona mmadi o a homotšega. Ka fao nyakišišo ye e lego gona mo go kanegelokopanatseka yeo e lebane le go fihlelela go homotšega, e sego go utolla sephiri ka ge se se gona. Ka gona papetšo yeo e napile e re mehuta yeo e lebane le moko wa ditaba wa dikanegelokopanatseka tšeo. Ke go re, **Leina la mogobošwa ke sephiri** e lebane le **sephiri**, mola **Nyakišišo ya go fihlelela mo mmadi a homotšegago** e lebane le **bošoro**, go tšhoša le go homotša.

7.4 Lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo) ("design")

Ge go balwa dikanegelokopantseka tšeo tša Lebopa go tla lemogwa gore mongwadi ga se a diriše molwantšhwa wa letseka. O dirišitše molwantšhwa wa go emela ditiragalo tša lehlakore le le itšego la bophelo. Mo go **Ntlo ya monna yo mongwe** Tumo o emetše go loka, mola mo go **Bomahlwaba-dibona**, Joe le Ranti ba emetše go se loke. Seo se lemogwa ka go lekola dimelo tša baanegwa bao go ya ka lenaneotlhophangwalwa. Gomme lenaneotlhophangwalwa la dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo le a fapana. Go fapana fao go tlišwa le go laolwa ke moko wa ditaba. Moko wa ditaba wa **Ntlo ya monna yo mongwe** o lebane le **sephiri**. Gomme sephiri seo se dira gore **molwantšhwa** ge a bapetšwa le molwantšhi go hwetšwe e le:

- Motho wa mehleng.
- O na le bofokodi.
- O ya fase.

Mola ka go le lengwe moko wa ditaba wa **Bomahlwabadibona** o lebane le **bošoro, go tšhoša le bošula**, gomme o dira gore **balwantšhwa** ge ba bapetšwa le molwantšhi, go hwetšwe e le gore, gore go be le tšona taba tšeo tša go tšhoša ka ge e le la: Ge o le nkwe ke lepogo, bona e be:

- Batho ba maemo
- Ga ba na bofokodi
- Ga ba ye fase.

Dimelo tšeo tša baanegwa bao di yo lekolwa ka botlalo gonabjale ge go hlokomelwa dielemente tša kalotaba ka mo fase ka ge dimelo tšeo di laolwa ke lona lenaneotlhophangwalwa le la rena.

7.5 Dielemente tša kalotaba

7.5.1 Baanegwa

Tekolong ya dimelo tša baanegwa tšeo di theilwego godimo ga lenaneotlhophangwalwa go utolotšwe diphapano tše di latelago:

Ntlo ya monna yo mongwe

* **Molwantšhwa** : Tumo
Ke motho :
-Wa ka mehla.

Bomahlwabadibona.

* **Balwantšhwa:** Joe le Ranti
Ke batho:
- Ba maemo

Lebaka ke gore Tumo o a ipalela ga a na sa gagwe. O šomela motho yo mongwe mola ebile a palelwa ke go ithekela tšeo pelo ya gagwe e di dumago. O ipolela pele ga Shadi gore o duma go bona ka letšatši le lengwe le yena a na le sa gagwe. Leina le lona le a hlaloša gore ke motho wa go duma. Ka fao mongwadi o le šomišitše ka tsela ya go široga gore le bonale o ka re ke motho wa go tuma, mola go se bjalo. Ka ge Tumo a duma ebile a šoma ka maatla, seo ke sešupo sa go ba motho wa mehleng ga gagwe.

- Wa bofokodi

Lebaka la gore go thwe Tumo o na le bofokodi ke gore ga a bohlale, o duma basadi ba banna ba bangwe, ebile ga a hlokomele. Ge a be a le bohlale o be a ka be a se a palelwe ke dithuto tša borutiši, o be a tla kgona go bona gore Shadi o nyaka go mo šomiša le gona go ba le ponelopele. Go ratana le Shadi a dutše a tseba

Maemo a bona ke a bohvirihwiri. Go thwe bjalo ka lebaka la gore ditšhelete, diaparo le difatanaga tšeo ba nago le tšona ba di humane ka tsela tša bohvirihwiri le go phediša malapa a batho ba bangwe boima le gabohloko. Ka fao, maemo ao a bona ga se a selo ka ge e le maemo ao ba a humanego ka bohodu.

- Ga ba na bofokodi

Lebaka ke gore, ge ba le bothateng ga ba tšhogele matolong. Ke ka fao ba kgonnogo go šwahla ka kgolegong ya Sebata ba be ba tšea lori ba sepela. Gape, ga ba re ka gore ba kgona go hlalefetša batho ba bangwe ka go ba tšeela ditšhelete ba no tšwela pele ba se lese. Gomme ditiro tša bona ka

gore o nyetšwe ebile o mo feta ka
mengwaga go laetša bofokodi bjo
bogolo.

* Molwantšhi : Shadi

Ke motho:

- Wa maemo

Go ba le maemo ga gagwe go
laetšwa ke go reka ka moo
mabenkeleng a dithoto tša theko
ya godimo, go sepela ka
sefatanaga sa mabaibai, go ba le
dikgwebo tše ntši tša go
fapafapana le gona go kgona go ka
inyakela boramelao ge a le
mathateng.

-Wa bofokodi

Lebaka le le dirago gore go thwe
Shadi o na le bofokodi ke go rata
tšhelete ga gagwe. Ka ntle le

mehla ba be ba di dira ka
bokgwari, ke ka lebaka leo ba
bego ba hloka rekoto
maphodiseng. Go se be le
bofokodi fao ga bona go godiša
bošoro bja bona.

* Molwantšhi : Sebata

Ke motho:

- Wa maemo

Lebaka la go ba le maemo ga
Sebata ke gore o na le
ditshelete tše dintši, difatanaga,
helikoptara, polase le dintlo tše
mmalwa go balwa le
Paradiseville. Maemo ao ga se
maemo a nnete ka ge e le
maemo a bohvirihwiri. Ke
gore dithoto ka moka tšeo a
nago le tšona o di humana ka
ditsela tša go se loke ka fao
maemo ao ga se a selo. Ga a
dumiše.

- Ga a na bofokodi

Go se be le bofokodi ga Sebata
ke gore mediro ka moka yeo e
amago bohvirihwiri bjoo bja

go rata tšhelete fao, Shadi o na le mona. Ga a nyake go abagana tšeo a bego le tšona le batho ba bangwe ka fao a sa kwešišego. Ke ka lebaka leo a lwago le Vincent a sa nyakego go mo hlakanela le lekgarebe leo la motlelara. Go feta fao bofokodi bjo bongwe bja gagwe ke gona go ba le pelompe. O tsenya Tumo mathateng gomme ga go seo a se dirago go mo ntšha moo mathateng.

gagwe o e phetha ka go šomiša boKid Coward. Ge bao ba eba mathateng yena o kgole le tšeo. Gape, ga a re go lemoga gore boJoe ba tšwele kgolegong a phophoroga, ke gore ga a dire tšeo di tla mo tsenyago mahlo a batho le maphodisa. O no dula a iketla tše o ka rego ga go direge selo. Seo se godiša bošoro bja gagwe gomme se tiiša tlhalošo ya leina leo la gagwe.

Diphapano tšeo tša dimelo tša baanegwa tšeo di utolotšwego ka go latela lenaneo la tlhalošo ya mongwadi, polelo le ditiro tša moanegwa, tšeo baanegwa ba bangwe ba di bolelago ka moanegwa le tšeo di bolelwago ke leina leo la Tumo le la Sebata, di theilwe godimo ga lenaneotlhophangwalwa. Gomme lona lenaneotlhophangwalwa leo le tiiša moko wa ditaba woo o arogantšhago dikanegelokopanatseka tšeo ka mehuta ye mebedi yeo ya go lebana le **sephiri: Ntlo ya monna yo mongwe**, le **go tšhoša le go homotša: Bomahlwabadibona**. Ka gona dimelo tšeo tša baanegwa di thekga moko woo wa ditaba wo di lebanego le wona.

7.5.2 Ditiragalo

Lebopa ge a godiša maatlakgogedi a dikanegelokopanatseka tšeo o hlaloša ditiragalo ka go diriša dithekniki tša go fapana.

- Ntlo ya monna yo mongwe

- * **Poeletšo** ya tiragalo ya go bona.
- * **Tšhutišo** ya ditiragalo go tloga mo mathomong a kanegelokopana-tseka yeo go di iša kua mafelelong a yona.

Dithekniki tšeo di lebane le mohuta wo wa kanegelokopana-tseka ka gore ka go boeletša tiragalo yeo ya go bona mongwadi o gatelela maikutlo a gagwe mabapi le moko wa ditaba: **sephiri**. Sona sephiri seo se lebane le mohuta woo wa kanegelokopanatseka wa : **Leina la mogobošwa/mmolawa ke sephiri**. Ge e le go šutiša ditaba moo mongwadi o go tšweletša ka lebaka la gore a godiše maatla-kgogedi ka ge mmadi a nyaka go tseba gore gabotse mogobošwa ke mang, ka ge go tloga mo mathomong taba yeo e le sephiri. Ka gona dithekniki tšeo di lebane le moko wa ditaba: **sephiri**, le mohuta wa kanegelokopanatseka: **Leina la mogobošwa ke sephiri**.

Bomahlwabadibona

- * **Go diegiša nako** ka go hlaloša ditaba tša bophelo bja go feta bja Joe le Ranti.

* **Poledišano** ya boJoe le Sebata kua Themba, Paradiseville le ka gare ga helikoptara.

Dithekniki tšeo di lebane le mohuta woo wa kanegelokopanatseka wa: **Nyakišišo ya go fihlela mo mmadi a homotšegago**, ka lebaka la gore mo mohuteng wo wa kanegelokopanatseka, go tloga mo mathomong ga go sephiri. Mmadi o tseba tšeo di diregilego, gomme seo a nyakago go se bona ke gore a naa badiri ba dilo tšeo ba yo feletša kae. Ka gona, sebakeng sa gore mongwadi a hlalošetše goba a fihliše mmadi mafelelong a ditaba ka pela, o diegiša nako ka go tšweletša ditiragalo tša **bošoro: go tšhoša**, ka moo gare ga ditaba. Ditiragalo tšeo a ka di tšweletša ka ditsela tše di fapanego go no swana ge a dirišitše poledišano yeo e lego

gare ga lehlakore la go se loke
le go se loke go godiša bošoro
bjoo bja Sebata gore mmadi a
kwe a tšhoga a tšhogela boJoe
le ge le bona e le ba bašoro.
Gomme ge mo mafelelong
ditaba di rarollwa ka gore
Sebata a swarwe mola boJoe
ba sokologa, mmadi o a
homotšega. Ka gona
dithekniki tšeo di lebane le
moko wa ditaba: **go tšhoša le
go homotša** le mohuta woo wa
kanegelokopanatseka:
**Nyakišišo ya go fihlela mo
mmadi a homotšegago.**

Phapano ya mafelelo ya dikanegelokopanatseka tšeo ke go re thulano yeo e
godišago maatlakgogedi a kalotaba ya tšona, ge e tšwelela mo go **Ntlo ya
monna yo mongwe**, e gare ga **go loka le go se loke**, mola ge e tšwelela mo
go **Bomahlwabadibona** e le gare ga **mahlakore a mabedi a go se loke**. Seo
se tiiša gore mo go kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe**,
thulano yeo e lebane le moko wa ditaba : **sephiri**, ka ge lebakeng leo thulano
yeo e sa kgodiše mmadi, mola mo go **Bomahlwabadibona**, **thulano** yeo e
lebane le **bošoro** bjoo e lego moko wa ditaba, lebaka e le go godiša
maatlakgogedi a kanegelokopanatseka yeo.

7.5.3 Nako

Phapano yeo e lego gona gare ga dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo ge go

lekolwa nako ke fela gore kanegelokopanatseka yeo ya **Bomahlwabadibona** ga e na nako ya seka/seswantšho ka ge e sa tšweletšwe gabotse.

7.5.4 Felo

Phapano ya mathomo ya dikanegelokopanatseka tšeo ke gore **Ntlo ya monna yo mongwe** ga e na mafelo a atmosfere. Seo se sa gatelela moko wa ditaba: **sephiri** se se lebanego le kanegelokopanatseka yeo. Phapano ya bobedi ke boahlamo bja mafelo. Mafelo ao a tšwelelago mo go **Ntlo ya monna yo mongwe** a akaretša a sebjalebja le a ditoropong, ke gore Gauteng, Tshwane le Polokwane. Ka go diriša mafelo ao a go arogana mongwadi o sa nyaka go gatelela sephiri. Ke gore ditaba tšeo di diregago lefelong le lengwe di tla tšea sebaka go fihla go le lengwe. Ka ntle le moo, gantši batho ba ba phelago mafelong ao ke bao ba se nago le taba le ditaba tša motho yo mongwe kudu ka ge go di šala morago go sa bušetše motho yo mongwe selo. Ka fao mafelo ao a tiiša **sephiri** seo se lebanego le **Leina la mogobošwa ke sephiri**. Ge e le mafelo ao a tšwelelago mo go **Bomahlwabadibona**, ona a hlakahlakane. Go na le a magaeng a sebjalebja (bo gaSekgopo le gaSeleka), ditoropong (Nelspruit le Themba) le a dithokgwa (Kruger National Park) le dithabeng (Paradiseville). Go hlakahlakana fao ga mafelo ao go godiša ditaba tšeo tša mahlagahlaga ('adventure') tša boJoe. Mola go tlogelana fao ga ona go godiša bošoro bja baanegwa ba kanegelokopanatseka yeo, ka gore ge ba dira ditiro tšeo tša bošula ba putla ka ditoropong, magaeng le ka gare ga mašoka. Gomme go godiša bošoro bja Sebata bjoo e lego moko wa ditaba, mongwadi o dirišitše leina goba lefelo leo, **Paradiseville**. Parateisi yeo ke ya kgegeo ka ge e se yeo e bolelwago ke Bibe, eupša e le heleng fao boSebata ba tlaišago le go sotla bana ba batho ba bangwe. Ke parateisi ya boiphoro. Ka gona ke seka sa sephiri le go tšhoša.

7.6

Tšwetšopele

Taba ye bohlokwa yeo dikanegelokopanatseka tše pedi tše di fapanago ka yona, gomme e sa ame fela kokwane ya tšwetšopele e le tee, eupša e ama le dikokwane tše dingwe, ke yeo e lebanego le ka fao mmadi a bonago ditiragalo tša dikanegelokopanatseka tše. Ge mmadi a bala **Ntlo ya monna yo mongwe** o bona ditiragalo tša kanegelokopanatseka ye ka mahlo a **molaodiši goba mongwadi**. Ke gore, motho yo ditaba tše di sego tša mo diragalela eupša a tsebago ka tšona gomme a di laodiša. Ka go le lengwe mmadi ge a bala **Bomahlwabadibona** o bona ditiragalo ka mahlo a balwantšhwa (Joe le Ranti). Balwantšhwa ba tseba ditaba tše. Di be di ba amile. Ka fao ba bolela nnete ya kgodu ye e tšwago lerotseng. Mongwadi ge a ngwala kanegelokopanatseka ye o dirišitše thekniki ya **tebelelo-ke**. Mongwadi o šomiša thekniki ye go godiša go tšhoša le bošoro bjo bo tšwelelago mo kanegelongkopanatseka ye. Serudu (1992:45) ge a hlaloša kgopolo yeo ya **tebelelo-ke**, o re:

Tebelelong ye mongwadi o tsepelela fela seo se laodišwago ke moanegi wa pele. Motšweletšataba e ka ba mongwadi ka noši goba a diriša yo mongwe wa baanegwathwadi ba gagwe gore a tšweletše taba.

Gomme Abrams (1981:144) ge a tlaleletša le go oketša tlhalošo yeo ya moanegi wa pele o re:

This mode, insofar as it is consistently carried out, naturally limits the point of view to what the first-person narrator himself knows, experiences, infers, or can find out by talking to other characters. We distinguish between the narrative "I" who is a fortuitous witness of the matters he relates; or who is a minor or peripheral participant in the story; or who is himself the central character in the story.

Taba ye ya **tebelelo-ke** e bohlokwa ka ge ditaba tše tša kanegelokopanatseka ya **Bomahlwabadibona** tša bošoro, di eba le go tšhoša ge di bolelwa ke mong. E ka ba yo a di dirago goba a di dirwago. Ge di ka laodišwa ke moanegi goba mongwadi, gona go tšhoša moo go ka bago gona e tla no ba ga kgapeletšo. Seo ke sona se dirago gore tebelelo ya dikanegelokopanatseka tše e di wetše mehuteng ye mebedi ya go se swane go ya ka moko wa ditaba, e lego **sephiri (Ntlo ya monna yo mongwe) le bošoro (Bomahlwabadibona)**.

Ka ntle ga dithekniki tše mongwadi ge a ngwala dikanegelokopanatseka tše o dirišitše dithekniki tša go fapafapana go godiša maatlakgogedi le go nepiša moko wa ditaba. Gare ga tšona ke tše di latelago:

Ntlo ya monna yo mongwe

Bomahlwabadibona

*** Boipoeletšo**

*** Leboo**

Lebaka ke gore ka boipoeletšo ketelo mongwadi o gatelela maatlakgogedi le go sedimoša mmadi ka taba yeo ya ketelo ye e lebanego le moko wa ditaba: **sephiri**.

Mošomo wo mogolo wa leboo gona mo ke (a) go godiša go tšhoša ka gobane ka go gatelela tšhošetšo ya go bethwa le ka lehu, ka leboo **1** le **2**, go godišwa maatlakgogedi ao a lebanego le leboo **3** leo e lego sehloa; (b) go tšweletša kgopolo ya go lekola pejana ka ge ditaba mmadi a di tseba efela a sa tsebe pheletšo ya tšona; (c) go ruma ditaba tše tša ditiragalo ka makalo. Gomme tirišo ya leboo e lebane le moko wa ditaba **bošoro**.

* Kgegeoteramatiki

Thekniki ye e dirišitšwe gore mmadi a bone thulano ye baanegwa ba sa e bonego, ka tsela yeo go godišwe maatlakgogedi. Thekniki ye mongwadi o e dirišitše ge a hlaloša tša polao ya Vincent. Gore e tle e tšwelele gabotse mongwadi o e hlakahlakantše le tekolanthago go godiša maatlakgogedi ao. Gomme ka tsela yeo e tšwelelago e tiišetša moko wa ditaba: **sephiri**.

* Kgegeo

Thekniki ye mongwadi o e diriša go tiiša tebanyo ya gagwe. Mo go kanegelokopanatseka ye e dirišitšwe ka mabaka a go fapana.

(a) Ge a diriša leina le Paradiseville, e be e le go gegea babadi ka go tseba gore parateisi yeo ga se ya nnete yeo e bolelwago ke Bibe, eupša heleng moo bana ba batho ba tlaišwago le go hlorišwa ke Sebata. Gomme yona e godiša kotsi ye e lebanego le lefelo le. (b) Ge a diriša poledišano o nepiša go godiša letšhogo la mmadi ka go laetša bošoro bja Sebata. (c) Ka go diriša nako ya atmosfere (bošego) mo go leboo 3 o godiša letšhogo la mmadi ge a gopola ka Paradiseville. Gomme tebanyo ya mongwadi, moko wa ditaba: bošoro bo tiišwa ka kgegeo yeo.

* Tlogelo

Thekniki ye e dirišitšwe ka
lebaka la go nyaka go nepiša/
godiša bohlokwa bja moko wa
ditaba: **sephiri**, se se lebanego
le mohuta wo wa dikanegelo-
kopanatseka.

* Nepišo

Lebaka la tirišo ya thekniki ye
ke go godiša maatlakgogedi ka
go fapanya ditiragalo tše pedi
tša go se swane e lego go laela
(sepela) ga Vincent le go tsena
ga Tumo. Tiragalo yeo e tliša
phišegelo ka gare ga mmadi
gore a nyake go iponela ka a
gagwe mahlo tše di yago go
direga. Gomme ka tsela yeo go
tlišwa moko wa ditaba: **sephiri**.

* Nepišo

Lebaka la tirišo ya thekniki ye
ke go tšwetša pele go tšhoša,
ke go re, bošego bja Sebata.
Go tšhoša moo go tšweletšwa
ka go hlalošwa ka go široga e
lego go nepiša boKid Coward.
Ka ditiro tša boKid Coward tša
bošoro tše di lebanego le
leboo, mongwadi o nepiša
bošoro bja Sebata. Gomme ke
ka lebaka leo go bolelwago ka
phetogonepišo. Lebaka la
tirišo yeo ke go **godiša go**
tšhoša le bošoro tše di
lebanego le moko wa ditaba.

* Tharano ya ditaba.

Lebaka la tirišo ya thekniki ye ke go gatelela ditiragalo tše di itšego. Go dira bjalo mongwadi a ka diriša tekolapejana. Ke gore, go sedimoša mmadi ka ditaba tše di sa tlogo. Ka go dira bjalo mmadi o tseba mo a yago. Fela bothata ke gore ga a tsebe gore o yo fihla bjang moo tharolong ya ditaba tše. Ge a fihla tharolong o a makala. Mohlala ke dipolelo tše o tša Shadi mo letlakaleng 38. Tšona di be di swanetše go be di phafošitše Tumo le mmadi. Ka thoko ye nngwe mongwadi a ka diriša tekolanthago go fapantšha ditaba. Ka go dira bjalo mongwadi o tla be a gatelela bohlokwa bja ditiragalo le go godiša maatlakgogedi ka gore o tla be a tswakatswakanya ditaba tša diteng.

Diphapano tše tša ka mo godimo di tšweletšwa ke phapano ya moko wa ditaba wa dikanegelokopanatseka tše; gomme di tiišetša gore dikanegelokopanatseka tše di wela mehuteng ye mebedi ya go fapana ya dikanegelotseka e lego:

Leina la mogobošwa goba mmolawa ke sephiri (Ntlo ya monna yo mongwe) le Nyakišišo ya go fihlela mo mmadi a homotšegago (Bomahlwabadibona)

7.7

Sehloa le tlemollahuto

Ka ge sehloa le tlemollahuto ya dikanegelokopanatseka tše pedi tše e nyakile go swana, go yo hlokomedišišwa fela dintlhanyana tše pedi tše tharo tše di bontšhago di tliša phapano ya go bonagala.

Ntlo ya monna yo mongwe

Sehloa sa nnete sa kanegelokopanatseka ye se lebane le **kutollo ya sephiri** seo sa go lebana le moko wa ditaba: **sephiri - leina la mogobošwa ke sephiri.** Ge mmadi mo mafelelong a utolla gore mogobošwa ke Tumo, sephiri se a felela. Kgato yeo ke sehloa ebile ke tlemollahuto. Efela kanegelongkopanatseka ye go sa fela go na le lekgohlonyana go mmadi. O ka re se sengwe se sa hlaela. Lekgohlo leo le hlolwa ke ka fao mongwadi a feleletšago ditaba tša molwantšhi (Shadi) ka gona. Ka go di feleletša a fegile mmadi lefateng o ka re o re go sa na le thulano kua pele. Gomme seo se tiiša moko wa ditaba: **sephiri**, e lego seo mohuta wo wa kanegelokopanatseka o lebanego naso.

Bomahlwabadibona.

Sehloa sa nnete le tlemollahuto di tšwelela ge Sebata a nyakwa ke maphodisa ka lebaka la go gweba ka manaka a ditšhukudu. Ka go mo nyaka moo re tseba gore o ile go swarwa. Ge a swerwe o ile go otlwa gomme ka go dira bjalo o tla be a lefa melato ya bošoro bja gagwe. Ka go swarwa moo o ya fase mola maamong a gagwe ka ge e be e se a nnete. Gomme ge mmadi a lemoga gore boJoe ba sokologile ebile ba phologile bošoro bjoo bja Sebata, o itswalanya le baisana bao gomme o a homotšega. Ka fao le gona fa go sa tiišetšwa moko wa ditaba: **bošoro, go tšhoša le go homotša.**

7.8 Bohlokwa bja papetšo ye

Tše bohlokwa tše di lemogilwego ka papetšo ye ke gore sa pele, go lemogilwe ka fao moko wa ditaba o nago le khuetšo godimo ga thaetlele ya sengwalo ka gona. Sa bobedi, ke ka papetšo ye ge re kgonne go bona gore dikanegelokopanatseka tše ke tša mehuta ye mebedi e lego wa tša : **Leina la mogobošwa goba mmolawa ke sephiri (Ntlo ya monna yo mongwe)** le tša **Nyakišišo ya go fihlela mo mmadi a homotšegago (Bomahlwabadibona)**. Sa mafelelo ke gore papetšo ye e kgonne go re utollela gore, le ge sehloa le tlemollahuto di ka no be di swaragane goba go na le sehloa sa boiphoro, ge mmadi a bala ka tsinkelo le kwešišo, o tla bona gore aowa! go na le sehloa le tlemollahuto tša nnete tše di tšweletšwago ke tharollo ya mafelelofelelo ya mathata gare ga molwantšhwa le molwantšhi.

7.9 Kakaretšo

Go gateletšwe phapano ya moko wa ditaba wa dikanegelokopanatseka tše pedi tše: **Ntlo ya monna yo mongwe** le **Bomahlwabadibona**. Phapano yeo e laeditše gore dikanegelokopanatseka tše ke tša mehuta ye mebedi ya go se swane ya dikanegelokopanatseka. Phapano ye e tlišwago ke tlhalošo ya dithaetlele le yona e gateletšwe. Go bontšhitšwe le gore ge thaetlele yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe** e ka dirišwa e feleletše, gona go tla ba le phetogo malebana le ditaba tša diteng tša kanegelokopanatseka yeo. Go laeditšwe ka fao phapano ya lenaneotlhophangwalwa la dikanegelokopanatseka tše le laolago tlhalošo ya dimelo tša baanegwa ka gona. Go bontšhitšwe ka fao moko wa ditaba o laolago tirišo ya dithekniki go godiša maatlakgogedi, le go huetša kgetho ya tikologo (nako le felo) go tliša phapano. Mo go tšwetšopele go gateletšwe tirišo ya dithekniki tše di fapanego go tšweletša phapano yeo e tlišwago ke phapano ya moko wa ditaba wa dikanegelokopanatseka tše. Go gateletšwe gape le khuetšo yeo moko wa ditaba o nago le yona godimo ga sehloa le tlemollahuto go tšweletša phapano ya dikanegelokopanatseka tše tša mehuta ye mebedi. Go rumilwe ka go gatelela bohlokwa bja papetšo ye, gore

ke ka yona go lemogwago ge dikanegelokopanatseka tše e le tša mehuta ye mebedi e lego, **Leina la mogobošwa goba mmolawa ke sephiri (Ntlo ya monna yo mongwe) le Nyakišišo ya go fihlela mo mmadi a homotšegago (Bomahlwabadibona).**

KGAOLO YA SESWAI

8. KAKARETŠO

8.1 Matseno

Kgaolo ye e lebane le kakaretšo ya nyakišišo ye, yeo e rungwago ka tekolo ya mehuta ya dikanegelotseka le dikanegelokopanatseka mo Sepeding. Go tlo tsinkelwa ka boripana le dikokwane tšeo mehuta ya dikanegelotseka tšeo e ithekgilego ka tšona. Tše di tla lekolwa di theilwe godimo ga dikgopolo tša Dresden le Vestdijk (1957) mabapi le kanegelotseka le kanegelotseka le nonwane.

8.2 Kgaolo ya pele

Kgaolo ye e arotšwe ka dikarolwana tše seswai. Karolwana ya mathomo e nepišitše Lebopa le dingwalwa tša gagwe. Karolwaneng ya bobedi go nyakišišitšwe basekaseki bao ba ka bego ba sekasekile dikanegelokopanatseka tšeo tša Lebopa: **Ntlo ya monna yo mongwe le Bomahlwabadibona**. Go hwetšagetše gore ga go bao ba šetšego ba di nyakišišitše ge e se fela Groenewald (1993) yoo le yena a hlalošitšego diteng tša tšona ka boripana le go di aroganya go ya ka mehuta ya tšona. Go bontšhitšwe gape le maikemišetšo a lengwalonyakišišo le. Tlhalošong ya dikgopolo go hlalošitšwe kgopolo ya kanegelotseka. Yona e hlalošitšwe ge e le kanegelo yeo go yona monyakišiši a swaraganego le go rarolla bosenyi. Go hlokometšwe gape le mehuta ya dikanegelotseka ka go lebelela karoganyo ya mehuta yeo, go ya ka Boileau le Narcejac, bofokodi bja karoganyo yeo ya bona le karoganyo ya Groenewald. Boileau le Narcejac ba arola dikanegelotseka ka mehuta ye lesome, mola Groenewald yena a re mehuta yeo e ka ba ye mehlano ka ge moko wa ditaba wa tšona o ipušeletša. Go tšwetšwe pele ka mokgwa wa nyakišišo gomme go gateletšwe gore nyakišišo e theilwe godimo ga go hlaloša sebopego sa sengwalo le go bapetša dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo tša

Lebopa: **Ntlo ya monna yo mongwe le Bomahlwabadibona**. Papetšo yeo e bontšhitše phapano ya dibopego tša dikanelokopanatseka tše. Mabapi le sebopego sa sengwalo go hlalošitšwe matlalo a mararo a sengwalo e lego la **diteng** (go gateletšwe **bohlokwa bja sererwa**), la **thulaganyo** (go bontšhitšwe **bohlokwa bja moko wa ditaba**) le la **mongwalelo**, le ge mongwalelo o se o hlalošwe nyakišišong ye. Go rumilwe ka tshepedišo ya ditaba.

8.3 Kgaolo ya bobedi

Kgaolo ye e lebane le **diteng I** yeo go yona go hlokomedišitšwego pele tlhalošo ya dielemente tša diteng: Baanegwa ba diteng ba hlalošitšwe ge ba arotšwe ka mehuta ye mebedi e lego baanegwagolo le baanegwanyane. Baanegwagolo bao ba arotšwe gape ka mongangiši le mongangišwa bao kamano ya bona e laolwago ke lenaneo le le itšego, e lego la tebanyo, bokgontšhi, bothuši, boganetši le bothušegi. Ditiragalo di hlalošitšwe ge di arotšwe ka mehuta (magoro) ye meraro, e lego legoro la ditiragalotshwanelo (gantši le arolwa ka tiragalotshwanelo ya mathomo, ya gare le ya mafelelo), legorwana la ditiragalotsebanyo le la ditiragalokoketšo. Tikologo e bontšhitšwe ge e arotšwe ka nako le felo. Nako e arotšwe ka mehuta ye mebedi e lego nako ye e itšego le nako ya ditiragalo. Nako ye e itšego ga e na mathomo le mafelelo, mola nako ya ditiragalo e na le mathomo le mafelelo. Felo go boletšwe ge e le fao baanegwa ba phelago gona le moo ditiragalo tša sengwalo di diregago gona. Felo e laola phetogo ya ditiragalo mola le yona e laolwa ke sererwa. Go filwe kakaretšo ya diteng tša kanegelokopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe**. Go phethilwe ka go nepiša dielemente tša diteng ge di lebane le kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe**.

8.4 Kgaolo ya boraro

Kgaolo ye e lebane le **diteng II** yeo go yona go sekasekilwego kanegelokopanatseka yeo ya **Bomahlwabadibona**. Go thomilwe ka go akaretša diteng tša kanegelokopanatseka yeo. Karolwana ya go latela e bile

go nepiša tirišo ya dielemente tša diteng ge di lebane le kanegelokopanatseka yeo. Go gateletšwe kamano ya baanegwagolo. Gona mo gape ditiragalo di arotšwe ka mehuta ye meraro e lego legoro la ditiragalotshwanelo, legorwana la ditiragalotebanyo le la ditiragalokoketšo. Legoro le legorwana le a fapantšhwa ka diphapantšho tše di itšego. Magorwana a mararo a legoro la tiragalotshwanelo ke tšona dikokwane tša diteng tša kanegelokopanatseka yeo ka gore kanegelo yeo e theilwe godimo ga tšona. Tikologo e lekotšwe go hlokometšwe dikarolwana tša yona tše pedi e lego nako le felo. Kgaolo ye e rumilwe ka go bapetša baanegwa, bontši bja ditiragalokoketšo, nako le felo gomme go lemogilwe gore kanegelokopanatseka yeo e nago le ditiragalokoketšo tše ntši ke ya **Ntlo ya monna yo mongwe**. Nako ya ditiragalo ye telele go bonagetše ge e le yeo ya **Bomahlwabadibona** ka ge ditiragalo tša yona di latelana, mola tša yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe** go tšama go eba le moo ditiragalo di diragalago ka nako e tee.

8.5 Kgaolo ya bone

Kgaolo ye e lebane le **thulaganyo I**. Go yona go gateletšwe teori ya dikgopolo tšeo di lebanego le thulaganyo. Go hlalošitšwe gore moko wa ditaba o ka se sa hlalošwa mo ka ge o hlalošitšwe kgaolong ya pele. Go boletšwe gore thaetlele e na le khuetšo godimo ga sengwalo. Mabapi le lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo) go boletšwe gore ke lona le hlalošago mohuta wa sengwalo go akaretša le semelo sa baanegwathwadi (molwantšhwa le molwantšhi). Kalotaba e bontšhitšwe ge e le matseno a ditaba tšeo mongwadi a thomago ka tšona ge a ngwala sengwalo sa gagwe. Gape go gateletšwe ge e le karolo yeo go yona re tsebantšhwago le baanegwathwadi le tšeo re yago go bala ka tšona. Yona e felela go thulano ya mathomo. Thulano yeo ke go se kwane ga baanegwa goba moanegwa le tikologo ya gagwe. Thulano yeo e hlola gore go be le kgogedi ya go rata go tseba gore ditaba tšeo di ya go felela kae. Maatlakgogedi ao ke phišegelo ye e gapeletšago mmadi gore a tšwele pele ka go bala ka ge a nyaka go tseba molaetša wa mongwadi. Baanegwa ba thulaganyo go gateletšwe ge ba na le

mediro. Mediro yeo ke go emela go loka goba go se loke. Bona ba arotšwe ka mehuta ye mebedi, e lego baanegwathwadi le baanegwathuši. Ditiragalo ge di lebane le letlalo la thulaganyo di fetoga diswantšho le tšona. Di swantšha go loka goba go se loke. Tikologo ge e lebane le thulaganyo e hlalošitšwe ge e arolwa ka ya tshwanelo, ya atmosfere le ya seka/seswantšho. Gomme yona tikologo, e godiša maatlakgogedi le go tšweletša moko wa ditaba. Tšwetšopele e gateletšwe ge e le mokgwa wa mongwadi wa go tšwetša ditaba pele ka go šomiša dithekniki tše di itšego. Sehloa ke magomo a kgakgano. Go tloga go sona ga go sa na thulano. Gomme ge e le tlemollahuto ke moo mongwadi a utollelago mmadi diphiri le pheletšo ya baanegwathwadi.

8.6 Kgaolo ya bohloano

Kgaolo ye e lebane le **thulaganyo II** yeo go yona go sekasekilwego kanegelokopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe**. Go gateletšwe bohlokwa bja thaetlele yeo ge e le ka moo e šomišitšwego ka gona, le phapano yeo e bago gona ge e ka dirišwa e feleletše. Moko wa ditaba wa kanegelokopanatseka ye le wona o hlalošitšwe.

Lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo) la kanegelokopanatseka ye le laeditšwe ge le fapana le leo la mehlang la kanegelotseka. Lona le re: molwantšhwa ke motho wa ka mehla, gomme o na le bofokodi; mola molwantšhi e le motho wa maemo, wa go ba le bofokodi. Lenaneotlhophangwalwa leo ke lona le latetšwego ge go lekolwa dimelo tša baanegwathwadi ba, molwantšhwa (Tumo) le molwantšhi (Shadi). Dimelo tšeo di lekotšwe go ya ka diphapantšho tša mehuta ye mebedi, e lego diphapantšhotshwanelo le diphapantšhotlaleletšo, gomme go latelwa lenaneo la tlhalošo ya mongwadi, polelo le ditiro tša moanegwa, tšeo baanegwa ba bangwe ba di bolelago ka moanegwa le tšeo di bolelwago ke leina (Tumo).

Ditiragalo tša thulaganyo di hlalošitšwe ge di swantšha lehlakore la go loka goba la go se loke. Go hlalošitšwe le go dirišwa ga dithekniki tša kalotaba, e lego **poeletšo le tšhutišo**.

Tikologo e hlalošitšwe ka go arolwa ka ya **tshwanelo**, ya **atmosfere** le ya **seka/seswantšho**. Ge go sekasekwa tšwetšopele go akareditšwe diteng tša tšwetšopele, gomme gwa latela tlhalošo le tirišo ya dithekniki tša tšwetšopele tše di latelago: **boipoeletšo, kgegeoteramatiki, tlogelo, nepišo le tharano ya ditaba**.

Dikokwane tše, sehloa le tlemollahuto di hlalošitšwe ge di tšwelela di swaragane mo go kanegelokopanatseka ye. Go gateletšwe gore kanegelokopanatseka ye e na le sehloa sa **boiphoro** le sa **nnete**. Sehloa seo sa nnete ebile ke yona tlemollahuto. Gomme go gateletšwe gore sehloa le tlemollahuto tše di lebanego le molwantšhi di šia mmadi a fegilwe lefateng ka gore o ka re go sa na le thulano kua pele. Ke seo se napago se tliša maatlakgogedi go fihla mo mafelelong.

8.7 Kgaolo ya boselela

Kgaolo ye e lebane le **thulaganyo III** yeo go yona go sekasekilwego kanegelokopanatseka yeo ya **Bomahlwabadibona**. Le gona mo gape go gateletšwe bohlokwa bja thaetlele ye. Moko wa ditaba wa kanegelokopanatseka ye o hlalošitšwe.

Lenaneotlhopangwalwa (moakanyetšo) le lona le laeditšwe ge le fapana le leo la mehlang la kanegelotseka. Lona le re: balwantšwa ke batho ba maemo, ga ba na bofokodi; mola molwantšhi le yena e le motho wa maemo, a se na bofokodi. Go latetšwe lenaneotlhopangwalwa leo ge go hlalošwa dimelo tša baanegwathwadi bao, balwantšhwa (Joe le Ranti) le molwantšhi (Sebata). Le gona mo dimelo tše di lekotšwe go ya ka diphapantšho tša mehuta yeo ye mebedi, e lego diphapantšhotshwanelo le diphapantšhotlaleletšo, gomme le

lenaneo go latelwa lona leo la mo go **Ntlo ya monna yo mongwe**, ge e se fela gore ge e le tšeo di bolelwago ke leina go šeditšwe leina leo la Sebata.

Ditiragalo mo go kanegelokopanatseka ye di boletšwe ge di lebane le lehlakore la go se loke ka ge bobedi balwantšhwa le molwantšhi e le batho ba go dira tša go se loke. Go hlalošitšwe dithekniki tša kalotaba e lego, **go diegiša nako le poledišano** tšeo mongwadi a di dirišitšego go tliša maatlakgogedi, gomme ka morago gwa hlalošwa tirišo ya tšona.

Tikologo e hlalošitšwe ka go arolwa ka dikarolwana tše tharo, e lego ya tshwanelo, ya atmosfere le ya seka/tshwanelo. Le gona mo go kanegelokopanatseka ye, ge go sekasekwa tšwetšopele go akareditšwe diteng tša tšwetšopele, gwa kgona go hlalošwa dithekniki tša tšwetšopele tšeo mongwadi a di dirišitšego e lego, **leboo, kgegeo le nepišo**, gwa fetšwa ka go hlaloša tirišo ya tšona.

Sehloa le tlemollahuto di laeditšwe ge le gona mo go kanegelokopanatseka ye di sa swaragane le gore le gona mo go sa no fela go na le sehloa sa **boiphoro** le sa **nnete**. Go swaragana fao ga sehloa le tlemollahuto ke gona go godišago maatlakgogedi go fihla mafelelong.

8.8 Kgaolo ya bošupa

Kgaolo ye e lebane le papetšo ya thulaganyo ya dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo: **Ntlo ya monna yo mongwe le Bomahlwabadibona**. Ge di bapetšwa go lemogilwe gore moko wa ditaba wa dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo o a fapana. Moko wa ditaba wa **Ntlo ya monna yo mongwe** o lebane le : **sephiri**; mola wa **Bomahlwabadibona** o lebane le: **bošoro, go tšhoša le go homotša**. Seo se napile se bontšha gore dikanegelokopanatseka tšeo di wela dikarolong tše pedi tša go fapana, e lego : **Leina la mogobošwa/ mmolawa ke sephiri (Ntlo ya monna yo mongwe) le Nyakišišo ya go fihlela mo mmadi a homotšegago (Bomahlwabadibona)**. Ge go bapetšwa

dithaetlele go lemogilwe gore thaetlele ya **Ntlo ya monna yo mongwe** ka go se felele moo ga yona e na le **sephiri**; mola ya **Bomahlwabadibona** yona e itlhaloša ka boyona di tloga fase.

Ge go lekolwa lenaneotlhophangwalwa gona go lemogilwe gore molwantšhwa (Tumo) wa **Ntlo ya monna yo mongwe** o lebane le **botse**; mola balwantšhwa ba **Bomahlwabadibona** bona ba lebane le **bobe**. Ge e le molwantšhi (Shadi) wa kanegelokopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe** o fapana le wa yeo ya **Bomahlwabadibona** (Sebata) fela ka gore yena o na le bofokodi, mola yoo wa mafelelo a se na bjona.

Maatlakgogedi a ditiragalo tša dikanelokopanatseka tšeo go laeditšwe ge a godišwa ke tirišo ya dithekniki tše di fapanego.

Mo go elemente ya tikologo go lemogilwe ge phapano ye e lebanego le karolo ya nako, e le fela yeo ya gore mo go **Bomahlwabadibona** ga go na nako ya seka/seswantšho ka ge e sa tšweletšwe gabotse. Karolo ya felo yona e bontšhitše diphapano tše di latelago: **Ntlo ya monna yo mongwe** ga e na mafelo a atmosfere; le gore boahlamo bja mafelo a dikanelokopanatseka tšeo bo a fapana.

Dikanelokopanatseka tšeo di fapana gape le ka tebelelo yeo mongwadi a e dirišitšego go di ngwala. Go lemogilwe le gore mongwadi o dirišitše dithekniki tša tšwetšopele tša go fapafapana go godiša maatlakgogedi le go nepiša moko wa ditaba wa dikanelokopanatseka tšeo. Go lemogilwe gape gore phapano ya sehloa le tlemollahuto ya dikanelokopanatseka tše e hueditšwe ke moko wa ditaba. Go rumilwe ka go lekola bohlokwa bja papetšo ye.

8.9 Polelo mabapi le mehuta ya dikanelotseka

Ge re yo ruma re yo lekola tšeo boDresden le Vestdijk ba di boletšego ka

botseka le ka moo di amanago ka gona le nyakišišo ye ya rena. Ge re lebeletše tšeo ba di boletšego re bona go na le ditaba tše pedi tše bohlokwa. Ditaba tšeo di lebane le:

- * Mehuta ya go fapana ya dikanegelotseka.
- * Ka mo ba swantšhago kanegelotseka le nonwane.

- **Mehuta ya dikanegelotseka**

Ge Dresden le Vestdijk (1957:94-95) ba bolela ka ga mehuta ya dikanegelotseka ba lemoga **mehuta ye mebedi ye megolo** ye ba e lebantšhago le bangwadi ba **Maisimane** le ba **Maamerika**. Ge ba hlaloša phapano ya mehuta yeo ba re:

Het wezenlijke verschil tussen de Engelse en Amerikaanse vorm van verhalen ligt elders: terwijl in de ene soort het raadsel vrijwel volledig geformaliseerd is, ligt het in de andere verhalen binnen de handeling der verschillende personen besloten. Geheel volgens de leer van het psychologische behaviorisme, die indertijd grote opgang in Amerika heeft gemaakt, raken de figuren uit de detectiveroman bekend door de handelingen die zij verrichten. Zij onthullen zich in en door de wijze waarop zij te werk gaan, en zo wordt ook het raadsel alleen door de handeling opgelost.

Bjale ge re lebeledišiša gabotse go bonala gore dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo tša Lebopa tšeo re sa tšwago go di nyakišiša di lebane le mehuta ye mebedi yeo. Ge go lebeletšwa **Ntlo ya monna yo mongwe** go hwetšwa gore e lebane le **mohuta wa dikanegelotseka tša Maisimane**, mola **Bomahlwabadibona** e lebane le **mohuta wa dikanegelotseka tša Maamerika**. Lebaka ke gore, ge go nyakišišwa mehuta ya dikanegelotseka, re ka re tšeo boDresden le Vestdijk ba rego ke tša Maisimane, ke

dikanegelotseka tše di nago le **sephiri**, bjalo ka mo go **Ntlo ya monna yo mongwe**; mola tše ba rego ke tša Maamerika e le dikanegelotseka tše mo go tšona go nago le **ditiragalo tša go tšhoša**, bjalo ka mo go **Bomahlwabadibona**. Ka gona karoganyo yeo ya bona e kwana le yeo ya boBoileau le Narcejac ge ba re kanegelotseka e bolela ka ga **nyakišišo ya go utolla sephiri** ("mystère"), ebile ke **polelo ye e tšhošago** gape ye e **homotšago**.

Tlhalošo yeo e šupa gore dikanegelotseka ka moka tše di lego gona, go balwa le karoganyo yeo ya boBoileau le Narcejac gotee le ya Groenewald, di wela mo mehuteng ye mebedi ye megolo yeo ya dikanegelotseka e lego, wa Maisimane le wa Maamerika. Ka gona, ge re tšea karoganyo yeo ya boNarcejac, re hwetša gore mehuta yeo e lebanego le mohuta wa Maisimane, ke gore tša **sephiri** ("raadsel"/"mystère") ke : "**bourreau**", "**victime**", "**suspense**", "**thriller**", "**problème**", "**policier**" le "**criminel**". Mehuta ye e lebane le sephiri ka lebaka la gore mo go yona go na le dintlha tše pedi tše tharo tše di ikgethago. Sephiri seo se lego gona ke seo se lebanego le moanegwathwadi (molwantšhi goba molwantšhwa). Moanegwa yo re ka kopana le yena mo mathomong a kanegelotseka, eupša ra se kgone go tseba ge e le yena motho yo a swaraganego le go nyakišiša ka mathata ao mongwadi a tlogo be a a rotošitše. Seo e tla be e le ka gobane yena mongwadi o tla be a khutišitše **semelo** sa moanegwa yoo **sa nnete**. Taba ye e tšwelela gabotse ge re bala kanegelokopanatseka yeo ya Motuku ya **Ralato 1 (Nka se lebale)**. Gape, yena moanegwathwadi yo e ka ba moanegwa yoo re mo tsebago re mo hlompago, re phelago le yena letšatši ka letšatši mo ditiragalong tša sengwalo sa rena, eupša ra se tsebe **leina** la gagwe **la nnete**. Re no tseba fela leina la gagwe la bosenyi go fihla ge re utollelwa la nnete mo mafelelong, gomme re makale. Mohlala wo mokaone ke wa kanegelokopanatseka yeo ya Motuku ya **Ralato 11 (Nka se lebale)**. Goba o ka hwetša moanegwa yo e le yoo re tsebago leina la gagwe, re mo ratago ka lebaka la mediro ya gagwe ya go loka, eupša a no ba le bofokodinyana bjo bo itšego bjoo bo dirago gore mafelelong a tsene mathateng, gomme a lebanwe ke kotlo ye bohlokwana; ke

go re o fetoga **mogobošwa/mmolawa**. Mohlala gona mo ke kanegelokopanatseka yeo ya Lebopa ya **Ntlo ya monna yo mongwe**.

Gomme ntlha ya mafelelo ye e lebanego le sephiri ke ya gore mongwadi a ka tšweletša se sengwe mo mathomothomong a sengwalo e le bohlatse bja tiragalo ye e itšego yeo e diregilego, gomme go ile go swaraganwa le yona mo sengwalong. **Bohlatse** bjoo ke bja go se felele, bo sa nyaka bjo bongwe gore sephiri seo se nape se utologele ruri. Ge mabohlatse ao ka bobedi a utolotšwe gomme a beile mosenyi kgakala, gona sephiri se utolotšwe ga se sa le gona. Mohlala ke kanegelotseka yeo ya Bopape ya **Lenong la Gauta**.

Ge e le mehuta yeo ya boNarcejac ye e lebanego le mohuta wa Maamerika, ke gore, tša **ditiragalo fela** ("de handeling"), e lego tša **go tšhoša le go homotša**, ke: "**policier noir**", "**noir**" le "**cruel**". Go tšhoša go šupa gore mo go dikanegelotseka tšeo, go tloga mo mathomong ke madi, dipolayano, ditiro tša bošoro, bošula le bohvirihwiri, go yo fihla mafelelong, ke gore, sehloeng. Le gona mo mohuteng wo wa Maamerika, ditiro tšeo di lebane le moanegwathwadi. Gantši molwantšhi ke yena a dirago ditiro tšeo tša go kweša molwantšhwa bohloko. Ka fao mmadi o phela a kwela molwantšhwa bohloko, pelo ya gagwe e rotha megokgo a duma gore o ka re se sengwe se ka diragalela molwantšhi gore molwantšhwa a phologe mo ditlaišegong tšeo. Ge mo mafelelong a kanegelotseka yeo molwantšhi a humana kotlo, gona mmadi o a homotšega. O kgotsofatšwa ke ge molwantšhi a hwetša kotlo ya bosenyi bja gagwe, mola molwantšhwa a imologile mo dinaleng tša raleswena yoo. Mohlala ke kanegelokopanatseka yeo ya Lebopa: **Bomahlwabadibona**.

Ge go tšewa mehuta yeo ye megolo ya dikanegelotseka, go hwetšwa gore bangwadi ba rena ba Sepedi ba sekametše kudu ka mohuteng wa tša Maisimane. Mehlala še: Ramaila, **Tšhelete ya sepoko; Moloi ga a na mmala (Molomatsebe) (1951);** Moloto, D.N. **Tšhipu e rile ke lebelo (1962);** Matlala, **Serapeng sa Badimo (Hlokwa-la-tsela) (1969);** Motuku, **Ralato 1 & 11 (Nka se lebale) (1972);** Ngoepe, **Tšhipu e rile ke lebelo (Seswai sa**

ditabanatodi) (1980); Bopape, **Lenong la Gauta** (1982); Moloto, V.N., **Letlapa la bophelo** (1983); Mothapo, **Etshwang mare** (1986); Kekana, **Sesasedi sa katlego** (1990) le Lebopa, **Ntlo ya monna yo mongwe**. Gona mo mehlaleng ye ke mehuta ye mebedi fela ya karoganyo ya Groenewald yeo e sa nago le mohlala o tee o tee wa kanegelotseka ye e šetšego e ngwadilwe ka Sepedi. Mehuta yeo ke wa : **Leina la mogobošwa goba mmolawa ke sephiri**; gomme mo go wona go sa no ba kanegelokopanatseka yeo ya Lebopa, **Ntlo ya monna yo mongwe**. Mohuta wa bobedi ke wa : **Bohlatse bjo bo utollago nyepo ke sephiri**; gomme le mo go wona wo mohuta go sa no ba fela kanegelotseka yeo ya Bopape, **Lenong la Gauta**. Ge e le mo mohuteng wa dikanegelotseka tša Maamerika go sa ngwadile fela Kekana, **Nonyana ya tokologo** (1984) le **Nnete fela** (1990); le Lebopa, **Bomahlwabadibona**.

- **Kanegelotseka le nonwane**

Dresden le Vestdijk ba bolela gore go na le kwano gare ga kanegelotseka le nonwane. Kwano yeo ke yeo e lebanego le thuto goba boitshwaro. Se se ra gore mongwadi wa kanegelotseka go no swana le wa nonwane, o ngwala a na le tebanyo ye e itšego. Gomme yona tebanyo yeo ke go tšweletša thuto goba boitshwaro. Dipadiboitshwaro/-thuto tša kgale di be di gatelela kudu kotlo; eupša tša matšatši ano di gatelela kudu phetogo. Le gona mo go dikanegelokopanatseka tšeo tša Lebopa go bjalo. Kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe**, go swana le dikanegelotseka tša Maisimane ka bontši, e gatelela kotlo; mola yeo ya **Bomahlwabadibona**, go swana le mohuta wa dikanegelotseka tša Maamerika ka bontši, e gatelela phetogo mo bophelong bja moanegwathwadi yo a itšego.

Ge boDresden ba tšwela pele ka taba yeo ya go swantšha nonwane le kanegelotseka ba bolela gore phapano ye e lego gona ke gore dinonwane tša kgale di be di fo bolelwa, mola dikanegelotseka tšeo re ka rego ke dinonwane tša mehleng yeno, tšona di ngwalwa. Ge ba tšwela pele go hlaloša go swana

fao ga dikanegelotseka le dinonwane mo matlakaleng a 99-100 ba bolela gore lefase la dikanegelotseka le sepela o ka re le na le lenaneo goba molao woo o laolago tshepelo ya ditaba. Ge ba tšwela pele ba re lenaneo goba molao woo o laolago tshepelo ga o gona mo go dikanegelo tša masetlapelo goba tše di lebanego le mathata a bophelo. Seo ba se bolelago ke gore, le ge ditaba tša kanegelotseka e ka ba tše šoro goba kotsi, mmadi o fo bala a iketlile mogopolong ka gobane a tseba gore mo mafelelong ditaba di tlo loka. Ba go se loke ba tlo otlwa, mola ba go loka bona ba tlo phologa. Ka gona, o ka re ditaba tša kanegelotseka ke tša nonwane, ka gore bophelo le lefase la yona le laolwa ke molao goba lenaneo. Gomme yona taolo yeo, e kwantšha kanegelotseka le nonwane ka gobane ka moka di a ruta. Go no ba fela phapano ye nnyane gare ga kanegelotseka le nonwane. Ge ba tiiša phapano yeo mo letlakeleng la **100** boDresden ba re phapano yeo ke gore tšhepedišo ya ditaba tša kanegelotseka e na le lenaneo/molao wo o tiilego kudu mo mogopolong wa mongwadi le mmadi go fetiša go nonwane. Ba akaretša taba yeo ka go re:

Het fantastische van deze verhalen (dikanegelotseka) ligt in de absolute rationalisering van de werkelijkheid, zodat men niet ten onrechte heeft kunnen zeggen, dat de detectiveroman het sprookje van en voor rationalisten is.

Ba bolela gore bophelo, lefase goba ditiragalo tša dikanegelotseka di laolwa ke molao goba lenaneo la monagano e sego la khuduego.

9. BIBLIOKRAFI

A. SENGWALO SA MATHOMO

1. MAMPURU, D.M. 1991 **Makhura' lefehlo.**
Pretoria: De Jager-Haum.

B. DINGWALO TŠA TLALELETŠO

1. ABRAMS, M H 1988 **Glossary of Literary Terms**, 5th ed. London: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
2. ATTENBERND, L. le LEWIS, L L 1966 **A Handbook for the Study of Drama.** New York: Macmillan Publishing Co.Inc.
3. BAL, M. 1980 **De teorie van verstellen en verhalen.**Muiderberg: Dick Coutinho.
4. BAL, M. 1980 **Narratology : Introduction to the Theory of Narrative.** Toronto : London.
5. BOPAPE, H.D.N. 1982 **Lenong la Gauta.** Pretoria van Schaik.

6. BROOKS, C., PURSER, T.T.,
le WARREN, R.P. 1975 **An Approach to Literature.** (5th ed) Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.
7. COHEN, B.B. 1973 **Writing about Literature.** Glenview-Iuinois : Scott, Foresman and Co.
8. CUDDON, J.A. 1991 **A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory,** 3rd Edition. Cambridge, U.S.A.: Basil Blackwell Inc.
9. DRESDEN, S. le
NESTDIJK, S. 1957 **Marionettenspel met de dood.** /Dammen N. V/Den Haag: Bert Bakker.
10. FISHER, J. 1984 **Entitling (Titles of Artworks and their Implicit Meanings),** Volume 11, 1ss 2, pp.286-298.
11. FOWLER, R. 1973 **A Dictionary of Modern Critical Terms.** Routledge and Kegan Paul London.

12. GERRITSMA, C. 1995 **De Literatuurhulp. Lexicon van literaire termen.** Auctor/van Walraven Apeldoorn, The Netherlands.
13. GROBLER, G.M.M. 1989 **Time Order in three novels of O.K. Matsepe: The Story behind the text.** Thesese ya Bongaka. Pretoria: Unisa. Ga se e gatišwe.
14. GROENEWALD, P.S 1984 **Lenong la Gauta deur H.D.N. Bopape in SAJAL Vol.2.** Pretoria: Unisa.
15. GROENEWALD, P.S. 1991 **Sesotho sa Leboa (Honase) Dingwalo.** Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
16. GROENEWALD, P.S. 1993 **Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 1.** Pretoria: Via Afrika.
17. GROENEWALD, P.S. 1993 **Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2.** Pretoria : Via Afrika.

18. HEESE, M. le
LAWTON, R. 1988 **The New Owl Critic: An Introduction to literary criticism.** Cape Town: Nasou.
19. HOLMAN, G.H. le
HARMON, W. 1986 **A Handbook to Literature.** London : MacMillan Publishing Co.
20. HORNBY, A.S. 1989 **Oxford Advanced Learner's Dictionary.** Oxford: Oxford University Press.
21. KEKANA, M.A. 1984 **Nonyana ya Tokologo.** Johannesburg: Educum.
22. KEKANA, M.A. 1990 **Nnete Fela.** Johannesburg: Educum.
23. KERKHOFF, E.L. 1962 **Kleine deutsche stilistik.** Bern/Munchen: Francke verslag.
24. KRUGER, L. 1988 **Sebilwane by N. Matome Fela: A Critical analysis.** Thesese ya M.A., Potchefstroom: Yunibesithi ya

Potchefstroom. Ga se e gatišwe.

25. LAZARUS, A. le SMITH, H.W. 1983 **A Glossary of Literature and Companion.** Illinois : Urbana.
26. LEBOPA, P.M. 1975 **Motho wa Maloba.** Pretoria : J L van Schaik.
27. LEKGANYANE, E.M. 1997 **Noto-ya-Masogana: Padi ya Boitshwaro.** Thesese ya M.A., Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria: Ga se e gatišwe.
28. MACHIU, J.Z.O. 1994 **"NNETE FELA" - Northern Sotho Detective Story - A Critical Evaluation.** Thesese ya M.A.: Yunibesithi ya Vista. Ga se e gatišwe.
29. MAILA, R.A. 1997 **Tshekatsheko ya A mo swina Ngwanana' thakana!** Thesese ya M.A., Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria: Ga se e gatišwe.

30. MAMPURU, D.M. 1986 A Critical Assessment of Lenong la Gauta as a Detective Novel (story) in SAJAL Volume 6. Pretoria.
31. MAMPURU, D.M. 1990 Etshwang Mare by M.T. Mothapo in S.Afr. J.Afr. Lang. Supplement-Review Pretoria.
32. MANYAKA, N.J. 1991 An Evaluation of Crime and Detection in diselampa, Masaikategang a Magodimo and Modiri Modirwa. Taodišwana ya go se gatišwe. Pretoria: Unisa.
33. MAPHOTO, A.N. 1983 Leabela le a fetiša. Braamfontein : Sasavona Publishers and Booksellers.
34. MARGGRAFF, M.M. 1994 The Moral Story in Zulu (1930-1955). Theses ya M . A . Pretoria : Yunivesithi ya Pretoria. Ga se e gatišwe.

35. MATLALA, W.T. Hlokwala-tsele.
Johannesburg: Afrikaanse
Pers Beperk.
36. MCDONNELL, H.,
COHEN, E.N., et al 1979 Literature and Life.
Illinois: Scott and
Foresman & Co.
37. MEIJ, K. le SNYMAN, N. 1986 Verhaal en Student.
Pretoria: Haum-Literêr.
38. MOJALEFA, D.D. 1994 Tshekatsheko ya
Hlwayang Tsebe.
Thesese ya M.A.,
Pretoria: Yunibesithi ya
Pretoria. Ga se e gatišwe.
39. MOJALEFA, M.J. 1993 Tshekatsheko ya
Sebilwane bjalo ka
Thetokanegelo. Thesese
ya M.A., Pretoria:
Yunibesithi ya Pretoria.
Ga se e gatišwe.
40. MOJALEFA, M.J. 1995 Pego ye e beakantšwego
ya Makxothlo
(Lekgothoane). Thesese
ya Bongaka. Pretoria:
Yunibesithi ya Pretoria.
Ga se e gatišwe.

41. MOJALEFA, M.J. 1995(a) **Nlhahle ya Pele (B.A) Sepedi 102.** Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria. Ga se e gatišwe.
42. MOJALEFA, M.J. 1995(b) **Ntlhahle ya Bobedi (B.A.) Sepedi 202.** Pretoria: Yunivesithi ya Pretoria. Ga se e gatišwe.
43. MOJALEFA, M.J. 1995(c) **Ntlhahle ya Bobedi (B.A.) Sepedi 302.** Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria. Ga se e gatišwe.
44. MOJALEFA, M.J. 1997 **Ntlhahle (Honase) Sepedi 700.** Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria. Ga se e gatišwe.
45. MOLOTO, D.N. 1983 **Tšhipu e rile ke lebelo.** Goodwood: Via Afrika Ltd.
46. MOLOTO, V.M. 1983 **Letlapa la Bophelo.** Pretoria: Rostrum Uitgewers.
47. MOTHAPO, M.T. 1986 **Etshwang Mare.** Pretoria: J L van Schaik.

48. MOTUKU, H.Z. le
H.H. RAMOKGOPA 1972 Nka se le bale .
Bloemfontem: Via Afrika
Ltd.
49. MPHAHLELE, L.L. 1984 Lenong la Gauta by
H.D.N. Bopape in
SAJAL Volume 2.
Pretoria.
50. MPHAHLELE, M.C. 1984 Letsogo la Molao.
Pretoria : De Jager-
Haum.
51. MPHAHLELE, M.C. 1993 Mohloka p a s a k e
Mokaahwile. Pretoria :
De Jager-Haum.
52. MURCH, A.E. 1968 The Development of the
Detective Novel. London
: Peter Owen Limited.
53. POTTER, J.L. 1967 Elements of Literature.
New York. The Odyssey
Press Inc.

54. POTTER, D. 1981 **The pursuit of Crime. Art and Ideology in Detective Fiction.** New York: Haven Yale Unviersity Press.
55. PREMINGER, A., WARNKE, F.J.
le HARDISON, J.R., O.B. 1986 **The Princeton Handbook of Poetic Terms.** Princeton. New York: Princeton University Press.
56. PRETORIUS, W.J. and SWART, J.H.A. 1983 **Teaching African Literature: A Theoretical and Methodological Introduction.** Pretoria: Unisa.
57. RAMAILA, E.M. 1951 **Molomatsebe.** Pretoria: Van Schaik.
58. SERUDU, M.S. 1984 **Lenong la Gauta by H.D.N. Bopape in SAJAL.** Vol.2 Pretoria:

59. SERUDU, M.S. 1985 **Letlapa la Bophelo by M.V. Moloto in S.Afr. J. Afr. Lang.** Pretoria.
60. SERUDU, M.S. 1987 **Review of Letsogo la Molao by Mphahlele, M.C. S.Afr. J. Afr. Languages, Volume 7 (Supplement 2: Review).**
61. SERUDU, M.S. 1992 **Koketšatsebo.** Pretoria: De Jager HAUM.
62. SHIPLEY, J.T. 1979 **Dictionary of World Literary Terms.** Boston : The Writer Inc.
63. SHOLE, J.S.S. 1997 **Time Relations in Selected Novels of Monyaise, Mmileng and Marope : A Structural Analysis.** Thesese ya bongaka. Unisa. Ga se e gatišwe.
64. SIMPSON, J.A. le WEINER, E.S.C. 1989 **The Oxford English Dictionary, Vol. XVIII** Oxford : Clarendon Press.
65. SNYMAN, C.R. 1989 **Criminal Law.** (2nd Edition) Butterworths:

Professional Publishers.

66. STEWART, R.F. 1980 ... And Always a Detective. London: David and Charles.
67. STRACHAN, A. 1988 " U t h i n g o Lwenkosazana" van D.B.Z. Ntuli : 'n Narratologiese ondersoek. Thesese ya Bongaka. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria. Ga se e gatišwe.
68. SYMONS, J. 1962 The Detective Story in Britain. London: Green and Co.
69. SYMONS, J. 1972 Bloody Murder. (From the Detective Story to the Crime Novel : A History). London : Faber and Faber.
70. THOBAKGALE, R.M. 1996 Tsh ek a tsh eko ya Dikanegelokopana ka S.N. Nkadimeng. Thesese ya M.A., Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria. Ga se e gatišwe.

71. THOKOANE, M.D. 1994 **The Short Story and Essay in African Languages.** Lephephe la Wekšopong ya Maleme a SeAfrika. Pretoria : CESA. Ga se le gatišwe.
72. VAN GORP, H. et al 1991 **Lexicon van Literaire Termen.** Wolters - Noordhoff & Groningen, The Netherlands.
73. WILSMORE, S.J. 1987 The Role of Titles in identifying Literary Works. **Journal of Aesthetics and Art Criticism**, Vol.45.
74. WINKS, R. (Ed.) 1980 **Detective Fiction.** (A collection of Critical Essays). New Jersey : Prentice Hall Inc.
75. YELLAND, H.L. et al. 1983 **A Handbook of Literary Terms.** London: Angus and Robertson Publishers.

SUMMARY:

In this dissertation Lebopa's two short stories entitled Ntlo ya monna yo mongwe and Bomahlwabadibona are compared with each other. Groenewald is the first person to have pointed out the importance of these two detective short stories. By doing this he also pointed out the importance of Lebopa as a Sepedi author.

The named two short stories have never been examined comprehensively. It was therefore decided that they would be compared to each other in this study. The study begins with a description of the concept 'detective story'. Stewart (1980:12) states that this type of story deals with an investigator who tries to unravel a mystery. The Boileau - Narcejac and Groenewald classifications of these types of stories also receive attention. The Groenewald classification is used in this dissertation.

Strachan and Mojalefa's opinion that a literary work consists of three levels forms the basis of the model used to analyse the short stories. Mojalefa refers to these three levels as 'content level', 'structure level' and 'style level'. 'Topic' and 'theme' are two basic concepts in this investigation. 'Topic' is relevant on a content level while 'theme' is important on a structure level'. The two stories were not analysed stylistically.

The content of a text consists of four elements, namely characters, events, time and space, and the study of content concentrates on these four elements. Two main figures who are involved in a conflict with each other are identified in the investigation.

The events are divided into three categories. The first category contains basic events and is exclusively determined by the topic. The second and third categories respectively contain relevant and coincidental events.

The 'time' concept is subdivided into 'point of time' and 'lapse of time'. 'Place' includes amongst other things, 'geographic', 'socio-cultural' and 'symbolic place'.

The analysis of the structural level relies heavily on the ‘mini-framework’ concept which involves the microstructure of a work. Attention is devoted to the title. Hereafter the investigation focused on the different parts of the structure i.e. the exposition, the development, the climax and the resolution. The structural analysis concentrates mainly on the author’s use of literary techniques. The concept ‘technique’ is defined and the following techniques from **Ntlo ya monna yo mongwe** and **Bomahlwabadibona** are identified and discussed: repetition, shifting, frequency, dramatic irony, omission, focus, complication and deceit. The investigation is a functional analysis and not a taxonomic one, which means that the ways in which the techniques function also receive attention.

The comparison between the two short stories reveals that they belong to two different kinds of detective stories. In **Ntlo ya monna yo mongwe** the unravelling of the mystery receive the most attention. In **Bomahlwabadibona** those events which gradually expose the cruelty of the antagonist and which deal with his punishment are most prominent. This is in accordance with Dresden and Vestdijk’s description of the English and American detective story respectively. The positions of **Ntlo ya monna yo mongwe** and **Bomahlwabadibona** in relation to the rest of the Sepedi narrative genre is then precisely indicated.

The concluding chapter is a summary. At the end of this chapter a brief allusion is made to Dresden and Vestdijk’s opinion that the detective story is a modern fairytale.

KEY TERMS

1. Detective story
2. Detective short story
3. Levels
4. Topic
5. Theme
6. Characters
7. Events
8. Time and space
9. Design
10. Techniques

SAMEVATTING

In hierdie verhandeling word die twee kortverhale deur Lebopa, nl. Ntlo ya monna yo mongwe en Bomahlwabadibona, met mekaar vergelyk. Groenewald is die eerste persoon wat op die belangrikheid van hierdie twee kort speurverhale gewys het, en sodoende Lebopa as 'n belangrike outeur in Sepedi aangedui.

Daar diè twee verhale nêrens nog volledig ondersoek is nie, is daar besluit om hulle in hierdie studie op 'n vergelykende grondslag te beskryf. Vereers word die speurverhaalbegrip omskryf. Stewart (1980:12) het daarna as 'n verhaalsoort verwys waarin 'n ondersoeker beskryf word wat 'n raaisel probeer ontgryp. Daar word ook op die Boileau-Narcejac- en die Groenewaldindeling van hierdie verhaalsoorte gewys. In hierdie ondersoek word die Groenewaldindeling gebruik.

Die beskrywingsmodel wat gebruik word, is diè wat Strachan en Mojalefa voorhou dat die literêre werk uit drie vlakke bestaan. Mojalefa noem hierdie vlakke diè van die inhoud, van die struktuur, en van die stilistiese inkleding. Onderwerp en tema is twee basiese begrippe in hierdie ondersoek; onderskeidelik hoort hulle tuis by die inhouds- en struktuurondersoek. Die twee verhale is egter nie aan 'n stilistiese analise onderwerp nie.

By die inhoudstudie val die klem op die vier elemente waaruit die materiaal bestaan, nl. die karakters, die gebeure, die tyd, en die plek. In die ondersoek word tussen twee hooffigure onderskei wat in stryd met mekaar verkeer.

Die gebeurtenisse word in drie kategorieë verdeel. Die eerste kategorie sluit die basiese handeling in, en word eksklusief deur die onderwerp bepaal. Die tweede kategorie sluit die toepaslike handeling in, en die derde kategorie die toevallige handeling in.

Die tydsbegrip word so hanteer om sowel die tydstop as die tydsverloop as begrippe te kan huisves. Plek sluit geografiese, sosio-kulturele en simboliese begrippe in, wat van toepassing kan wees.

Die analise van die strukturele vlak steun baie sterk op die miniraamwerkbegrip wat die werk se struktuur in die klein is. Aandag word aan die titelgebruik geskenk. Hierna het die ondersoek op die struktuuronderdele gefokus, nl. die eksposisie, die ontwikkeling, die hoogtepunt en die ontknoping. Die struktuuranalise hou hom hoofsaaklik met die outeur se gebruik van literêre tegnieke besig. Die tegniekbegrip is omskryf, waarna die onderstaande tegnieke in die twee verhale geïdentifiseer en beskryf is: herhaling, verskuiwing, frekwensie, dramatiese ironie, weglating, fokus, verwikkeling, en misleiding. Die ondersoek is nie 'n taksonomiese analise nie, maar wel 'n funksionele, wat beteken dat die tegnieke nie eksemplaries hanteer word nie.

In die vergelyking van die twee verhale blyk dit dat hulle aan twee verskillende speurverhaalsoorte behoort. In Ntlo ya monna yo mongwe word die ontrafeling van die raaisel voorop gestel; in Bomahlwabadibona gaan dit om die handeling wat die wreedheid van die antagonis algaande blootlê en aan die kaak stel. Dit sluit by Dresden en Vestdijk se tipering van onderskeidelik die Engelse en die Amerikaanse speurverhaalsoorte aan. Daarna word hierdie twee verhale binne die Sepedispeurverhaalgenres geplaas, en hulle posisie presies aangedui.

Die slothoofstuk is 'n samevattingshoofstuk waarin daar op die einde oor die Dresden en Vestdijk-beskouing dat die speurverhaal die moderne sprokie is, kortliks bespiegel word.

SLEUTELTERME

1. Speurverhaal
2. Kort Speurverhaal
3. Vlakke
4. Onderwerp
5. Karakters
7. Gebeure
8. Tyd en plek
9. Vormgewing
10. Tegnieke